

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Miroslav Kratochvíl

Hospodářský a sociální život kolegiální kapituly ve Staré Boleslavi
v padesátých a šedesátých letech 17. století

Agricultural and Social Life of the Collegiate Chapter of Stará Boleslav
in the Fifties and Sixties of the 17th Century

Praha 2012

Vedoucí práce: doc. Mgr. Marie Šedivá Koldinská Ph.D.

Rád bych na tomto místě poděkoval doc. Mgr. Marii Šedivé Koldinské Ph.D.
za metodické vedení mé bakalářské práce, dále za odborné rady a hlavně za trpělivost.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

podpis

Abstrakt

V bakalářské práci je analyzován hospodářský a sociální život kolegiální kapituly ve Staré Boleslavi v padesátých a šedesátých letech 17. století. Po nástinu historie kapituly a jejího místa v kontextu středověkého a raně novověkého vývoje následuje těžiště práce, soustředěné k výzkumu hospodářské a sociální situace staroboleslavské kapituly v padesátých a šedesátých letech 17. století. Téma je zkoumáno především na základě nevydaných pramenů (soupis nejdůležitějších z nich je uveden níže) s přihlédnutím k sekundární literatuře a je zasazeno do širšího rámce situace v Čechách po třicetileté válce.

Klíčová slova

Kapitula, Stará Boleslav, starobolevská kapitula, kanovník, raný novověk

Abstract

The thesis analyses the agricultural and social life of the collegiate chapter of Stará Boleslav in the fifties and sixties of the 17th century. The core of the thesis focused on researching of the agricultural and social situation of the chapter of Stará Boleslav in the fifties and sixties of the 17th century follows after a brief outline of the chapter's history and its position within the context of the medieval and early modern development. The topic is mainly studied on the basis of unpublished sources (a list of the most important ones is presented below), also considering secondary literature, and it is placed into a broader context of the situation in Bohemia after the Thirty Years War.

Keywords

Chapter (house), Stará Boleslav, Stará Boleslav Chapter, canon (priest), Early modern period

Obsah

Obsah.....	6
1. Úvod.....	7
2. Prameny a literatura.....	9
2.1 Stav a dochování pramenů.....	9
2.2 Literatura.....	10
3. Staroboleslavská kapitula.....	12
3.1 Kapitula.....	12
3.2 Nástin historie staroboleslavské kapituly.....	13
4. Situace po třicetileté válce v českých zemích.....	22
5. Situace staroboleslavské kapituly v padesátých a šedesátých letech 17. století.....	31
5.1 Staroboleslavská kapitula za probošta Rudolfa Roderera a jeho nástupců.....	31
5.2 Poutě, kapitula a jezuité.....	35
5.3 Berní rula.....	38
5.4 Opis z urbáře brandýského z roku 1651.....	41
5.5 Výpis z knihy urbární z roku 1669.....	43
5.6 Gruntovní knihy.....	51
5.7 Srovnání berní ruly s výpisem z urbáře 1669 a gruntovními knihami.....	54
5.8 Soupis lidu z roku 1668.....	55
5.9 Závěť hraběte Vratislava z Mitrovic.....	56
5.10 Soupis darů pro kostel Panny Marie.....	57
6. Exkurz: Příbram.....	66
6.1 Historie Příbrami a Svaté Hory.....	66
6.2 Padesátá a šedesátá léta 17. století v Příbrami a na Svaté Hoře.....	68
7. Závěrečné shrnutí.....	74
Prameny, Státní oblastní archiv Praha – Chodovec.....	78
Prameny vydané.....	78
Inventární knihy.....	79
Staré tisky.....	79
Literatura – přehledová.....	79
Literatura – monografie a specializované studie.....	79

1. Úvod

V bakalářské práci bude analyzován hospodářský a sociální život kolegiální kapituly ve Staré Boleslavi v padesátých a šedesátých letech 17. století. Podrobně bude zkoumána situace staroboleslavské kapituly po třicetileté válce v širším kontextu českých zemí. Práce rovněž zmapuje kapitulní statek a příjmy v této době. Cílem bakalářské práce není uvést přesný stav, protože ten je jen těžko zjistitelný. Urbáře, jejich výpisy a opisy vždy zachycují ideální stav. Pravděpodobnost, že byly všechny dávky odvedeny, tak jak je to uvedeno na papíře, je minimální. Dále je třeba přihlédnout k tomu, že pramenný fond staroboleslavské kapituly je neúplný a útržkovitý. V pramenech se také mohou nacházet neúmyslné chyby, které jsou dnes nezjistitelné. Práce tedy směřuje k rekonstrukci – v mezích daných dochovaním pramenů – onoho „ideálního stavu“. Vypovídá tak o nárocích, které měla církevní vrchnost na své poddané ve specifické situaci po třicetileté válce, a nabízí tak materiál pro komparaci se situací na jiných panstvích v téže době. Práce zohledňuje i zvláštnosti zkoumané lokality jakožto poutního místa.

Všechny údaje budou v bakalářské práci zpracovány do přehledných tabulek a grafů. Hospodářské situaci bude částečně věnován větší prostor než situaci sociální.

Po úvodu bude následovat stručná charakteristika uvádějící stav pramenů a zhodnocena literatura, která se zabývá staroboleslavskou kapitulou. Třetí kapitola před nástinem historie staroboleslavské kapituly a jejího místa v kontextu středověkého a raně novověkého vývoje, krátce vysvětlí co je to kapitula. Poté ve čtvrté kapitole bude rozebrána obecná situace po třicetileté válce v českých zemích. Těžiště práce se soustředí do páté kapitoly, která se podrobně věnuje situaci ve staroboleslavské kapitule v padesátých a šedesátých letech 17. století. Jednotlivé podkapitoly se budou zabývat: Staroboleslavskou kapitulou za probošta Rudolfa Roderera a jeho nástupců; poutěmi a vztahem kapituly k jezuitům; berní rulou, která zachycuje kapitulní statek včetně proboštovi části v padesátých letech 17. století; opisem urbáře brandýského z roku 1651, jenž doplní berní rulu; výpisem knihy urbární z roku 1669, kde budou uvedeny všechny finanční, naturální a robotní dávky pro kapitolu a probošta; gruntovními knihami; srovnáním berní ruly s výpisem z urbáře z roku 1669 a s gruntovními knihami; soupisem lidu z roku 1668, který doplní předchozí prameny o počty poddaných z některých městysů a vesnic; závěti hraběte Jiřího Vratislava z Mitrovic, která doloží další příjmy kapituly; soupisem darů pro kostel Panny Marie z let 1651 až 1658. V archivním fondu staroboleslavské kapituly nejsou dochovány počty poutníků, kteří navštívili Starou Boleslav v padesátých a šedesátých letech 17. století. Z tohoto důvodu budou v šesté kapitole komparovány jejich počty ze srovnatelného místa Svaté Hory u Příbrami. Rovněž kratší

exkurz nastíní v první podkapitole historii tohoto poutního místa do konce třicetileté války a ve stručnosti v druhé podkapitole zachytí situaci v padesátých a šedesátých letech 17. století. Bakalářskou práci zakončí závěrečné shrnutí a seznamy pramenů a literatury.

Všechny prameny citované v bakalářské práci budou transkribovány podle pravidel v této příručce: Ivan ŠŤOVÍČEK – kolektiv autorů, *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.

2. Prameny a literatura

2.1 Stav a dochování pramenů

Pramenný fond staroboleslavské kapituly je pro starší období (před druhou polovinou 18. století) neúplný. Prameny jsou dochovány jen útržkovitě. Ucelenější a kompletnější stav fondu spadá až do období po skončení sedmileté války. Písemnosti byly buďto zcizeny nebo shořely při požárech. Na obsahu fondu se podepsaly hlavně husitské války, dále válka třicetiletá a sedmiletá.

Opis některých částí urbáře brandýského z roku 1651 zaznamenává kapitulní poddanský lid, který má nějaký vztah k brandýskému panství. Jde o poddané z Kostelního Hlavna, kteří byli pravděpodobně darováni kapitule jako náhrada a o kapitulní staroboleslavské, jenž užívali grunt ve Staré Boleslavi patřící císařské straně. Dále opis uvádí sporné majetkové vztahy mezi kapitulou a brandýským panstvím (například hranice pozemků). Ač se jedná o volné dvoulisty a stránky, tak orientace v opisu je poměrně dobrá, protože každá část uvádí folium. Opis je napsaný v českém, německém a latinském jazyce. Čitelnost textu je velmi dobrá. Při srovnání s originálem urbáře brandýského nebyly zjištěny žádné chyby. V urbáři z roku 1651 není ani pravděpodobně něco navíc, než co je v kapitulním opisu.

Výpovědi brandýských a staroboleslavských (kapitulních i císařských) poddanských pamětníků o hospodách na statcích staroboleslavské kapituly z roku 1652 jsou napsány v českém jazyce, zaznamenali je tři písaři na celkem pěti stranách, zhruba formátu A4. Třetí text je hůře čitelný, protože písař měl více vypsanou ruku. Místo je poškozen papír a díky tomu chybí část textu. Písmo trochu vybledlo patrně působením vlhka. Strany nejsou číslovány, proto není úplně jasné, jestli nebylo výpovědí více. Celkem bylo vyslechnuto deset poddaných. Výpovědi pamětníků působí reálně. Lze si podle nich dobře udělat obraz, kde se hospody nacházely, kolik jich bylo a kdo šenkoval pivo.

Žádost probošta Rudolfa Roderera o vysazení zvěře do kapitulních lesů z roku 1656 tvoří jednostránkový dopis, který je napsaný v českém jazyce a poměrně dobře čitelný. Dokument není nikde poškozen.

Závěť hraběte Jiřího Vratislava z Mitrovic z roku 1660 je napsána v českém jazyce na jedné a půl straně formátu A4. Text je vcelku dobře čitelný, písmo není vybledlé.

Soupis lidu z roku 1668 je přibližně formátu A4, má 14 stran, neuvádí čísla stránek. Je napsán v českém jazyce a není zařazen v kartonu. V soupisu chybí Stará Boleslav, i když v názvu ji inventář uvádí.

Výpis z urbáře z roku 1669 není moc rozsáhlý, má celkem 71 stran. Nebylo zjištěno, že by nějaká strana chyběla. Jde o knižní formát rozšířené A5. Jedná se o výpis z kapitulního

urbáře. Napsán je v českém, německém a latinském jazyce. Výpis se hlásí do roku 1669, ale při srovnání s gruntovními knihami byla zjištěna aktualizace gruntů pravděpodobně k roku 1699. Není úplně jasné, co všechno aktualizace zahrnuje, protože pro finanční platy a naturální dávky neexistuje pramen, se kterým by mohly být srovnány.

Gruntovní kniha Stará Boleslav, Popovice, Zlončice, Veltrusy, Mstětice a Postřižín má celkem 551 folií (jedna dvoustrana se rovná jedno folium). Číslování je až do folia 457 v pořádku, pak nelogicky přeskočí na číslo folia 408 a číslování pokračuje do konce knihy na folium 551. Folium 501 je nadepsáno dvakrát. Některá folia jsou poškozená a na některých je text špatně čitelný.

Gruntovní kniha Sušno, Sedlec a Kostelní Hlavno musela být v roce 1997 zrestaurována, protože ji poškodila hniloba (prvních 30 folií je ve spodní části uhnílych). Celkem má 535 folií, z tohoto počtu chybí folium 1, folia 8 až 17 a folium 313. U některých listů musela být doplněna papírovina a také bylo nutné je zpevnit japonským papírem. Písmo je zkorodované, místy špatně čitelné. Celá gruntovní kniha byla nově svázána.

Třetí gruntovní kniha pro vsi Dřísy a Byšice se nedochovala, ale dochoval se výpis všech tří gruntovních knih v německém jazyce. Výpis působí neoficiálně, vypadá jako by si některý kapitulní kanovník pořídil výpisky pro svou potřebu. Výpis je napsán nepřehledně, po předchozím studiu dochovaných gruntovních knih a srovnáváním s výpisem z urbáře z roku 1669 se ve výpisu gruntovních knih velmi těžko orientuje. Rovněž nikde není uveden rok pořízení. Autor výpisu měl značně vypsanou ruku. Justin Václav Prášek při psaní své knihy *Brandejs nad Labem Město, panství i okres* výpis z gruntovních knih neměl k dispozici.

Soupis darů pro kostel Panny Marie z let 1651 až 1658 má 17 stran zhruba formátu A4 a není číslovaný. Je psán českým jazykem, názvy některých předmětů jsou přejaté z němčiny. Datace a několik darovaných předmětů je uvedeno v latinském jazyce. S největší pravděpodobností se jedná o pozdější opis, který přepsal jeden písař. Podle stylu zápisů jeho předlohu psalo více autorů. Některá jména dárců jsou špatně čitelná, někdy působí zkomoleně a neúplně. Soupis darů z let 1651 až 1658 není úplný. Rok 1652 končí 23. květnem a rok 1653 začíná 2. červencem. Pravděpodobně došlo k vytržení listu přímo z předlohy soupisu.

2.2 Literatura

Převážná část literatury popisuje hlavně oba staroboleslavské kostely (Panny Marie a svatého Václava), případně další památky a stavby ve Staré Boleslavi. Množství studií také zachycuje historický vývoj města. Literatury, která by se věnovala přímo kolegiální kapitule Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi, není mnoho. Avšak i tato malá část většinou jenom

velmi stručně nastiňuje kapitulní historii. Přehledné a podrobné zpracování této u nás nejstarší církevní instituce chybí úplně.¹ V bakalářské práci bylo hlavně čerpáno z prací Justina Václava Práška (i když bylo třeba vyvarovat se některých jeho omylů a chyb), dále také z práce Václava Ryněše a prací dalších autorů.

1 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945 – Inventář, sign. I 60, Praha 1968, s. I.

3. Staroboleslavská kapitula

3.1 Kapitula

Kapituly jsou označovány jako kolegiální (založené při kolegiálním kostele) nebo jako katedrální (fundované u katedrálního kostela). Členům se říká kanovníci. Jsou to kněží, kteří společně žijí, mají plnit určité úkoly a provádět bohoslužby. Jejich nadřízeným je další kanovník, který může řídit dle potřeby i další úřady.² Společenství se řídí pravidly, kterým se říká statuta. O sepsání prvních statut se pokusil v 8. století Chrodegang z Met, částečně je obměnil koncil v Cáchách, který se konal v roce 811. Cášská statuta byla závazná pro kanovníky kolegiálních i katedrálních kapitul. Kanovníci žili podobně jako mniši v kláštorech, obrazně řečeno, měli mít společnou jednu střechu, jeden stůl a jednu ložnici. Nejdůležitější pro ně bylo konání slavnějších bohoslužeb, čtení svatých knih, provádění modliteb během celých 24 hodin (takzvané kanovnické hodinky) a několikrát v roce konat sezení, při kterém celý kanovnický sbor řešil důležité záležitosti, které se týkaly kapituly.³

Z počátku měli všichni kanovníci společný majetek, což vycházelo z původních ideálů jejich soužití, ale časem se tento stav začíná měnit. Zvýhodněn začíná být probošt, který je nejvyšším představitelem kapituly, dostává větší část ze společného finančního příjmu, který byl původně určen pro chod celého společenství a zbytek je dělen mezi ostatní řadové členy. Během 12. a 13. století se začíná společný majetek kapitul rozpadat na části (tzv. prebendy), kdy jeden kanovník drží část pozemkového majetku, sám ho obhospodařuje a užívá jeho výnosy. Ke krytí dalších výdajů kapituly, chodu, provozu, údržby kostela, zůstává společná už jenom jeho část. Tím se vyčleňují světší kanovníci, kteří již u kapitulního kostela trvale nesídlí a při bohoslužbách jejich povinnosti zastávají vikáři, ti ovšem kapitule podléhají, ale nejsou již její součástí jako samotní kanovníci.⁴

Příslušníci katedrálních kapitul zastávali současně úřad poradců u biskupa nebo arcibiskupa, případně pokud byla biskupská či arcibiskupská diecéze neobsazena, řídili do jejího opětovného obsazení úřad sami. Kolegiální kapituly nebyly v tomto ohledu tak významné, část z nich se také zabývala v duchovní sféře péčí o farníky, ať už u farního kostela přímo sídlila či nikoliv. Někteří kanovníci nejstarších českých kolegiálních kapitul drželi vysoké diplomatické úřady u panovnického dvora, jednalo se především o úřad kancléře. Jiní zastávali úřady u papežské stolice. Nejvýznamnější kolegiální kapitulou v Čechách se stává kapitula Vyšehradská, která podléhala přímo papeži a její probošt získává

² Miroslav ZEDNÍČEK, *Kodex kanonického práva, Úřední znění textu a překlad do češtiny*, Praha 1994, s. 229–231.

³ Karin PÁTROVÁ, *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách, Sv. Václav – kapitula – paládium*, Brandýs nad Labem 2009, s. 27–28.

⁴ Karin PÁTROVÁ, *Prebendy nejstarších kolegiálních kapitul do sklonku 14. století (Stará Boleslav, Litoměřice, Vyšehrad)*, ČCH 106, 2008, s. 505–507.

před polovinou 13. století úřad panovníkova kancléře.⁵ Naší nejstarší institucí tohoto druhu je kolegiální kapitula Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi s přesným latinským názvem „Antiquissimum capitulum ecclesia collegiata Vetero–Boleslaviensis ad St. Cosmam et Damianum”.⁶

3.2 Nástin historie staroboleslavské kapituly

Založení kapituly ve Staré Boleslavi souvisí s výpravou knížete Břetislava I. do polského Hnězdna pro ostatky druhého českého biskupa svatého Vojtěcha.

Brzy poté, co se v Polsku ujal vlády Kazimír, byl z neznámých důvodů vypuzen (není známo kdy přesně) a v zemi zavládl zmatek.⁷ Této situace chtěl využít český kníže Břetislav I. (1035–1055) k získání ostatků svatého Vojtěcha. V době, kdy tažení zahajoval, byl ještě císařem Konrád II. Tímto činem chtěl Břetislav vytvořit předpoklady pro vznik arcibiskupství v Praze.⁸ Až poté mohl začít uvažovat o královské koruně.⁹ Kníže považoval výpravu do Hnězdna za soukromou věc Čech a Polska. V žádném případě se nechtěl dotknout práv říše, setkal se ale s odporem nového císaře Jindřicha III. (1039–1056), který byl přesvědčen o svém poslání a právu upravovat východní poměry. S jeho odporem se musely setkat i snahy Břetislava o povýšení pražského biskupství. Proto Břetislav vyslal poselstvo ne k císaři, ale k papeži Benediktovi IX. (1032–1045), ale kladná odezva nepřišla ani z Říma. Papež byl ve vleku mocných italských rodů a nemohl do církevních poměrů za Alpami zasahovat. Čeští vyslanci se naopak museli obhajovat z nařčení, že v Polsku došlo ke spáchání těžkých hříchů a že násilný převoz světcova těla vážně porušil církevní zákony. Vždyť po vyplenění Poznaně a dalších míst padly do rukou Čechů ještě i ostatky Gaudentia–Radima, nevlastního Vojtěchova bratra a prvního hnězdenského arcibiskupa a ostatky pěti svatých bratří poustevníků. Nehledě k množství uloupených cenností, zvonů a zajatců.¹⁰ Žalobcem byl nepochybně mohučský arcibiskup Bardo (1031–1051), který dost těžce nesl snahy Čechů o vymanění z područí jeho arcidiecéze.¹¹ Papež musel pochopitelně knížete Břetislava i biskupa Šerbíře nějakým způsobem potrestat. Uložil jim, aby zřídili klášter nebo kapitulu s majetkovým zajištěním. Trest byl mírný, protože papež uznal, že jednali z nevědomosti nebo pro dobrý úmysl. Oním dobrým úmyslem byla pravděpodobně hnězdenská statuta

5 K. PÁTROVÁ, *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách*, s. 28.

6 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Inventář, sign. I 60, Praha 1968, s. I.

7 Barbara KRZEMIENSKA, *Břetislav I. Čechy a střední Evropa v první polovině XI. století*, Praha 1999, s. 191.

8 Tamtéž, s. 243.

9 Josef ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 1997, s. 58.

10 Tamtéž, s. 57.

11 Tamtéž, s. 59.

(Břetislavovy zákony, jimiž se měli Čechové řídit), která byla nad hrobem svatého Vojtěcha vyhlášena.¹²

Jako pokání za činy spáchané v Polsku Břetislav zřídil ve Staré Boleslavi kolegiátní kapitolu a nechal postavit kostel svatého Václava,¹³ který byl vysvěcen 19. května 1046 biskupem Šerbířem.¹⁴ Místo nebylo vybráno náhodně. Bazilika svatého Václava byla postavena na místě, kde byl 28. září 929¹⁵ nebo 935¹⁶ zavražděn kníže Václav. Původní kostelík Kosmy a Damiana, před kterým se tento čin stal, je z větší části zachován ve stavbě nového kostela, jeho dispozice kopíruje částečně prostor Vrábské (Knížecí) kaple a částečně zasahuje do půdorysu krypty Kosmy a Damiana.¹⁷

Zakládací listina pro kapitolu ve Staré Boleslavi se hlásí do roku 1052,¹⁸ jde ale o mladší falzum. Vystihuje stav z počátků vlády Vratislava II. Listinou darovali Břetislav I. a Vratislav II. kapitule na Moravě řadu příjmů.¹⁹ Pro první období české vlády na Moravě je typické, že tu nevznikaly samostatné církevní fundace, ale že z Moravy plynuly důchody a statky pro kláštery a kapituly v Čechách.²⁰ Listina naznačuje, že se dávky z moravských a českých správních hradů lišily. Většina správních hradů z Moravy odváděla staroboleslavské kapitule i dalším kapitulám peníze a dobytek (obvykle po jedné hřivně a po dvou kusech dobytka).²¹

Mimo Znojemska kapitula časem o většinu dávek z Moravy přišla.²² K další změně došlo až během 13. a 14. století, protože se statky i finanční dávky na Moravě nacházely příliš daleko, kapitula je směnila s moravskými kláštery a chrámy.²³

Kapitula přímo vlastnila několik vesnic z blízkého okolí, byly jimi vsi Dřevčice, Popovice, Zápy, Dětenice s lesíkem, polovina příjmů ze vsi Dřísy, kde byla vinice s vinným lisem, Mečeříž a Přívory.²⁴ Dále desátek v Žatci, Staré a Mladé Boleslavi a další nejrůznější příjmy.²⁵ Nejenže kapitula vesnice buď celé nebo zčásti vlastnila, ale nejrůznější povinnosti k ní měl i velký počet služebníků a řemeslníků.²⁶ Například to byli kožešníci na zpracování

12 B. KRZEMIENSKA, *Břetislav I.*, s. 252.

13 J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 68.

14 Karel HRDINA – Marie BLÁHOVÁ (edd.), *Kosmova kronika česká*, Praha – Litomyšl 2005, s. 94.

15 Tamtéž, s. 42.

16 Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin 530–935*, Praha 1997, s. 112.

17 Antonín PODLAHA – Eduard ŠITTLER, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. XV. Politický okres Karlínský*, Praha 1901, s. 11.

18 Justin Václav PRÁŠEK, *Okres Brandejsský nad Labem*, Praha 1875, s. 63.

19 J. ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*, s. 44.

20 Tamtéž, s. 79.

21 Tamtéž, s. 291.

22 K. PÁTROVÁ, *Prebendy nejstarších kolegiátních kapitul*, s. 510.

23 Justin Václav PRÁŠEK, *Brandejš nad Labem, Město, panství i okres III.*, Brandýs nad Labem 2007², s. 423.

24 Marie BLÁHOVÁ (edd.), *Zakládací listina staroboleslavské kapituly, Pamětní tisk k 950. výročí první písemné zmínky o Břeclavi*, Břeclav 1996, s. 5.

25 Tamtéž, s. 7.

26 K. PÁTROVÁ, *Prebendy nejstarších kolegiátních kapitul*, s. 508.

kuních kožešin, smolaři, včelaři nebo i strážci kostela.²⁷

Ve Staré Boleslavi 23. března 1092 jednal kníže Konrád I. Brněnský s pražským biskupem Kosmou a olomouckým biskupem Ondřejem.²⁸

Zbutko, probošt při boleslavském kostele a kanovník při pražském kostele, nechal postavit v roce 1098 ve Staré Boleslavi kostel zasvěcený panně Marii a svatému Jiří.²⁹

Dne 28. února 1099 byl ve Staré Boleslavi na základě návrhu knížete se schválením duchovenstva a za souhlasu všeho lidu zvolen pražský biskup Heřman.³⁰

Kapitula nechala ve 12. století u kostela svatého Václava prodloužit kryptu Kosmy a Damiana s kněžištěm, nejspíše z důvodu zvýšení počtu kanovníků.³¹

Podle legendy kapitula v roce 1160 založila kamennou kapli Panny Marie, kterou později rozšířila na kostelík. Bylo to údajně na místě, kde měl jeden sedlák vyorat Mariánský reliéf.³²

Kdy byl postaven kostel sv. Klimenta (stojí vedle kapitulního kostela svatého Václava) není přesně známo, nicméně na jeho vnitřních stěnách se našly v roce 1899–1900 fresky přibližně z roku 1175.³³

Páni z Michalovic získávají v roce 1262 od krále Starou Boleslav do zástavy.³⁴

V roce 1338 poprvé pobýval ve Staré Boleslavi králevic Karel, v té době ještě jako markrabě moravský. Boleslav byla jeho oblíbeným místem, protože tam mučednickou smrtí zemřel jeho patron svatý Václav. Další návštěva, kterou vykonal v roce 1350, to potvrzuje.³⁵ Původní zděná hradba, kterou nechal postavit Boleslav I. Ukrutný,³⁶ pro svůj žalostný stav už nemohla plnit svůj ochranný účel. Proto v letech 1351 až 1378 Karel IV. Starou Boleslav opevnil novými hradbami, aby byla lépe chráněna před nepřáteli.³⁷ Součástí nového opevnění byly i dvě brány. Do dnešní doby se nám zachovala brána východní,³⁸ která prošla barokní přestavbou a poté byla další přestavbou upravena na sýpku.

Dne 22. dubna 1352 první pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic uložil ve Staré Boleslavi za přítomnosti Karla IV. ostatky dvou z pěti bratrů poustevníků (Matouše a

27 M. BLÁHOVÁ, *Zakládací listina staroboleslavské kapituly*, s. 5–6.

28 Václav RYNEŠ, *Paladium země české. Kapitola z českých dějin náboženských*, Praha 1948, s. 18.

29 Tomáš Jan PEŠINA z Čechorodu, *Phosphorus Septicornis*, Praha 1673, s. 556–557. Pešina cituje z neznámého pramene, ale neuvádí ze kterého, text je napsán kurzívou.

30 K. HRDINA – M. BLÁHOVÁ (edd.), *Kosmova kronika česká*, s. 345.

31 A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis památek historických*, s. 24.

32 Jan Ignác DLOUHOVESKÝ, *Ager Benedictionis, 2. díl Zdoroslaviček*, Praha 1670, s. 19–21.

33 Karel GUTH, *Praha, Budeč a Boleslav, Svatováclavský sborník*, Praha 1934, s. 789.

34 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 321.

35 Tamtéž, s. 322.

36 K. HRDINA – M. BLÁHOVÁ (edd.), *Kosmova kronika česká*, s. 45.

37 Julius KOŠNÁŘ, *Stará Boleslav a její památky*, Praha 1905, s. 9.

38 Ivana BOHÁČOVÁ, *Mediaevalia archaeologica 5. Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku*, Praha 2003, s. 174.

Kristina). Panovník tam nejspíš chtěl založit biskupství, to se však z neznámých důvodů nikdy nestalo.³⁹

Arnošt z Pardubic v roce 1354 provedl vizitaci ve staroboleslavské kapitule. Výsledky vizitace shledal uspokojivými. Vizitační protokol ve své závěrečné části přechází do podoby kapitulních statut. Ustanovil kanovníkům velmi přísná pravidla pro jejich soužití, v některých ohledech mnohem přísnější než byla statuta pražské katedrální kapituly, ze kterých vycházel.⁴⁰ V té době kapitula čítala probošta, děkana a šestnáct kanovníků. Osm z nich ve Staré Boleslavi přímo sídlilo, osm kanovníků sídlilo na okolních farách a pobíralo kapitulní obročí. Probošt byl jmenovaný králem či kancléřem, společně s děkanem a kustosem (kustodem) byl opatřen pontifikáliemi. Děkan s kanovníky byl volen shromážděním kapituly a potvrzován konzistoří.⁴¹ Děkan měl dozor nad kanovníky a správou bohoslužeb. Probošt dohlížel spíše jen na majetkové záležitosti, kanovník scholastik spravoval školu kněží a kanovník kustos se staral o kapitulní chrám a sakristii.⁴²

Dne 14. září 1363 opět pobýval ve Staré Boleslavi Karel IV.⁴³

Farní kostel Panny Marie na předhradí východně od hradiště je bezpečně doložen až listinou, která 12. července 1378 potvrzuje do úřadu faráře (plebána) kněze Beneše ze Záhořan, který nastoupil do úřadu po smrti faráře Pavla.⁴⁴

Jedním z klíčových období, které se nepříznivě dotklo staroboleslavské kapituly, byly husitské války. Hned na jejich počátku prchla kapitula do Žitavy, kde byla od roku 1421 ve vyhnanství,⁴⁵ mezi tím její statky byly uchváceny.⁴⁶ Ještě v květnu roku 1420 ale ve Staré Boleslavi pobýval císař Zikmund se svojí manželkou Barborou, dále pak s královskou vdovou po Václavu IV. Žofíí a celým dvorem.⁴⁷ V prosinci téhož roku ji obsadili pražané, ale jen na krátký čas, protože 23. prosince se vrátili zpět do Prahy.⁴⁸ Poté Boleslav střídavě obývaly obě strany, protože byla důležitým strategickým místem.⁴⁹ V říjnu 1421 pražané napadli Starou Boleslav a vypálili ji.⁵⁰

Roku 1434 se vrátili někteří kanovníci zpět a pokoušeli se o obnovení kapituly, nicméně s nevelkým úspěchem, neboť větší část statků, které ke staroboleslavské kapitule náležely,

39 V. RYNEŠ, *Paladium země české*, s. 21.

40 K. PÁTROVÁ, *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách*, s. 46.

41 J. V. PRÁŠEK, *Okres Brandejský*, s. 73.

42 V. RYNEŠ, *Paladium země české*, s. 20.

43 Tamtéž, s. 21.

44 Tamtéž, s. 107.

45 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 346.

46 J. KOŠNÁŘ, *Stará Boleslav a její památky*, s. 9.

47 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 345.

48 Tamtéž, s. 346.

49 Tamtéž, s. 346.

50 Justin Václav PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres I.*, Brandýs nad Labem 2008², s. 131.

zastavil císař Zikmund. V neklidné době po husitských válkách roku 1437 větší část kanovnického sboru opět prchá s cennostmi a listinami, tentokrát do Budína. Na cestě jsou však přepadeni Turky, kteří vše uloupili nebo zničili.⁵¹ Po roce 1452 dochází k uklidnění situace, jelikož se zemským správcem stává Jiří z Poděbrad a staroboleslavská kapitula získává zpět své statky. V této době je velký nedostatek katolického duchovenstva. Ustaluje se zvyk, že jeden katolický duchovní zastává více úřadů najednou. Nejinak je tomu ve staroboleslavské kapitule.⁵²

Dne 25. listopadu roku 1454 navštívil Starou Boleslav český král Ladislav Pohrobek.⁵³

Kostel Panny Marie se koncem 15. století nacházel ve špatném stavu, proto ho po roce 1499 nechávají bratři Kapounové, potomci Jana Kapouna ze Svojkova, opravit.⁵⁴

Jan ze Šelmberka, nejvyšší komoří, druhý manžel Johanky Krajířové z Krajku, se stává v roce 1506 pánem nad kapitulou (získává podací právo); toto právo získal od Vladislava II. Jagelonského. Dále také získal privilegium, kdy on a členové jeho rodu mohli být pohřbíváni v kapitulním kostele.⁵⁵

V letech 1543 až 1553 byl proboštem Václav Hájek z Libočan (autor české kroniky), nikdy však v Boleslavi nesídlil a špatně zastával práva kapituly, takže na něj byla podána i žaloba.⁵⁶

Po prvním stavovském povstání v roce 1547 přešla Stará Boleslav konfiskací z majetku Krajířů z Krajku pod českou královskou komoru.⁵⁷ To se stalo 19. srpna. Odbojníkem byl českobratrský šlechtic Arnošt Krajíř z Krajku.⁵⁸ I přes snahu kapitulních děkanů se však její situace moc nezlepšila. Velký hospodářský rozvoj započal až po roce 1567, kdy byly pravidelně konány mariánské pouti.⁵⁹ Na pozvání bývalého kanovníka u svatého Víta Urbana Manětínského, kterého arcibiskup v březnu 1566 jmenoval děkanem staroboleslavské kapituly, začínají od května 1567 docházet do Staré Boleslavi jako misionáři pražští jezuité.⁶⁰ Prováděli nadšená kázání a společně s kapitulou pořádali poutě hlavně z Prahy.⁶¹

Kostel svatého Václava byl opraven asi až roku 1593 za děkana Ondřeje z Pešina.⁶²

51 J. KOŠNÁŘ, *Stará Boleslav a její památky*, s. 9.

52 J. V. PRÁŠEK, *Okres Brandejsský*, s. 78.

53 Josef Mikuláš BOLESLAVSKÝ, *Památky staroboleslavské*, Praha 1875, s. 24.

54 Jan PAULY, *Stará Boleslav, průvodce po nejstarším poutním místě čs. republiky*, Praha 1923, s. 16. Ještě než byl vybudován poutní chrám Panny Marie, tak v původním kostele Panny Marie měl katolický rod Kapounů erby. J. V. PRÁŠEK, *Brandejš nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 394 (pravděpodobně měli v kostele rodovou hrobku).

55 V. RYNEŠ, *Paladium země české*, s. 33.

56 J. KOŠNÁŘ, *Stará Boleslav a její památky*, s. 9.

57 J. V. PRÁŠEK, *Brandejš nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 347.

58 V. RYNEŠ, *Paladium země české*, s. 33.

59 J. V. PRÁŠEK, *Brandejš nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 347.

60 V. RYNEŠ, *Paladium země české*, s. 47.

61 J. PAULY, *Stará Boleslav průvodce*, s. 23.

62 J. KOŠNÁŘ, *Stará Boleslav a její památky*, s. 10.

Kostelík svatého Klimenta, který se nacházel rovněž ve špatném stavu (začátkem 17. století přešel z majetku pánů z Michalovic, kteří měli nad ním zástavní právo, zpět do majetku kapituly), byl v roce 1601 za probošta Albína z Helfenburku a děkana Jiřího Štamvosra také opraven. Poté se zde scházela kapitula a konala svá sezení.⁶³

Po pouti katolíků do Staré Boleslavi 17. a 18. srpna 1609, která měla protestní charakter proti vydání majestátu Rudolfa II., nabývá původně místní kult k mariánskému reliéfu na celozemském významu.⁶⁴

Roku 1617 se započalo na místě původního kostelíka Panny Marie s budováním nového chrámu, pokračovalo se až do českého stavovského povstání.⁶⁵ Stavbu iniciovala císařovna Anna, manželka českého krále Matyáše.⁶⁶ Stavitelem byl Ital Giacomo de Vaccani.⁶⁷ Znovu se začalo stavět po bitvě na Bílé hoře, za vydatné pomoci dvou defenestrovaných Viléma Slavaty z Chlumu a Jaroslava Bořity z Martinic.⁶⁸ Severní věž kostela byla zbudována už v roce 1627, věž jižní o více než sto let později.⁶⁹

Dalším velmi nepříznivým obdobím, které neblaze poznamenalo staroboleslavskou kapitulu, byla třicetiletá válka. V roce 1631 vtrhli do Čech Sasové. V zimě 1632 vyloupili oba kostely, ukořistili mariánský reliéf a odvezli ho do Prahy.⁷⁰ Jejich velitel Vavřinec z Hoffkirchenu ho dal v únoru 1632 vystavit na Staroměstském náměstí na staré židli před šibenicí, aby ho veřejně zostudil a vyvrátil pověst o jeho navrácení do Staré Boleslavi, kdy při každém vzdálení se reliéf vrací zpátky na své místo do kostela Panny Marie.⁷¹ V květnu roku 1632 při ústupu Hoffkirchen odvezl Mariánský reliéf ze země.⁷² O jeho zpětné získání se pokoušel již v roce 1632 kapitulní děkan Bílek (to ještě Sasové byli v Praze), poté také Albrecht z Valdštějna, ale jednání s Hoffkirchenem skončila nezdarem. Podobně dopadl i Jiří Adam, syn Jaroslava Bořity.⁷³ Paládium se podařilo získat zpět až v roce 1638 za dost velkou finanční částku, kterou složila Benigna Kateřina z Lobkovic s dalšími šlechtici.⁷⁴

Reliéf byl 12. září 1638⁷⁵ slavnostně přenesen z Prahy do Staré Boleslavi z Loretánské

63 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 370.

64 V. RYNEŠ, *Paládium země české*, s. 68.

65 František SRDÍNKO, *Stará Boleslav, nejstarší poutní místo v Čechách*, Praha 1903, s. 21.

66 A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis památek historických*, s. 70.

67 V. RYNEŠ, *Paládium země české*, s. 82.

68 J. V. PRÁŠEK, *Okres Brandejský*, s. 86.

69 A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis památek historických*, s. 70.

70 J. V. PRÁŠEK, *Okres Brandejský*, s. 87.

71 V. RYNEŠ, *Paládium země české*, s. 103.

72 Tamtéž, s. 104.

73 Tamtéž, s. 105.

74 J. V. PRÁŠEK, *Okres Brandejský*, s. 87.

75 Josef PEKAŘ, *Kniha o Kosti, Kus české historie, Díl první*, Praha 1935², s. 1., Karin PÁTROVÁ, *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách, Sv. Václav – kapitula – paládium*, Brandýs nad Labem 2009, s. 57. V roce 1638 připadl svátek narození panny Marie na středu 8. září, proto se navrácení paladia do Staré Boleslavi posunulo na neděli 12. září. Tento den sám o sobě se stal mariánským svátkem až po roce 1683. Josef EMLER, *Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české*, Praha 1876, s. 14.

kaple na Hradčanech na nosítkách s trůnem, který byl ozdoben drahokamy a perlami. Průvod se skládal z četného duchovenstva, za kterým šel arcibiskup Arnošt z Harrachu, těsně za ním byla nesena nosítka se staroboleslavskou Madonou. Procesí se zúčastnil osobně Ferdinand III., který šel hned za nosítky, za ním přední šlechtici, vysocí úředníci a jejich manželky. Průvod uzavíral dav lidu. Po cestě se menší část průvodu vrátila, ale větší pokračovala dál. Panovník, arcibiskup a přední šlechtici se od davu oddělili, nasedli do kočárů a jeli do Brandýsa nad Labem napřed. Tam na průvod počkali se třemi staroboleslavskými kapitulními kanovníky na náměstí. Procesí dorazilo do Brandýsa až za tmy. Nosítka s paládiem byla předána zpět kapitule a shromáždění pokračovalo do Staré Boleslavi. Od mostu přes Labe až ke chrámu Panny Marie doprovázeli procesí pražští studenti v nejrůznějších maskách společně s průvody poutníků z českých měst. Když dav dorazil do kostela, byl reliéf postaven na hlavní oltář a kapitulní děkan Bílek ho pozdravil a začal česky kázat. Potom zazněla krátká řeč v latině a za doprovodu hudebních nástrojů zazpívali litanii loretánskou pražští studenti. Po mši odešel Ferdinand III. na noc do brandýského zámku, ale ostatní zůstali v kostele až do rána. Protože do Boleslavi přicházeli stále noví poutníci, slavnost nakonec trvala osm dní.⁷⁶

Aby se neopakovala historie a paládium znovu napadlo do rukou nepřátel, muselo být 16. března 1639 odvezeno ze Staré Boleslavi do Prahy, kde ho děkan staroboleslavské kapituly Jiří Bílek předal paní Benigně Kateřině z Lobkovic a ta ho odtud odvezla do Vídně přímo k panovníkovi Ferdinandovi III. a jeho manželce Marii Anně.⁷⁷ Bylo to právě včas, protože 27. května 1639 Starou Boleslav obsadil švédský generál Jan Banner, který před tím vtrhl do Čech.⁷⁸ Těsně před ním ještě vyloupil Boleslav Vavřínek z Hofkirchenu, který mezi tím přestoupil na císařskou stranu. Odehnal všechnen dobytek z města a když jeho jízda viděla vojsko generála Bannera, rychle se stáhla. Švédské vojsko se začalo ve Staré Boleslavi opevňovat. Všechno obyvatelstvo bylo vyhnáno z města.⁷⁹ Švédové zbourali vrchní patra severní věže kostela svatého Václava.⁸⁰ Rozebrali střechu jižní věže, částečně ubourali její horní část,⁸¹ vyplnili ji zemí a vytáhli na ni hradební děla, aby měli pod kontrolou most přes Labe.⁸² Děkanství, domy kanovníků, budova kostela svatého Václava a kostel svatého Klimenta zůstaly ušetřeny, protože v Boleslavi bylo zřízeno hlavní švédské velitelství, které budovy využívalo. Předměstí mimo Mariánského kostela bylo srovnáno z větší části se zemí a

76 F. SRDÍNKO, *Stará Boleslav, nejstarší poutní místo*, s. 27–31.

77 Tamtéž, s. 33.

78 J. V. PRÁŠEK, *Okres Brandejsský*, s. 88.

79 J. V. PRÁŠEK, *Brandejš nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 349.

80 A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis památek historických*, s. 11.

81 Jan Křtitel VOTKA, *Památky staroboleslavské, čili, Prvotní vývoj a význam úcty svatováclavské v Čechách*, Praha 1879, s. 344.

82 Bohuslav BALBÍN, *Epitome historica rerum Bohemicarum seu historia Boleslaviensis, Liber VI., Caput XIII.*, Praha 1677, s. 55.

ze zdiva domů postaveno opevnění.⁸³ Švédové opustili Starou Boleslav až 20. ledna 1640. Když odcházeli z tábora, nechali ve stanech otevřený oheň, který silný vítr rozfoukal.⁸⁴ Ten podpálil stany a od nich se požár přenesl na kostely i na domy kanovníků.⁸⁵ Nejdřív chytila střecha kostela svatého Klimenta a od ní požár přeskočil na kapitulní kostel.⁸⁶ Oheň se dostal do krypt obou kostelů a spálil dokonce i rakve s mrtvými.⁸⁷ Po odchodu Švédů měl střechu v Boleslavi jen chrám Panny Marie a kaplanka. Částečně bylo opraveno jen děkanství a provedeny zajišťovací práce na kostele svatého Václava.⁸⁸

Paládium se vrátilo na své místo až 19. srpna 1646, když zemřela jeho velká příznivkyně a uctívatelka císařovna Marie Anna.⁸⁹ Reliéf byl ze svatováclavské kaple v katedrále svatého Víta (kde ho císař nechal na čas vystavit po příjezdu z Vídně) den před návratem přenesen do Lorety na Hradčanech, potom dán na noc do kostela Nanebevzetí Panny Marie na Strahově a poté znovu vrácen do kaple svatého Václava. Odtud při návratu paládia 19. srpna do Mariánského chrámu ve Staré Boleslavi vedl procesí svatovítský kanovník Šebestián Zbraslavský s arcibiskupem Arnoštem z Harrachu.⁹⁰

Znovu musel být reliéf stažen ze Staré Boleslavi v roce 1648. Tentokrát na Pražský hrad do katedrály svatého Víta, kde ho po dobytí levého břehu Vltavy ukořistili Švédové, ti ho však nakonec po uzavření příměří darovali do Vídně.⁹¹ Získala ho nová manželka Ferdinanda III. Marie Leopoldina. Po skončení třicetileté války podal kapitulní probošt Rudolf Roder písemnou žádost Ferdinandovi III., ve které žádal o zpětné navrácení reliéfu do Staré Boleslavi, ale jeho prosba zůstala bez odezvy. Nezbylo mu nic jiného, než se obrátit na nejvyššího kancléře Jiřího z Martinic a kardinála Arnošta z Harrachu, kteří ve Vídni u císaře uspěli a paládium mohlo být z Hofburgu přeneseno na vídeňské předměstí do Leopoldstadtu. Odtud ho Vilém Slavata nechal nejdříve odvést do Jindřichova Hradce, kam reliéf dorazil 17. srpna 1650.⁹² Uložen byl v kostele Panny Marie a na jeho počest sloužena mše. Když slavnost skončila, paládium bylo dopraveno v průvodu před město a odtud odvezeno kočárem na Vyšehrad do kostela svatého Petra a Pavla. Než byl reliéf uložen ve svatovítské katedrále v kapli svatého Václava, tak ještě krátce navštívil kostel Panny Marie před Týnem. Na příkaz arcibiskupa Harracha jej procesí odneslo 6. září 1650 do premonstrátského kostela svatého

83 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 349.

84 Tamtéž, s. 367.

85 Tamtéž, s. 350.

86 J. K. VOTKA, *Památky staroboleslavské, čili, Prvotní vývoj*, s. 345.

87 Josef Mikuláš BOLESĽAVSKÝ, *Památky staroboleslavské*, Praha 1875, s. 8.

88 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 350.

89 V. RYNEŠ, *Paládium země české*, s. 108.

90 Jan ROYT, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999, s. 173–174.

91 V. RYNEŠ, *Paládium země české*, s. 108.

92 J. ROYT, *Obraz a kult*, s. 174.

Benedikta a druhý den bylo převezeno kočárem do Brandýsa, tam ho premonstráti naložili na nosítka a slavnostně navrátili zpět do chrámu Panny Marie ve Staré Boleslavi.⁹³

Roku 1650 se také začalo s opravou kapitulního kostela, kdy bazilika dostala dnešní podobu,⁹⁴ nově byla zaklenuta i Vrábská kaple.⁹⁵

93 J. ROYT, *Obraz a kult*, s. 175.

94 J. M. BOLESLAVSKÝ, *Památky staroboleslavské*, s. 8.

95 A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis památek historických*, s. 12.

4. Situace po třicetileté válce v českých zemích

Dlouhotrvající válečný konflikt byl katastrofou pro celou zemi. Nejhuře byly postiženy oblasti v blízkosti hlavních cest a ty, které měly úrodnou půdu, protože je s oblibou vyhledávali k přečkání zimy vojáci všech armád. Velké množství zemědělských usedlostí patřících poddaným bylo opuštěno nebo lehlo popelem, ušetřeny nezůstaly ani hospodářské dvory, kde byla majitelem vrchnost. Z nejvíce postižených oblastí se lid rozprchl na všechny strany a dobytek ukořistili vojáci. Válečné události měly neblahý dopad i na města, kdy měšťané velké množství domů buďto opustili nebo je zničil požár. Hospodářství, které v nepříznivém válečném období opustil jejich majitel, se nazývalo poustkou.⁹⁶

Pakliže česká emigrace nebyla zabita na bojištích třicetileté války na straně některé z protihabsburských koalic, uzavřením vestfálského míru ztratila poslední naději na návrat do vlasti. Jedním z pobělohorských exulantů byl i Jan Amos Komenský. Zato venkovský lid i měšťané, kteří zůstali ve vlasti, konec válečného konfliktu přijímali velmi kladně, protože jak nepřátelské, tak i vlastní armády je už nebudou obtěžovat svou přítomností a válečné hrůzy se již nebudou opakovat. Dojde k obnově obchodu, zajistí se průchodnost a bezpečnost cest. Šlechta se k tomu stavěla podobně, mohla v klidu začít podnikat na svých statcích.⁹⁷

Za války (z důvodu pobytu nepřátelských vojsk na území českých zemí) nebylo možné, aby se naplno rozeběhla masivní rekatolizace. To se začalo ve větší míře dít až po ní s novou generací obyvatel, která se narodila po roce 1620.⁹⁸ Ještě po uzavření míru však zůstala například Olomouc obsazena švédským vojskem, Švédové ji opustili až v roce 1650.⁹⁹ Nebyla to jen hmotná nouze a pobyt vojsk, co sužovalo obyvatelstvo za třicetileté války, ale trápily je i nejrůznější epidemie chorob. Šlo hlavně o epidemie pravého moru, tyfu, dyzenterie a neštovic, ke kterým byl oslabený imunitní systém obyvatel z nedostatku potravin náchylný. Nemocemi se civilní obyvatelstvo nakazilo od vojáků, kteří pobývali na našem území. Špatná hygiena i velké množství lidí na jednom místě vytvářelo ideální podmínky k jejich přenosu a šíření.¹⁰⁰ To vedlo k velkému populačnímu úbytku obyvatel, méně významné byly ztráty z důvodu emigrace a padlých vojáků v bojích. Už tak špatnou situaci ještě zhoršovalo zchudnutí a dluhy, které mělo obyvatelstvo, města (nepodařilo se je oddlužit do konce století) i stát. Loupežící armády i emigrace přispívaly k ochuzování země na finanční hotovosti a odlivu drahých kovů. V Čechách bylo po třicetileté válce zhruba 930 000 až 1 000 000 obyvatel, to

96 Eduard MAUR, *Československé dějiny 1648–1781*, Praha 1983, s. 5.

97 Jan P. KUČERA – Jiří RAK, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983, s. 55–57.

98 Tamtéž, s. 63.

99 Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí, Kardinál Arnošt Vojtěch z Harachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008, s. 271.

100 Eduard MAUR, *Obyvatelstvo českých zemí v raném novověku třicetiletá válka*, in: Ludmila Fialová – Pavla Horská – Milan Kučera – Eduard Maur – Jiří Musil – Milan Stloukal, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998, s. 103.

je asi jedna třetina ztrát na lidských životech, v úrodných oblastech se dá předpokládat, že to bylo mnohem více.¹⁰¹

Po třicetileté válce nastala krize, která začala v padesátých letech a trvala až do osmdesátých let 17. století. Její vinou se obnova celého válkou zničeného hospodářství výrazně prodloužila. Zemědělské produkty, hlavně obiloviny, nešly na odbyt a to způsobilo jejich nízkou cenu jak v našich zemích, tak i v celé Evropě. Naopak se zvýšila cena pracovní síly, které byl v té době velký nedostatek. Pro ty, kteří pěstovali obiloviny, aby s nimi obchodovali a ve větším měřítku při jejich pěstování využívali námezdní sílu, to znamenalo katastrofu. Tento pokles zemědělské produkce byl pro všechny velkým problémem, nedotýkal se jen malých a velkých pěstitelů, ale i všech poddaných, měšťanstva a vrchnosti. Byla to jedna z věcí, která přispěla k tomu, aby velkostatek přešel na robotní systém a tímto způsobem čelil ztrátám výnosů. Dalším důvodem bylo to, že vrchnost skupovala menší nevýnosné statky rytířů a drobné šlechty, zabírala poustky a přeměňovala je na panské dvory. Na nich ve větší míře využívala robotní práci poddaných.¹⁰²

Zvýšení robotních povinností mělo pochopitelně nejtíživější dopad na ty nejchudší, kteří byli povinni robotovat. Vrchnostenské podnikání na velkostatku tímto krokem získalo výhodu před výrobou rytířů, měšťanů a poddaných. Tato slabá konkurence neměla za poválečné krize žádnou šanci obstát proti takovému velkému ekonomickému soupeři, který postupně začal ovládat celý trh s obilím.¹⁰³

Vrchnostenské zemědělské podnikání se začalo z důvodu nové technologie výroby piva přeorientovávat z většinového pěstování pšenice také na pěstování ječmene. Vrchnost je v té době schopna vypěstovat (díky robotní práci poddaných) velmi levné obilí, které je na tehdejší obilní trh konkurenceschopné, a tím stlačit jeho cenu na minimum. Na druhou stranu je jeho nedostatek, který vzniká větší poptávkou pivovarů po této surovině, vyrovnán nuceným odkupováním obilí od menších poddanských pěstitelů. Opuštěná poddanská půda dávala při rozšiřování vrchnostenských dvorů možnost přeměnit ji na pastviny a tím mohlo dojít k zvýšení podílu chovu skotu a ovcí. Toto rozšiřování samozřejmě snižovalo rozsah obdělávané orné půdy, na které mohly být pěstovány obiloviny.¹⁰⁴

Původně se solí obchodovala města, ale po padesátých letech 17. století získává tento monopol vrchnost, to samé platí o vrchnostenském pivu. Bylo cenově zvýhodněno a dováželo se na venkov. Města si pivo vařila jen pro svou potřebu, ale v případě poddanského města je

101 E. MAUR, *Československé dějiny*, s. 6.

102 Tamtéž, s. 7.

103 Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století*, Praha 1976, s. 133.

104 Eduard MAUR, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, Praha 1990, s. 119.

městské pivovarnictví zcela zrušeno.¹⁰⁵

Robota byla vrchností s největší pravděpodobností myšlena spíše jako nouzové řešení tehdejší krizové situace, nicméně do začátku osmdesátých let se stala běžnou praxí. Samozřejmě nebylo možné, aby námezdní práce v té době úplně zmizela z vrchnostenských velkostatků, protože nedostatek poddaných byl nejvíce patrný při sklizních, kdy je třeba úrodu co nejrychleji dostat z polí do stodol.¹⁰⁶

Robota byla ve druhé polovině 17. století zvyšována, její průměr činil dva až tři dny v týdnu, někde byla nižší a někde i vyšší. Poddaní měli také odebírat vrchnostenské výrobky. Šlo hlavně o odebrání piva, destilátů, vína, potravin či různých jiných výrobků od vrchnosti. Někde byly peněžní poplatky, které měl poddaný platit, nahrazeny manuální prací. Jinde měla aristokracie předkupní právo na ječmen do svých pivovarů.¹⁰⁷

V té době se vrchnost více snaží omezovat volný pohyb poddaných, rozhoduje o sňatku (hlavně pokud snoubenci měli každý jiného pána) i volbě jejich povolání či studiu. Ke stěhování na jiné panství potřebovali takzvaný výhostní list.¹⁰⁸ Pokud poddaný chce uzavřít sňatek nebo se přestěhovat k jiné vrchnosti, tak je vyměněn za jiného jemu rovnocenného poddaného.¹⁰⁹

Poddané rovněž tížily rostoucí státní berně, které byly potřeba ke snížení státního dluhu a k vydržování stálé armády. Poválečnému hospodářství neprospívaly ani odvody mladých mužů do vojska Leopolda I. (takzvaná daň z krve), protože tím stát přicházel o tak důležitou pracovní sílu v hospodářství. O něco lépe na tom byla poddanská města ochranná, která byla chráněna různými politickými a hospodářskými výsadami.¹¹⁰ Ne pro všechno poddanské obyvatelstvo ale situace po třicetileté válce znamenala zhoršení, protože se snížil počet bezzemků, kteří se usadili na opuštěných zemědělských usedlostech.¹¹¹

V padesátých a šedesátých letech 17. století proběhlo několik lokálních poddanských povstání (například roku 1658 na panství v Zákupích a v roce 1665 v Nečtinech). Potlačeny byly stálým vojskem. Nejčastěji se však venkovský lid bránil podáváním petic nebo stížnostmi. Ty končily většinou ve Vídni, méně často u státních úřadů, výjimkou nebyly ani soudní spory. Stěžovatelé a žalobci byli jak jednotliví poddaní, tak celé obce, městečka, případně i panství.¹¹² Jiným způsobem reakce na krizovou situaci bylo zbíhání poddaných z

105 E. MAUR, *Československé dějiny*, s. 12–13.

106 Tamtéž, s. 8.

107 Tamtéž, s. 11.

108 Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny země koruny české*, Praha – Litomyšl 2008, s. 261–262.

109 E. MAUR, *Československé dějiny*, s. 12–13.

110 Tamtéž, s. 14.

111 Tamtéž, s. 17.

112 Tamtéž, s. 18.

gruntů.¹¹³

Hluboký úpadek zažívala v tomto období některá odvětví, která v dřívějších dobách prošla konjunkturou; šlo především o rybníkářství a vinařství. I přes tendence k zpětnému oživení pěstování vinné révy dochází později k jejímu úplnému zastavení a vinice se začínají rušit. Na rozdíl od vinic nedochází u rybníků k výrazné likvidaci, ale spíše k zrušení zažitého lety osvědčeného třístupňového systému chovu kaprů. Některé rybníky jsou ponechány ladem a tím dochází ke snižování množství chovaných ryb. Tyto dvě odvětví prožívaly recesi už na začátku třicetileté války. Podobně na tom bylo i pivovarnické podnikání, ale to se vrchnosti podařilo oživit díky nové výrobní technologii. Ta spočívala v tom, že se přecházelo z výroby méně trvanlivého pšeničného piva na vaření trvanlivějšího piva z ječného sladu.¹¹⁴

Další důvod, proč se rybníkářství nepodařilo dostat na předválečnou úroveň, bylo to, že se rybníky nenacházely po válce v úplně nejlepším stavu (podepsaly se na nich hlavně válečné události). Náhradu za upadající rybníkářství našla vrchnost v novém příjmu, ve větší míře totiž začíná pěstovat len, který v rámci roboty musí poddaní sprádat. Mlynářství a lihovarnictví je na vrchnostenském velkostatku v této době zcela zaběhnuté, kromě toho se však vrchnost snaží proniknout například do železářství i jinak podnikat v dalších odvětvích. Průmyslové podnikání bylo jen pro ty šlechtice, kteří měli dostatek finančních prostředků k zahájení výroby. K prohloubení krize přispívají i sami poddaní, kteří větší část svých polí neobhospodařují, protože došlo ke ztrátě poptávky po zemědělských produktech a také velkou konkurencí ze strany vrchnosti; jsou nakonec donuceni jít pracovat za mzdu do nezemědělského sektoru.¹¹⁵

Po roce 1650 se vrchnost stává novým vlastníkem hutí, protože stávající podnikatelské subjekty nejsou schopny obstát proti tak velké konkurenci ze strany velkostatku. Ale není to jenom železářství, aristokraté v té době zakládají například papírny, koželužny, výrobní sanytru, případně se soustřeďují na obchod. Ve druhé polovině 17. století výrazně dominuje režijní velkostatek, který měl největší příjmy z pivovarů. Také se ve větší míře začíná orientovat na vzdálenější trh, ať už jde třeba o potraviny, vlnu, dřevo nebo nejrůznější jiné výrobky.¹¹⁶

V padesátých letech 17. století se na území Čech, Moravy a Slezska narodilo každý rok přibližně osmdesát tisíc dětí.¹¹⁷ Nicméně z jednoho tisíce kojenců do jednoho roku jich dvě stě

113 Eduard MAUR, *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku*, in: Eduard Maur – Josef Grulich (edd.), *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*, Praha 2006, s. 8.

114 E. MAUR, *Zemědělská výroba*, s. 120.

115 E. MAUR, *Československé dějiny*, s. 9.

116 Tamtéž, s. 10.

117 E. MAUR, *Obyvatelstvo českých zemí v raném novověku třicetiletá válka*, in: L. Fialová – P. Horská – M. Kučera – E. Maur – J. Musil – M. Stloukal, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 115.

umíralo.¹¹⁸

Co se týká epidemií, tak po třicetileté válce v padesátých a šedesátých letech byly jen malé lokální epidemie, až na mor z roku 1665, který propukl souběžně s velkým londýnským morem.¹¹⁹

V roce 1651 byl podle výzkumu vyšší podíl dětí a nižší počet starších osob, přitom zhruba polovina populace byla tvořena osobami ve věku 15–49 let. Malé množství lidí (zhruba 5–15 %) se v té době dožívalo vyššího věku nad 50 let. Jasně převažovala ženská část populace asi 3:2 ve věkové skupině 15 až 29 let, pak začala klesat a ke změně došlo zhruba ve čtyřicátém roce života, kdy začíná evidentně převažovat mužská část populace. S největší pravděpodobností za to mohly porody a pracovní vyčerpání žen. Mužů se ale rodilo podstatně více než žen. Vysvětlení spočívá v tom, že děti mužského pohlaví byly náchylnější k chorobám, v mladém věku docházelo k častějším úrazům s následkem smrti a později v dospělosti k odchodu k vojsku, které operovalo v zahraničí.¹²⁰ Na seznamu poddaných podle víry je vidět, že v českých zemích byl velmi nízký podíl mladých lidí od 10 do 25 let, nejméně je v něm evidováno dětí do pěti let, střední místo zaujímají děti od 5 do 9 let.¹²¹ Ženy v polovině 17. století uzavíraly nejčastěji sňatky po devatenáctém roce života, u městské populace výjimečně mezi patnáctým až osmnáctým rokem, na vesnicích to bylo v tomto věku mezi jednou čtvrtinou až jednou třetinou mladých žen. Ovdovělí muži si jako druhou manželku častěji vybrali mladší dívku, než aby si vzali vdovu přiměřeně starou jako oni, tím vznikaly velké rozdíly ve věku novomanželů.¹²²

Začátkem padesátých let 17. století bylo v plánu vytvořit v rámci masivní rekatolizace Čech několik nových biskupství. Situaci komplikoval nedostatek finančních prostředků, které byly potřeba k jejich zajištění. Nakonec vznikla jen dvě.¹²³ První bylo biskupství v Litoměřicích a druhé v Hradci Králové. První založil papež Alexandr VII. bulou z 3. 7. 1655 a začleněny do něj byly všechny fary z litoměřického kraje. Druhé bylo založeno v roce 1664. Arcibiskup Harrach ho hmotně zajistil koupí Chrastického statku a jeho působnost byla přibližně v celém královéhradeckém kraji. Původně ale panovník v roce 1653 oslovil nabídkou ke zřízení nových diecézí města České Budějovice, Plzeň a Hradec Králové, avšak

118 E. MAUR, *Obyvatelstvo českých zemí v raném novověku třicetiletá válka*, in: L. Fialová – P. Horská – M. Kučera – E. Maur – J. Musil – M. Stloukal, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, s. 123.

119 Tamtéž, s. 117.

120 Tamtéž, s. 106–108.

121 Tamtéž, s. 104.

122 Tamtéž, s. 111.

123 Eduard MAUR, *Problémy farní organizace pobělohorských Čech*, in: Zdeňka Hledíková (edd.), *Traditio et cultus miscellanea historica Bohemica*. Miloslao Vlk, archiepiscopo Pragensi, ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata, Praha 1993, s. 164.

tomu se města urputně bránila.¹²⁴

Budování nových far pokračovalo velmi pomalu. Způsoboval to nedostatek katolického kněžstva a rozchvácení církevního majetku. Nepříspěl tomu ani úbytek desátků související s hmotnou nouzí, který byl způsoben vylidněním a devastací země během třicetileté války. V roce 1641 jeden farář musel obhospodařovat 6 až 7 far a z jednoho tisíce kostelů v Čechách jich bylo na pět set opuštěno. V odlehlejších oblastech vesničané zůstali bez péče kněžstva i několik měsíců.¹²⁵ Časem došlo ke zlepšení situace, souviselo to částečně se zvýšením počtu obyvatel země a větším zájmem kněží o katolickou církevní kariéru. Hlavní zásluhu na tom měl pražský teologický seminář s teologickou fakultou.¹²⁶ V oblastech, kde zůstala větší část obyvatelstva katolická a kde působily katolické řeholní řády, kláštery, případně kapituly, byla situace daleko příznivější. Po obnově svého původního majetkového zajištění měli na to, aby obnovili farnosti i zajistili finančně faráře, kteří většinou i z jejich řad pocházeli. Tam, kde se hned zpočátku usadila církev nekatolická a původní majetek katolické církve byl rozebrán, bylo financování daleko horší a vše postupovalo pomaleji.¹²⁷ Nejhůře na tom byly východní a severovýchodní Čechy, kde na jednoho faráře připadalo někdy i více než čtyři tisíce věřících. V těchto krajích byla budována celá farní organizace úplně od začátku, protože se nebylo o co opřít, jak ze strany majetkové, tak i absencí větších katolických institucí. Nehledě k tomu, že zde došlo k velkému populačnímu růstu, z důvodu rychlého rozvoje plátenické výroby.¹²⁸ V poměrně krátkém čase po roce 1620 v českých zemích všechny nekatolické fary úplně zmizely. Arcibiskupu Harrachovi se ale hned nedařilo je nahradit katolickými. Neúspěšně obnovoval i ty již dávno zaniklé z původně předhusitských dob, kdy farní síť byla hustější.

Ztráty na lidských životech za třicetileté války neodpovídaly tak velkému množství zaniklých farností, jistě tu musely být i jiné příčiny jejich zániku.¹²⁹ Tam, kde byl kněžů opravdu nedostatek, povoloval arcibiskup jejich zastoupení laickými osobami. Převážně šlo o učitele, kteří při nedělních bohoslužbách předčítali shromážděným věřícím z Bible nebo dokonce i křtili malé děti.¹³⁰

Jedním z kritiků tehdejších neutěšených poměrů byl i člen jezuitského řádu Bohuslav Balbín. Ve svém díle *Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště pak českého* kritizuje

124 Zdeněk BOHÁČ, *Vývoj diecézní organizace českých zemí*, in: Zdeňka Hledíková (edd.), *Traditio et cultus miscellanea historica Bohemica*. Miloslao Vlk, archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata, Praha 1993, s. 28.

125 E. MAUR, *Problémy farní organizace pobělohorských Čech*, in: Z. Hledíková (edd.), *Traditio et cultus miscellanea historica Bohemica*, s. 164.

126 Tamtéž, s. 165.

127 Tamtéž, s. 167.

128 Tamtéž, s. 168.

129 Tamtéž, s. 170.

130 Tamtéž, s. 173.

šlechtu a zastává se poddanského lidu, který pracuje od rána až do večera a je zbídačován vysokým daňovým zatížením. Napadá císařské úředníky, kteří si těžce vydřené poddanské peníze klidně přivlastňují. Zvláště pak hrozí svému nepříteli Bernardu Ignáci Bořitovi z Martinic, ohledně potlačení šlechty, zbídačení měst, městeček i vsí. Při podrobnějším studiu jeho díla je jasné, že nekritizuje jen vídeňský dvůr a jeho úředníky, ale i českou vrchnost, která stojí také za bídou svých poddaných. Kritiků samozřejmě v té době bylo mnohem víc, reagují například na zvyšování roboty, celkovou hospodářskou krizi i na rušení nejrůznějších poddanských privilegií a svobod. Ve svých dílech podrobují kritice dobu jak nekatoličtí autoři, tak i katoličtí spisovatelé, ale je jasné, že ne bez rozdílu.¹³¹ Ve svých historických dílech Balbín vyzdvihuje slavnou minulost českého národa i privilegia poskytnutá některými šlechtickými rody poddanským městům v protikladu k jeho současnosti. Barokní historik se snaží ptát, na základě čeho šlechta bere poddaným jejich statky, případně je zatěžuje dalšími věcnými břemeny a ruší stará privilegia. Také se ptá, proč jsou ti nejchudší povinni odebrat od vrchnosti nekvalitní výrobky a platit za ně vysokou cenu. A že nikde nenašel žádnou zákonnou normu, která by tyto záležitosti ospravedlňovala.¹³² Jednoznačně odmítá názory těch, kteří tvrdí, že nevolnický systém byl v českých zemích odjakživa a že ho Slované zavedli svými zákony. To, že má pravdu on, podkládá příklady z minulosti, také chválí některé české krále, kteří s poddaným lidem dobře zacházeli a nezatěžovali ho příliš velkými daněmi.¹³³ Balbín uvádí jako hranici mezi dobrou a špatnou dobou rok 1618. Vrchnost pokládá za jediného viníka v otázce znevolnění lidu a jako důvod uvádí její chamtivost. Tento názor nezastávají ale všichni jeho vrstevníci, ti mají opačný názor a snaží se panstvo naopak omlouvat. Bohuslav Balbín doporučoval, aby byly respektovány staré urbární knihy, podle kterých měli být poddaní zatíženi robotou zcela minimálně.¹³⁴

Katolické náboženství vycházelo ze zásad Tridentského koncilu, mělo oslovit široké vrstvy obyvatelstva prostřednictvím uctívání obrazů i světců a konáním masových poutí. Procesí měla věřícímu lidu zprostředkovat snadnější, ne však pohodlnější cestu k Bohu oslovující světskou nádherou. Dále katolická víra měla být přitažlivá pochopením lidských slabostí a umožnit nápravu pod vedením církve. Nicméně tento rekatolizační program v žádném případě nezaručoval stoprocentní úspěšnost.¹³⁵

131 Eduard MAUR, *Pobělohorské poddanské poměry a Bohuslav Balbín*, in: Zuzana Pokorná – Martin Svatoš (edd.), *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách*, sborník z konference Památníku národního písemnictví, Praha 1992, s. 13.

132 Tamtéž, s. 18.

133 Tamtéž, s. 19.

134 Tamtéž, s. 20.

135 Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 1995, s. 95.

Právě Tovaryšstvo Ježíšovo se stalo hlavním nástrojem katolické círve v protireformaci. K největší expanzi jezuitského řádu došlo po Bílé hoře, během třicetileté války, do začátku padesátých let. Katoličtí šlechtici zakládali řádové rezidence a koleje rychlým tempem, například v roce 1650 v Chebu a Březnici, v roce 1651 v Telči.¹³⁶ Začátkem padesátých let v českých zemích již převládali osmdesáti procenty domácí příslušníci Tovaryšstva Ježíšova. V roce 1657 jich žilo v zemích Koruny české 867. Konkurentem byl v 17. století pouze řád piaristů.¹³⁷ Jezuité ale získali monopol v oblasti školství a to se stalo jejich právně nezpochybnitelnou výsadou.¹³⁸

K násilné rekatolizaci docházelo už za třicetileté války, nejčastěji vojenskou silou, přímým zásahem proti nespokojencům i nátlakem. Do domů měšťanstva byli ubytováni vojáci a nekatoličtí měšťané je museli trpět i vyživovat. Časem raději přešli na katolickou víru, aby se vojáků zbavili. Dalším trestem byla například ztráta živnosti, propadnutí majetku, výjimkou nebyla ani ztráta měšťanských práv. Příslušníci Tovaryšstva Ježíšova to ale také neměli jednoduché. Například v Litoměřicích v roce 1668 jeden měšťan slovně napadl tamějšího příslušníka jezuitského řádu, ten si na něj stěžoval radním a ti nechali neposlušného měšťana dokonce zavřít. Až po zhruba týdenním pobytu za mřížemi se omluvil, a to jen proto, že mu hrozilo propadnutí majetku.¹³⁹

Ke konci roku 1649 došlo ke změně politické situace v Čechách, protože zemřel Jaroslav Bořita z Martinic a k moci se dostala jiná mocenská skupina. Důsledkem bylo zlepšení vztahů českých politiků s Arnoštem Vojtěchem z Harrachu a tím došlo i k lepší spolupráci mezi církví a světskou mocí. Kardinál Harrach byl překvapen, když místodržící po zmocnění od císaře uvedli v platnost staré patenty proti nekatolíkům, kdy proti nim má být postupováno rázněji, dokonce mohli být vězněni, vyháněni, trestáni ztrátou majetku či popravováni. K novému stvrzení došlo dekretem ze začátku února 1650.¹⁴⁰ Základní směr reformačního hnutí byl odsouhlasen na jaře v roce 1651. Opětovně vyšel dekret proti protestantům. Ze začátku byl zvolen jen mírný nátlak a pokud by selhal, tak se mělo přistoupit k tvrdším metodám. Trest hrozil šlechticům, kteří by se aktivně nezapojili a jen pasivně přihlíželi, poddanský lid se měl všemu plně podřídít.¹⁴¹ Jasným důkazem, že protireformace běžela naplno a poddaní byli pod kontrolou, dokládají častější soupisy obyvatelstva podle

136 I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, s. 112.

137 Ivana ČORNEJOVÁ, *Jezuitský řád v Čechách v době Balbínově*, in: Zuzana Pokorná – Martin Svatoš (edd.), Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách, sborník z konference Památníku národního písemnictví, Praha 1992, s. 24.

138 A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 266.

139 I. ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo*, s. 104–105.

140 A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 296–297.

141 Tamtéž, s. 306–307.

víry.¹⁴² Na druhou stranu byly i více kontrolovány příjmy katolické církve a dosazování církevních hodnostářů do úradů. Podle nařízení z roku 1658 pro Čechy nesměli chybět u voleb prelátů a vizitací církevních institucí komisaři jmenovaní panovníkem.¹⁴³

142 A. CATALANO, *Zápas o svědomí*, s. 308.

143 Tamtéž, s. 376.

5. Situace staroboleslavské kapituly v padesátých a šedesátých letech 17. století

5.1 Staroboleslavská kapitula za probošta Rudolfa Roder a jeho nástupců

Roku 1646 se stal děkanem staroboleslavské kapituly Rudolf Roder z Feldburku.¹⁴⁴ Mezi léty 1648 až 1651 byl neoficiálně zván proboštem,¹⁴⁵ oficiálně získal proboštský úřad roku 1651 a v těchto dvou funkcích působil až do roku 1657.¹⁴⁶ Dvakrát v letech 1652 a 1657 žádal arcibiskupa, aby mu umožnil dále vykonávat najednou obě obročí.¹⁴⁷

Rudolf Roder byl velmi oblíbený u císařů Ferdinanda III. i Leopolda I. a díky tomu se mu podařilo získat na opravu kostela svatého Václava, který vyhořel za třicetileté války, 3000 zlatých. Podobně také Roder přispěl k dostavbě poutního chrámu Panny Marie.¹⁴⁸ To, že byl opravdu oblíben v kruzích nejvyšších, dokládá i jeho funkce protireformačního komisaře, kterou od roku 1651 vykonával, a dále se mu také podařilo získat místo pro staroboleslavské probošty na zemském sněmu.¹⁴⁹ Nepečoval dobře jen o boleslavské kostely, ale celkově se snažil pozvednout i kapitulní hospodářství, aby mohlo uživit větší počet kanovníků. Při nástupu do děkanské funkce ve Staré Boleslavi požádal ještě také císaře, aby si po nějaký čas mohl ponechat úřad děkana v Litoměřicích a finance, které takto získá navíc, chtěl užít ke stavbě nového děkanství ve Staré Boleslavi. Nejenže obnovil kapitulu, ale snažil se zlepšit i hospodářství svých poddaných. Na nejrůznější opravy a stavební činnost ze svých finančních prostředků (i když nebyly velké) věnoval v roce 1657 šest tisíc zlatých.¹⁵⁰

Ve prospěch kapituly se proboštu Roderovi podařilo vyřešit spor proti panství košáteckému a brandýskému ohledně odběru piva, které se čepovalo v kapitulních hospodách.¹⁵¹ Spor se táhl od roku 1630, kdy Zbyněk z Kolovrat podal na staroboleslavskou kapitulu žalobu. Podle majestátu, který udělil Ferdinand I. Anně z Kolovrat 28. září 1562, mělo být v kapitulních hospodách v Sušně a Dřísech čepováno pivo z košáteckého pivovaru. Dne 16. dubna 1630 přišlo nařízení z české komory, aby do doby, než bude mít kapitula svůj vlastní pivovar, nebránila svým krčmám v odběru piva z košáteckého panství.

S velkým rozmachem poutí do Staré Boleslavi rostl i objem vyčepovaného piva, které kapitula odebírala hlavně z Prahy. V zájmu Brandýsa bylo, aby kapitulní hospody ve Staré Boleslavi točily pivo ze zámeckého pivovaru. Proto se brandýští hejtmané od prvopočátku

144 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 463.

145 Tamtéž, s. 449.

146 Josef Prokop HORČICE, *Popsání nejstarožitnějšího kollegiátního chrámu v Čechách pod jménem svatých Kosmy a Damiána*, Praha 1845, s. 138.

147 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 463.

148 J. P. HORČICE, *Popsání nejstarožitnějšího kollegiátního chrámu*, s. 156.

149 Marie-Elizabeth DUCREUX, *Symbolický rozměr poutě do Staré Boleslavi*, ČČH 95 1997, s. 602–603.

150 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 464.

151 Tamtéž, s. 464.

snažili dovoz přerušit za každou cenu.¹⁵² Je to patrné z výpovědi brandýského poddanského pamětníka Václava¹⁵³ z roku 1652, který popisuje konflikt z dřívější doby¹⁵⁴ takto: „[...] Za pana Měsíčka hejtmána Brandejskýho a Matěje řezníka poddanýho kapitolního, že jest pivo pražské přivéztí dal, aby žádnýho nešenkoval, jemu zbraníval[!], rozsekati obruče na sudech poručil [...]”¹⁵⁵

Děkan Bílek nakonec dal svolení s odběrem piva z Brandýsa a za to získal (nařízením České komory z roku 1638) každý šestnáctý sud zdarma. V roce 1639 zničili ale zámecký pivovar Švédové a pivo se začalo do Boleslavi dovážet opět z Prahy. Druhou možností k odběru, kterou kapitula nevyužila, byl vzdálený přerovský pivovar. V padesátých letech začal spor právem městským řešit Brandýs nad Labem. Byli vyslechnuti jak pamětníci z Brandýsa, tak i císařští a kapitulní poddaní ze Staré Boleslavi.¹⁵⁶

V pořadí čtvrtá výpověď brandýského poddaného z roku 1652 o hospodách na kapitulních a proboštských statcích: „Jan Zoubek¹⁵⁷ po učiněné přísahy své císařské, sem toho povědom, že jest se v tom domě před branou slové U Dudilů stále šenkovalo a brávalo pivo někdy z Brandejsa někdy z Kostelce, potom slové U Vobořskýho náký Kyselo tu šenkoval, proti jeho milosti císařské jakrhauzu u Martina Novotnýho, po shoření tý hospody Dūdilovský někdy šenkovali, také u Matěje Straky řezníka, toliko při pouti pivo šenkovali, odkud je brali, já sem se na to neptal, ale aby se kdy v škole pivo šenkovati mělo o tom žádné vědomosti nemám, to touto přísahou mne vydanou toho dotvrzují.”¹⁵⁸

Z výpovědi je patrný počet hospod, kde stály, případně kdo byl hostinský a odkud se pivo odebíralo. První byla hospoda U Dudilů. Pivo odebírala z Brandýsa nad Labem a z Kostelce nad Labem. Krčma fungovala nepřetržitě až do doby, než vyhořela. Druhý byl hostinec U Vobořskýho a pivo tu u Martina Novotnýho naproti jakrhauzu točil Kyselo. Třetí krčma patrně fungovala jen příležitostně při poutích, ale až od doby, kdy vyhořela hospoda U Dudilů. Provozoval ji Matěj Straka, který se živil jako řezník. Odkud odebíral pivo, to Jan Zoubek nevěděl. Z výpovědi vyplývá i podezření na to, že se ve škole mělo točit pivo.¹⁵⁹ To vyslychající nepotvrdil.

152 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 436.

153 Příjmení je nečitelné, písař zřejmě udělal chybu, snažil se ji opravit a tím text znečitelnil.

154 Ze začátku 17. století.

155 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Majetko–právní dispozice a hospodářské záležitosti sign. III – B 1g, inv. č. 438, karta 62, 1652 – Výpovědi poddaných panství Brandýs o hospodách na kapitulních a proboštských statcích a propinačním právu.

156 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 436–437.

157 Jan Zoubek měl o staroboleslavských hospodách komplexní přehled. Výpověď působí uceleně.

158 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Majetko–právní dispozice a hospodářské záležitosti sign. III – B 1g, inv. č. 438, karta 62, 1652 – Výpovědi poddaných panství Brandýs o hospodách na kapitulních a proboštských statcích a propinačním právu.

159 Není jasné o jakou školu se mělo jednat.

Stranu staroboleslavských poddaných reprezentuje v pořadí první výpověď paní Anny Mládkové: „Anna stará Mládková činí správu takovou, že zůstává v městyse Staré Boleslavi přes 50 let, že pamatuje Dudila, když jest i šenkoval pivo, na té hospodě podle samý brány, jdouc od svatého Václava nalevo stúje, ale pivo jeho milosti císařské z pivovaru podzámeckýho, než aby měly bejti jaké krčmy na kapitolních kruntech, toho že jakživa neslychala. Než že jim byl puštěn z sudě[!] na dvouch místech pro řemeslníky, když se stavěl kostel Matky Boží, ale též z pivovaru jeho milosti císařské podzámeckýho. Novotný starý poddaný kapitoly svatého Václava, že jest dal přivésti z Kostelce dva sudy piva, že pak jest bylo na škodu jeho milosti císařské pivo, tehdy pan hejtman Aulner, ze zámku brandejskýho přišel dolů, a takové pivo na ulici vytáhnouti dal a vobručě rosekati[!] poručil. A potom všelijaké chase prejs dal, aby je vypili, školy¹⁶⁰ že žádný jinší nepamatuje než tu při svatým Václavě[!] v děkanství u vrat po pravé ruce, když se tam vchází v těch místech kde nyní pražská piva šenkují.”¹⁶¹

Paní Mládková¹⁶² ve své výpovědi popisuje hospodu U Dudilů, která podle ní měla odebírat pivo jen z pivovaru podzámeckého, a místo, kde se nacházela. O dalších kapitulních hospodách nic neví. Dále popisuje, že při stavbě kostela Panny Marie se na dvou místech točilo pivo přímo ze sudu pro řemeslníky, ale také jenom z brandýského pivovaru. Její popis konfliktu Novotnýho s brandýským hejtmanem Aulnerem ukazuje, že Novotný odebíral pivo z Kostelce nad Labem (takže krčmu musel provozovat) a jak si Brandýs hájil své právo ohledně odběru piva. Na rozdíl od Jana Zoubka uvádí, že v bývalé děkanské škole se nyní točí pivo z Prahy. Patrně o tom, že se příležitostně (hlavně o poutích) čepuje pivo u Matěje Straky, neměla přesný přehled.

Z výpovědi Václava Noseka je patrné doplnění předchozích výpovědí, jaké pivo točil Kyselo: „[...] v tom domě proti jeho milosti císařské jakrhauzu nějaký Kyselo šenkoval, pivo bral někdy z Brandejsa někdy z Kostelce [...]”¹⁶³

Lze říci, že staroboleslavské kapitule ve Staré Boleslavi patřily tři stálé a jedna příležitostná hospoda.

160 Kapitulní škola fungovala ve Staré Boleslavi od šestnáctého století. Ferdinand I. si uvědomil, jaký má velký význam pro obnovení katolické víry, proto od roku 1562 získala od něj plat 50 grošů míšeňských. Tento plat Maxmilián II. po svém nástupu na trůn zrušil. Škola byla zavřena na začátku třicetileté války. V roce 1642 za děkana Lehnera se tam začalo čepovat pivo. – J. V. PRÁŠEK, *Brandejš nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 356.

161 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Majetko–právní dispozice a hospodářské záležitosti sign. III – B 1g, inv. č. 438, karton 62, 1652 – Výpovědi poddaných panství Brandýs o hospodách na kapitulních a proboštských statcích a propinačním právu.

162 Anna Mládková doplňuje výpověď Jana Zoubka.

163 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Majetko–právní dispozice a hospodářské záležitosti sign. III - B 1g, inv. č. 438, karton 62, 1652 – Výpovědi poddaných panství Brandýs o hospodách na kapitulních a proboštských statcích a propinačním právu.

K ukončení sporu došlo, když v místech bývalé scholasterie nechal probošt Roder postavit kapitulní pivovar, ze kterého byly pivem zásobovány všechny kapitulní hospody.¹⁶⁴

Na kapitulních gruntech, kterým se říkalo Na poušti, byla po třicetileté válce otevřena škola. První zmínka o ní je z roku 1652. Ta původní při domu školastika začala být využívána právě jako šenkovna piva.¹⁶⁵

V roce 1652 věnoval císař Ferdinand III. kostelu Panny Marie fundaci ve výši 700 zlatých ročně, ze které byla každý den sloužena takzvaná císařská neboli ferdinandská mše.¹⁶⁶

Rudolfu Roderovi šlo opravdu o povznesení hospodářství staroboleslavské kapituly, to dokládá jeho žádost o vysazení zvěře v kapitulních lesích. Tento dokument také ukazuje na to, jaký byl stav kapitulních lesů po třicetileté válce v padesátých letech 17. století, a že krize postihla opravdu všechny oblasti hospodářství včetně toho lesního: „Služby naše. Vedle čeho, a z jakých tak příčin, při jeho milosti císařské králi a pánu nás všech nejmilostivějším velebný Rudolf Roder z Feldtburgku, probošt kapitoly staroboleslavské svatých Kosmy, a Damiana, za milostivé nařízení toho, aby týž kapitole jistý deputát, od vysoké červené a černé, i pernaté zvěři též zajícův, z lesů a forstů jeho milosti císařské panství brandejského, na časy budoucí z milosti vysazen byl, poníženě vyhledává, to Vaší výsosti příležitost k hojnějšímu vyrozumění odsíláme, a vedle toho jménem a na místě jeho milosti císařské krále, pana nás všech nejmilostivějšího, k Vaší výsosti toto psaní činíce, od osob našich přátelsky žádáme, že nám v té příčině, zda týž, a od koho, též jaký deputát zvěři, kdy předešle, a z kterých jeho milosti císařské revírův vysazen, a vydáván byl, nyní pak pokudž toho nikdá nebylo, zdaliž, a z jaké by příčiny nad řečené kapitole, něco toho, a jak mnoho, bez zvláštní jeho milosti císařské forstů újmy, vycházeti mohlo? Správu a dobré zdání své, s navrácením této gnelusivy, na jeho milosti císařské komoru českou učiniti, sobě ztížití neráčíte. A s tím se. Dán na hradě pražském Octobris 1656. Nejvyššímu panu panu jagrmistru v království českém.”¹⁶⁷

Ve Staré Boleslavi sídlil trvale v padesátých letech jen jeden kanovník, a to v roce 1654 Šimon Jan Mitis. Vystřídal ho roku 1656 Vavřinec Marek Guigni, který byl současně i kanovníkem v litoměřické kapitule. Bydleli v kaplance, pečovali o brandýské děkanství a pobírali z něj obročí.¹⁶⁸

164 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 437.

165 Tamtéž, s. 356.

166 Tamtéž, s. 480–481.

167 SOA v Praze, fond Kolegiátní kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Různé výpisy z pramenných materiálů sbírkové povahy se vztahem k dějinám kapituly sign. III – B li, inv. č. 440, karta 71, Zprávy o činnosti řádů, jednotlivců z řad duchovních a laických, řízení a stavy diecézí, náboženské poměry; (regesta jednotlivin zařazených chronologicky) 1530–1905.

168 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 469.

Ve svých snahách o pozvednutí kapituly Roder neměl jenom úspěch, ale setkal se i s nezdarem. Nepodařilo se mu udržet pod staroboleslavskou kapitulou děkanství brandýské,¹⁶⁹ které děkan Bílek v roce 1636 získal i s okolními farami do správy.¹⁷⁰ K jeho oddělení a samostatné funkci došlo již v roce 1656.¹⁷¹ Také se mu nezdařilo získat souhlas od arcibiskupa, když chtěl zastavit klenoty z chrámu Panny Marie. Takto získané finanční prostředky chtěl využít k odkoupení dvou gruntů a jedné krčmy ve vsi Sušno.¹⁷²

Turecké nebezpečí pocítila koncem padesátých let i Stará Boleslav. Trápily ji neustálé průchody vojska. Díky tomu ve městě nebylo bezpečno a děkan musel v roce 1659 poprosit o radu, jak má zajistit paládium proti odcizení.¹⁷³

Od roku 1657 byl jmenován děkanem ve staroboleslavské kapitule Vít Daniel Nastoupil z Šiffnberka,¹⁷⁴ a když roku 1663 zemřel Rudolf Roder¹⁷⁵ (probošt Roder ve své závěti odkázal každému boleslavskému kostelu po 300 zlatých),¹⁷⁶ zastával až do své smrti v roce 1665 i hodnost probošta.¹⁷⁷ Těsně před tím než zemřel, byl vysvěcen na biskupa. Ve svém testamentu odkázal 100 dukátů pro kostel svatého Václava, staroboleslavským kanovníkům polovinu svého biskupského oděvu, druhou část roucha získali jezuité.¹⁷⁸ Od roku 1665 až 1667 získal úřad děkana a probošta ve Staré Boleslavi Martin Františel Kemlich.¹⁷⁹ Po jeho smrti v roce 1667 o proboštský úřad projevil zájem Tomáš Jan Pešina z Čechorodu, nicméně jmenován byl místo něj Jiří Vojtěch Aster.¹⁸⁰ Probošství a děkanství spravoval společně až do roku 1681.¹⁸¹

5.2 Poutě, kapitula a jezuité

Ke Staré Boleslavi se váží dva kulty, starší svatováclavský a mladší mariánský. Panna Marie vystupuje jako patronka země a její kult je založen na uctívání paládia, ke kterému jsou pravidelně konány poutě. Jejich efektivita byla největší přibližně mezi lety 1660 až 1690.¹⁸²

Mariánský reliéf (paládium) je vytepan z měděného pozlaceného plechu o rozměrech 19 x 13,5 cm. Zobrazuje Pannu Marii s Ježíškem v náručí. Podle vzhledu se usuzuje, že byl

169 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 464.

170 Tamtéž, s. 461.

171 Tamtéž, s. 469.

172 Tamtéž, s. 464.

173 Tamtéž, s. 351.

174 Tamtéž, s. 464.

175 Jaroslav MACEK, *950 let litoměřické kapituly*, Kostelní Vydří 2007, s. 101.

176 J. P. HORČICE, *Popsání nejstarožitnějšiho kollegiátního chrámu*, s. 156.

177 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 449.

178 J. P. HORČICE, *Popsání nejstarožitnějšiho kollegiátního chrámu*, s. 138–139.

179 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 449.

180 Tamtéž, s. 449.

181 Tamtéž, s. 450.

182 M.–E. DUCREUX, *Symbolický rozměr poutě*, s. 586.

vyroben patrně někdy ve druhé polovině 15. století. Paládium je ozdobeno korunkami ze 17. století, které jsou posázeny diamanty a perlami. Poškození¹⁸³ na krku Panny Marie je zakryto zlatým renesančním prstenem na řetízku.¹⁸⁴

Pro staroboleslavské paládium se od začátku šedesátých let začíná vžívat symbolicky i zeměpisně představa, že je středem české země. K šíření tohoto názoru velkou měrou ve svých dílech přispěl Bohuslav Balbín. Formuluje také myšlenku vtělení václavského kultu do kultu mariánského.¹⁸⁵ Před ním se touto problematikou zabýval děkan svatovítské kapituly Kašpar Arsenius z Radbuzy. V první verzi díla z roku 1613 mělo být paládium vyoráno roku 1500, ve druhé verzi posunul nález mariánského reliéfu k roku 1160.¹⁸⁶

Pověstí dochází ke spojení starších českých patronů (Ludmily, Václava, Vojtěcha, Prokopa a Podivena) se staroboleslavským reliéfem. Dokonce se s ním pojí i svatý Jan Nepomucký, který podle Balbína a Dlouhovského měl těsně před svou smrtí navštívit Starou Boleslav. Na průčelí mariánského kostela jsou v nikách umístěny sochy těchto světců, kteří jsou zobrazeni jak se svým atributem, tak i s mariánským reliéfem.¹⁸⁷

Jan Ignác Dlouhovský ve své knize, na které pracoval pravděpodobně koncem šedesátých let (vyšla v roce 1670), vyzvedá význam staroboleslavské kapituly při založení kostela Panny Marie ve Staré Boleslavi. A to, že se kapitula velkou měrou podílela na vzniku mariánského kultu a poutí. Dále také popisuje zázračné návraty paládia na původní místo svého nálezů a jeho uzdravovací moc. Patrně tyto vlastnosti mariánského reliéfu měly do Staré Boleslavi přilákat větší množství poutníků: „[...] Vzav[!]”¹⁸⁸ jej tehdy z toho místa šel s ním k děkanovi a kanovníkám[!] kostela svatého Václava Staré Boleslavě[!] a vypravujíc jim co se tu přihodilo dal jim ho do kostela k schování. Ale divná věc i z toho kostela na dotčenou dědinu na též místo jednou i po druhé se navrátil. Poznajíce oni že by tu královna nebeská v svém starodávním[!] a nalezeném obraze své sídlo obydlí a stanoviště míti chtěla; kapličku kamennou postaviti dali a v ni ten svatý obraz složili kdež[!] mnozí v rozličných potřebách a důležitostech se utíkající, pomoci hojně nabývali: slepí zrak, hluší sluch, sklíčení, zlámaní a jinými neřestmi a nedostatky těla ztrápení a soužení se uzdravovali, že pro zástupy množství a počet lidu, tak na mnoha mil i z dalekých a cizích krajín tam přicházejícího tohoto věku

183 Staroboleslavský reliéf vykazuje několik poškození, větší trhlinu pod bradou Marie v oblasti krku, menší u kolene Jezulátka, na hlavě Madony je provrtán otvor k přichycení korunky. Ježíšek má ulomenou hlavičku, která je po stranách provrtána a upevněna drátky. Zlacení paládia je místy setřené. – A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis památek historických*, s. 83–84.

184 A. PODLAHA – E. ŠITTLER, *Soupis památek historických*, s. 83–84.

185 M.–E. DUCREUX, *Symbolický rozměr poutě*, s. 592.

186 Jan ROYT, *Stará Boleslav a paládium země České*, in: Jan Royt – Dana Stehlíková – Petr Štěpánek, *Poutě do Staré Boleslavi*, Katalog výstavy, Brandýs nad Labem 1995, s. 3.

187 J. ROYT, *Obraz a kult*, s. 76–78.

188 Sedlák, který paládium vyoral.

našeho, kostel a chrám ozdobný a prostranný dosti, vystavěti museli: v kterém se podnes nejsvětější panna každodenními dobrodiními a příznivostmi svými stkví[!] a slaví. O čemž obšírněj[!] v historii staroboleslavské, v jiných spisích[!] a dílu, jednati a vypravovati se bude.”¹⁸⁹

Poutí do Staré Boleslavi se zúčastňovali nejenom lidé z Prahy, ale také i poutníci z velkých českých měst (například z Mladé Boleslavi, Mělníka, Nymburka, Kolína, Pelhřimova, Tábora, Pardubic, Rakovníka, Litoměřic), na některých nechyběl ani císař. Konaly se hlavně o teplých letních měsících, nejpočetnější však byly o hlavních mariánských svátcích. Hospody ve Staré Boleslavi měly jen omezenou kapacitu, proto museli poutníci hledat ubytování v soukromých domech, případně, když bylo teplo, přespát na ulici před kostelem. Kázání probíhala nejenom v chrámu Panny Marie, ale i před ním, zpovědi pak uvnitř. Do Staré Boleslavi organizovali poutě jezuité.¹⁹⁰ Po třicetileté válce se snažili, aby ve Staré Boleslavi trvale sídlili. První taková snaha spadá do roku 1653. Rudolf Roder informoval arcibiskupa o tom, že Tovaryšstvo Ježíšovo chce po kapitule vlastní trvalé sídlo. A také podal informaci, aby nevznikla mylná představa, že o jejich přítomnost zažádali sami staroboleslavští kanovníci. Na jeho vlastní doporučení měl panovník obdarovat jezuity pozemkem sám. Stěžoval si zároveň na to, že se snaží získat pravomoc nad poutním chrámem a paládiem.¹⁹¹

Kapitula si zachovávala právo kázat o poutích a pokud by toto nevyužila, mohli ji zastoupit jezuité. Ke zpovědím mělo Tovaryšstvo určeno dvě zpovědnice v chrámu, ale ne právo nad nimi. Po smrti mohli být jezuitští kněží pohřbíváni v chrámu, ale opět z toho do budoucnosti nesmělo vzniknout žádné privilegium. V oblasti školské výuky dostali svolení, pozemek ke stavbě školy jim však poskytnut nebyl. Kapitula si svá práva nad poutním chrámem proti Tovaryšstvu důrazně chránila.¹⁹²

Jezuitský provinciál Ondřej Schambogen získal 11. července 1654 od císaře rozhodnutí, podle kterého mělo být Tovaryšstvu ve Staré Boleslavi uděleno místo ke stavbě. Toto místo však mělo být v části Boleslavi, která patřila císaři. Jejich záměrem bylo to, aby si mohli postavit svůj vlastní chrám s rezidencí. Žádali po panství brandýském finanční důchod, ze kterého by mohli být živi dva kněží. Jejich žádost se minula účinkem, protože probošt Roder byl proti.¹⁹³

189 J. I. DLOUHOVESKÝ, *Zdoroslaviček*, s. 20–21.

190 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 480.

191 Tamtéž, s. 481.

192 Tamtéž, s. 482.

193 Tamtéž, s. 482–483.

Jezuité se snažili vést jednání jak s kapitulou, tak i se stranou císařskou, ale úspěšní moc nebyli. Nepochodili ani 3. května 1655, tehdy žádali alespoň o pozemek ke stavbě sídla. Částečný úspěch zaznamenali až 19. srpna téhož roku, kdy za sto zlatých odkoupili Myškovský, část Kellerovského a spálený Hnátovský grunt. Do Myškovského gruntu se hned dva jezuitští kněží nastěhovali. Poslední část Kellerovského gruntu se jim podařilo koupit 6. listopadu 1658. Následně začala být budována vedle chrámu Panny Marie jezuitská rezidence. Dokončena byla v roce 1667. Uvnitř si Tovaryšstvo Ježíšovo zřídilo kapli zasvěcenou svaté Ludmile. V rezidenci trvale sídlil představený a dva řádoví jezuitští kněží.¹⁹⁴ O právo na Mariánský chrám, kde jezuité kázali a zpovídali, byly vedeny s kapitulou časté spory.¹⁹⁵

5.3 Berní rula¹⁹⁶

Podle Berní ruly z roku 1654 se kapitulní majetek dělil na dvě části: A. na statek staroboleslavského probošta, který se skládal z částí tří městysů z (1. dílu Staré Boleslavi, 1. dílu Byšic, 1. dílu Mstětic) a pěti částí vesnic (1. dílu Sušna, 1. dílu Kostelního Hlavna, 1. dílu Dřís, 1. dílu Popovic, 1. dílu Sedlece).¹⁹⁷ Dále z jednoho farního kostela, z 1672 strychů rolí orných, kalkul celých osedlých byl 22 1/2 osob. Podle Palackého spadala Stará Boleslav, Kostelní Hlavno, Popovice a Mstětice pod soudní okres Brandýs nad Labem; Byšice pod soudní okres Mělník; Sušno a Sedlec pod soudní okres Nové Benátky.¹⁹⁸

194 J. V. PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, s. 483.

195 Tamtéž, s. 484.

196 Berní rula neuvádí poddané, kteří ve Staré Boleslavi patřili staroboleslavské kapitule a drželi císařský grunt (neuvádí je ani na statku kapituly, ani na statku brandýského panství). Zjištěno při srovnání opisu urbáře brandýského z roku 1651 a berní ruly. Tyto grunty kapitulní poddaní obývali dočasně – dáno situací po třicetileté válce.

197 Číslice určuje pořadí dílu vesnice nebo městyse v berní rule.

198 Karel DOSKOČIL, *Berní rula 2, Popis Čech rok 1654*, Praha 1953, s. 112.

	Sedláci		Chalupníci		Zahradníci	
	usazení (v tom i na živnosti zkažení a pohořelí)	poustky, zbořeniny, obnovování (staví se) a nově osazení (na dřívějších poustkách)	usazení (v tom i na živnosti zkažení a pohořelí)	poustky, zbořeniny, obnovování (staví se) a nově osazení (na dřívějších poustkách)	usazení (v tom i na živnosti zkažení a pohořelí)	poustky, zbořeniny, obnovování (staví se) a nově osazení (na dřívějších poustkách)
Stará Boleslav ¹⁹⁹	2	5	1	2		12
Sušno	5	3	4	1		1
Kostelní Hlavno	5			2		
Dřísy	5	10	3	3		
Popovice	3	1	2			
Sedlec	1					
Byšice		1				
Mstětice				1		

Tabulka 1 – Berní rula 1654, Stará Boleslav, statek staroboleslavského probošta²⁰⁰

B. na čtyři části vesnic staroboleslavského probošta (1. dílu Postřižína, 2. dílu Zlončic, 1. dílu Veltrus a 3. dílu Mstětice), celkem s devíti hospodáři, 851 všech strychů rolí, kalkul celých osedlých se rovnal 6 osobám. Dle Palackého Postřižín a Zlončice příslušely pod soudní okres Kralupy nad Vltavou; Mstětice pod soudní okres Brandýs nad Labem; ve Veltrusích byl vlastní okresní soud.²⁰¹

	Sedláci		Chalupníci		Zahradníci	
	usazení (v tom i na živnosti zkažení a pohořelí)	poustky, zbořeniny, obnovování (staví se) a nově osazení (na dřívějších poustkách)	usazení (v tom i na živnosti zkažení a pohořelí)	poustky, zbořeniny, obnovování (staví se) a nově osazení (na dřívějších poustkách)	usazení (v tom i na živnosti zkažení a pohořelí)	poustky, zbořeniny, obnovování (staví se) a nově osazení (na dřívějších poustkách)
Postřižín	2		1			
Zlončice		2				
Veltrusy		3				
Mstětice		1				

Tabulka 2 – Berní rula 1654, vesnice probošta staroboleslavského²⁰²

Jeden celý osedlý se rovnal jednomu až dvěma sedlákům, ti se rovnali čtyřem chalupníkům, jejich počet odpovídal poměru osmi až šestnácti zahradníků. Vesnice s deseti

¹⁹⁹ Kapitula je vlastníkem jen jednoho dílu Staré Boleslavi, druhý díl vlastní panství brandýské, respektive císařská komora. Stejně je to i u dalších městysů a vsí, vlastníkem dalších dílů je brandýské panství nebo jiná vrchnost.

²⁰⁰ K. DOSKOČIL, *Berní rula 2*, s. 112.

²⁰¹ Tamtéž, s. 310.

²⁰² Tamtéž, s. 310.

sedláky byla dvakrát tak velká jako ves s pěti sedláky.²⁰³ Pokud docházelo k odprodeji živnosti, dělení či rozpadu statků, tak kalkul osedlých hrál velmi důležitou úlohu, připisoval se v podobě zlomku.²⁰⁴ Množství obdělávané půdy podle korců odpovídalo od 15 do 150 pro sedláky, od 7 do 30 pro chalupníky a od 0 do 8 pro zahradníky.²⁰⁵ Všechna hospodářství byla rozdělena na dvě kategorie. V první byli usedlí, včetně zkažených na živnosti i pohořelých, ve druhé skupině poustky, zbořeniny, obnovená hospodářství a nově osazení.²⁰⁶

Už přítomnost jednoho menšího hospodáře ve vesnici ji odlišovalo od těch úplně pustých. Dokonce některé vsi měly jen nově osedlé. Je to jasný důkaz, jak na celé Čechy v letech 1639 až 1648 dopadala přítomnost švédských vojsk.²⁰⁷ V některých oblastech ležela větší část orné půdy ladem, v jiných menší, v celých Čechách, podle berní ruly, možná i celá polovina. České vesnice v té době byly výrazně selského rázu, na rozdíl od německých chalupnicko-řemeslnických.²⁰⁸

Co se týká funkcí nejvyšších úředníků v českých zemích, tak ještě v roce 1654 ve větší míře byli zastoupeni šlechtici domácími. V době ruly byl v Čechách asi jeden tisíc privilegovaných osob. Do tohoto počtu se počítali i nemajetní zemaní s malými bezvýznamnými statky. Těch opravdu nobilitovaných bylo asi tři sta. Celkově české země obýval jeden milion obyvatel.²⁰⁹

Tři až čtyři dvory měl v té době menší statek, deset až dvanáct dvorů větší. V každém pracovalo tři až třicet lidí, nebylo výjimkou, že u každého statku byl mlýn a někdy i ovčín. V horských oblastech, kterých se třicetiletá válka dotkla minimálně, došlo k nárustu německého obyvatelstva a nehrálo roli, že část německých luteránů emigrovala za hranice.²¹⁰

Rula nazývá malá městečka, která měla nejružnější práva (například právo tržové nebo várečné, či cechy), městysy. Rozlišuje i velká města opevněná. Na rozdíl od seznamů podle víry rula neuvádí dělení na rychty. Měly sdružovat tři až pět vesnic a zastávat na nižším selském stupni soudní samosprávu, případně jimi mělo být zajištěno vybírání berní. Za to rula udává panství, které na prvním místě mělo správní, finanční, hospodářskou, daňovou, vojenskou i soudní funkci. Běžná praxe byla, že ves byla rozdělena na několik dílů i mezi více panství.²¹¹ Soupis obyvatelstva podle víry z roku 1651 narozdíl od berní ruly neuvádí

203 K. DOSKOČIL, *Berní rula 2*, s. 9.

204 Tamtéž, s. 7.

205 Tamtéž, s. 6.

206 Tamtéž, s. 9.

207 Tamtéž, s. 10.

208 Tamtéž, s. 9.

209 Tamtéž, s. 13.

210 Tamtéž, s. 33.

211 Tamtéž, s. 14.

poustky.²¹²

5.4 Opis z urbáře brandýského z roku 1651²¹³

Stará Boleslav byla rozdělena na dvě části. První část patřila proboštu staroboleslavskému a druhá byla císařská. Někteří kapitulní poddaní drželi grunt, který vlastnilo brandýské panství a odváděli peněžní plat císařské straně. Podle opisu z urbáře brandýského z roku 1651²¹⁴ bylo ve Staré Boleslavi (za díl císařský) celkem 19 osedlých,²¹⁵ z tohoto počtu měla staroboleslavská kapitula tři poddané, kteří drželi grunt, jenž náležel panství brandýskému (z toho pro ně vyplývala poplatní povinnost, kterou uhrazovali brandýskému zámku). Všichni lidé i poddaní jeho milosti císařské odváděli 60 kusů úročních slepic jednou za rok na svatého Havla.²¹⁶ Opis uvádí tři výsadní hospody.²¹⁷

Současný poddaný	Předešlý poddaný	Poznámka
Tobiáš Švec	Josef Mach	Drží poustku, která náleží k zámku brandýskému, platí na svatého Jiří 2 groše, na svatého Havla 2 groše a odvádí jedenkrát za rok úroční slepici. ²¹⁸
Martin Novotný ²¹⁹	Jíra Vaňkův	Drží poustku, která náleží k zámku brandýskému, platí na svatého Jiří 5 grošů a na svatého Havla 5 grošů.
Tobiáš Krejčí	neuvezen	Platí na svatého Jiří 8 grošů a na svatého Havla 8 grošů.

Tabulka 3 – poddaní staroboleslavského probošta ve Staré Boleslavi držící grunt, který patří pod část brandýského panství

Dále opis uvádí poddané staroboleslavského probošta v Kostelním Hlavně, kteří byli kapitule věnováni jako náhrada za ztracené poddané kapituní.

212 K. DOSKOČIL, *Berní rula 2*, s. 26.

213 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, sign. III – B li, inv. č. 440, karton 70, Výpis z urbáře panství Brandýs, výpis z knihy urbární a paměti kapituly Stará Boleslav 1584–1651 (nejde o výpis, ale o opis některých částí urbáře brandýského z roku 1651).

214 Opis z urbáře brandýského z roku 1651 byl srovnán s dochovaným urbářem brandýským z roku 1651 ze SOA v Praze, urbář brandýský z roku 1651, inv. č. 5931 (urbář není součástí fondu Kolegiální kapituly Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945 a má jen inventární číslo).

215 Berní rula uvádí celkem ve Staré Boleslavi 15 císařských osedlých.

216 Z kontextu se nedá zjistit, komu byly slepice odváděny.

217 Patrně jde o císařské hospody. Bližší podrobnosti neuvádí ani originál urbáře brandýského z roku 1651.

218 Finanční hotovost a úroční slepice se odváděly brandýskému zámku.

219 Martin Novotný byl dohledán na straně 4. ve výpise z kapitulního urbáře z roku 1669. Podle gruntovní knihy byl usazen na kapitulním gruntu od roku 1624. Pravděpodobně jeho grunt utrpěl za třicetileté války a dočasně obýval grunt císařský, protože v gruntovní knize mezi léty 1638 až 1656 není žádný zápis.

Současný poddaný	Předešlý poddaný	Poznámka
Vít Pleticha	Jakub Jarošů	Má robotní povinnost 2 dny žnout a 2 dny hřabat.
Martin Hejtyk	Štěpán Košátecký	Má robotní povinnost 6 dnů žnout a 6 dnů hřabat.
Jan Dusil	Vít Melichar	Má robotní povinnost 7 1/2 dne žnout a 7 1/2 dne hřabat.
Jan Vrba	Kryštof Vrba	Má robotní povinnost 2 3/4 dne žnout a 2 3/4 dne hřabat. Platí na svatého Jiří 25 grošů, na svatého Havla 25 grošů, 2 1/2 slepice, 25 kusů vajec.
Jiří Vrabc	Jan Frník	Má robotní povinnost 2 dny žnout a 2 dny hřabat. Platí na svatého Jiří 16 grošů, na svatého Havla 16 grošů, 2 slepice, 20 kusů vajec. Z louky platí na svatého Jiří 30 grošů, na svatého Havla 30 grošů.
Pavel Heřman	Jakub Žitavský	Drží louku a z ní platí na svatého Jiří 15 grošů a na svatého Havla 15 grošů.
Václav Duchků ²²⁰	Šimon Srb	Nic zámku neplatí ani nevykonává pro zámek žádnou robotu.
Pavel Veselý	Šimon Lissan	Nic zámku neplatí ani nevykonává pro zámek žádnou robotu.

Tabulka 4 – poddaní v Kostelním Hlavně, kteří byli postoupeni děkanovi a kapitule²²¹

V urbáři je k roku 1592 poznamenáno, že poddaný staroboleslavského probošta Dudil nebo někdo, kdo by byl na tomto gruntě po něm, a odebíral pivo z jiného pivovaru než ze zámeckého, není povinen platit žádný plat, ale pokud bude čepovat pivo, má ze šenku platit 3 strychy ovsu. Dále je uvedeno o tomto platu, že ve starých registrech měli předešní držitelé tohoto gruntu z piva na mostě platit clo, ale bylo jim odpuštěno, když budou odvádět oves. Pokud by držitel po nějaký čas pivo na tomto gruntu nečepoval, tak nemusí oves odevzdávat, když by zase začal, tak musí buďto platit na mostě clo nebo odevzdávat oves, záleží na vrchnosti, co bude preferovat.

K lesům opis uvádí: Tam kde je mýto šibeniční, na tom místě se nachází les Vokrouhlík, který náleží staroboleslavské kapitule, u knížecího dubu je kůlna a v té se skladuje seno pro zvěř. Na místě Veseckého luhu náleží k proboštví staroboleslavskému díl vedle tůně vesecké, jak ukazují mezníky. U kaliště dubového²²² má staroboleslavská kapitula díl lesů se smíšeným porostem, až pod cestu, která vede k Opočnu, jak je to vymezeno mezníky. Tam kde je les, který se nazývá Sádky a Pod Jágerhausem,²²³ náleží kapitule staroboleslavské díl smíšeného lesa s gruntem, jak ukazují mezníky.

K domu forštmistra Filipa Kolzimera ve Staré Boleslavi je uvedeno, že ne všichni poddaní děkana a kapituly jsou v tomto urbáři evidováni. Za dům a kus rolí forštmistra jeho

²²⁰ Václav Duchek byl dohledán na straně 9. ve výpise z kapitulního urbáře z roku 1669. Podle gruntovní knihy byl usazen na kapitulním gruntě od roku 1660 (v knize chybí rok u prvního zápisu). Pravděpodobně jím byl osazen kapitulní grunt, když se uvolnil.

²²¹ Patrně jako náhrada za ztracené poddané. I když byli postoupeni kapitule, nadále někteří z nich měli povinnost vykonávat k zámku robotu a platit brandýskému panství úroky z gruntu.

²²² V opisu je uvedeno: kaliště dubového 32 délky, 12 šířky, 384 provazů.

²²³ Opis uvádí Sádky a Pod Jágerhausem 19 délky, 12 šířky, 228 provazů.

milosti císařské panství brandýského Filipa Kolzimera náleží kapitule každého půl roku 28 grošů míšeňských. Na jeho poniženou žádost je však od tohoto břemene osvobozen, ale aby děkanu a kapitule nevznikla žádná újma, získává jeden pustý grunt v Kostelním Hlavně. Ten měl mít před tím v držení pan Vilém Opprstorff z Dubu a Frydštejna na Hlavenci.

5.5 Výpis z knihy urbární z roku 1669

„Vejpis knihy urbární a některých starých pamětí nejstarožitnější kapitoly v Staré Boleslavi důchodův k děkanství přináležejících léta páně 1669.”²²⁴ Kniha uvádí odděleně důchody děkanské (ty na prvním místě) a důchody proboštské. „Důchod dočtěného[!] děkanství záleží[!] a to předně. 1. Na ourocích, 2. Komorních platech, 3. Desátcích, 4. Platech z rolí, 5. Platech z luk, 6. Platech ze Slepíc, 7. Vejcích, 8. Sejřích, 9. Třetinách, 10. Lesích.”²²⁵ Z těchto financí fungovala celá kapitula, probošt měl plat oddělený. Úroky ze statků a chalup jsou poddaní povinni platit dvakrát do roka na svatého Jiří a na svatého Havla. Martin Novotný, poddaný ze Staré Boleslavi, nic neplatí, ale má povinnost pana děkana, který je jeho vrchností, vozit, kam bude třeba.

²²⁴ SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Různé výpisy z pramenných materiálů sbírkové povahy se vztahem k dějinám kapituly sign. III – B li, inv. č. 440, karton 70, výpis z pozemkových knih Stará Boleslav – Dřísy a jmenný rejstřík pozemkové knihy Brandýs 1650–1701. Výpis z knihy urbární 1669, s. 1.

²²⁵ Tamtéž, s. 2.

	Grunty / Chalupy	Na svatého Jiří	Na svatého Havla	Celkem za rok
Stará Boleslav	25 ²²⁶	4 kopy 45 grošů ²²⁷	4 kopy 45 grošů	9 kop 30 grošů
Sušno ²²⁸	11	8 kop 39 grošů	8 kop 39 grošů	17 kop 18 grošů
Sedlec	1	1 kopa 30 grošů	1 kopa 30 grošů	3 kopy
Kostelní Hlavno	8	7 kop 24 grošů	7 kop 24 grošů	14 kop 48 grošů
Dřísy ²²⁹	24 ²³⁰	9 kop 2 groše	9 kop 2 groše	18 kop 4 groše
Byšice	1	1 kopa 38 grošů	1 kopa 38 grošů	3 kopy 38 grošů
Popovice	6	11 kop	11 kop	22 kop
Mstětice	1	2 kopy	2 kopy	4 kopy
Celkem²³¹	77			92 kop 18 grošů

Tabulka 5 – úroky

Komorní platy se až na Velvary, Mladou Boleslav a Toušeň, odvádí dvakrát v roce na svatého Jiří a svatého Havla.

226 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Různé výpisy z pramenných materiálů sbírkové povahy se vztahem k dějinám kapituly sign. III – B li, inv. č. 440, karton 70, výpis z pozemkových knih Stará Boleslav – Dřísy a jmenný rejstřík pozemkové knihy Brandýs 1650–1701. Výpis z knihy urbární 1669, s. 3. Ke kapitulnímu děkanství ve Staré Boleslavi patří a má poplatní povinnost 32 statků a chalup, ale celkem jich je uvedeno na stranách 3 až 6 jen 25. Vysvětlení může být v tom, že povinnost odvádět plat mají i některé grunty císařské.

227 Všechny finanční částky jsou uvedeny v kopách grošů míšeňských; jen u úroků současně u některých vsí výpis uvádí přepočtení na zlaté.

228 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Různé výpisy z pramenných materiálů sbírkové povahy se vztahem k dějinám kapituly sign. III – B li, inv. č. 440, karton 70, výpis z pozemkových knih Stará Boleslav – Dřísy a jmenný rejstřík pozemkové knihy Brandýs 1650–1701. Výpis urbáře z roku 1669, s. 7–8. Výpis spojuje dohromady vsi Sušno a Sedlec a uvádí celkovou částkou 9 kop 55 grošů míšeňských za jeden termín, nicméně tato částka neodpovídá skutečnému součtu, který je uveden v tabulce (pro přehlednost jsou vsi odděleny).

229 Ve vsi Dřísy je u kovářny uveden rok 1699 bez poznámky.

230 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Různé výpisy z pramenných materiálů sbírkové povahy se vztahem k dějinám kapituly sign. III – B li, inv. č. 440, karton 70, výpis z pozemkových knih Stará Boleslav – Dřísy a jmenný rejstřík pozemkové knihy Brandýs 1650–1701. Výpis urbáře z roku 1669, s. 10. Výpis uvádí, že ve vsi Dřísy je 21 gruntů a chalup, ale celkově na straně 10 až 12 je jich uvedeno 24, což je dáno pozdější aktualizací, která byla ověřena podle gruntovních knih.

231 Po odečtení dvou gruntů a jedné chalupy ze vsi Dřísy, které byly kapitule darovány až v roce 1674, by stav byl 74 gruntů a chalup k roku 1669, částka ročně činila 90 kop 33 grošů míšeňských.

	Na svatého Jiří	Na svatého Havla	Na Vánoce	Celkem za rok
Brandýské panství	14 kop	14 kop		28 kop
Poděbradské panství	16 kop	16 kop		32 kop
Jeníkovské panství	8 kop	8 kop		16 kop
Benátské panství	5 kop	5 kop		10 kop
Křivoklátské panství	6 kop	6 kop		12 kop
„Z Čibuze, ze vsi Belechová“ ²³²	4 kopy	4 kopy		8 kop
Velvary			1 kopa 30 grošů	1 kopa 30 grošů
Mladá Boleslav				12 grošů ²³³
Toušeň				55 kop 2 groše 4 denáry ²³⁴
Celkem				140 kop 44 grošů 4 denáry ²³⁵

Tabulka 6 – komorní platy

Desátky se odevzdávají na svatého Havla jedenkrát v roce ze Staré Boleslavi, Lhoty a Křenka. Dále se desátky odevzdávají ze zámku brandýského za dvě vsi Oujezda²³⁶ a Vestce, které císař Rudolf II. vykoupil.

	Míra	Obilovina	Strychy	Věrtle	Mírky
Stará Boleslav ²³⁷	velká mělnická		6	1	1
Lhota	velká mělnická		4		
Křenek	velká mělnická	žita	2	3	3,5
Brandýský zámek	pražská	žita	3	2	
Brandýský zámek	pražská	ovsa	7		
Celkem míra mělnická			12	4	4,5
Celkem míra pražská			10	2	0

Tabulka 7 – desátky

Platy z rolí jsou běžné věcné platy a platí se jednou za rok na svatého Havla.

232 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Různé výpisy z pramenných materiálů sbírkové povahy se vztahem k dějinám kapituly sign. III – B li, inv. č. 440, karton 70, výpis z pozemkových knih Stará Boleslav – Dřísy a jmenný rejstřík pozemkové knihy Brandýs 1650–1701. Výpis z knihy urbární 1669, s. 17.

233 Výpis neuvádí termín, kdy se částka platí.

234 Z celkové sumy 55 kop 2 grošů 4 denárů se 22 kop grošů míšenských odvádí do brandýského zámku (výpis neuvádí důvod, proč se částka odevzdává, jen že jde o grunt Šimona Novotného). Také zde není uveden termín.

235 Výsledná částka je již uvedena bez 22 kop grošů míšenských, které byly vypláceny brandýskému zámku.

236 Dnešní vesnice Borek nedaleko od Staré Boleslavi.

237 Ve výpise není uvedena obilovina, ve které se desátky odvádí (to samé platí pro Lhotu).

	Suma	Slepice
Stará Boleslav	3 kopy 26 grošů	1
Dřísy	20 grošů	
Konětopy	1 kopa 30 grošů	
Sudovo Hlavno	2 kopy 3 groše	
Přívory (malé dolejší) ²³⁸	1 kopa	
Lhota	16 grošů	
Hřívno	3 kopy	5
Přívory (hořejší)	1 kopa 15 grošů	
Hlavenec	„Hrubeš má zprávu dáti, kdo co dává“ ²³⁹	
Celkem	12 kop 50 grošů	6

Tabulka 8 – platy z rolí

Plat z luk se odvádí jednou ročně z každé louky „[...] ten den po novém létě tak jak jmenovitě poznamenáno níže stojí.“²⁴⁰

Louka	Suma	Naturálie
„Pod Humny“ ²⁴¹	8 kop 39 grošů	
„Pod Průhonem“	9 kop 15 grošů	
„Pod Lanem“	32 kopy 30 grošů	
„Kopanina Pod Lanem“	11 kop 23 grošů 7 denárů	
„Prostřední Luka“	19 kop 30 grošů	
„Podli[!] Blat“	15 kop 45 grošů	
„Děkanská druhá louka podle Strakovský“	24 kop 30 grošů	
„Kopanina děkanská“ ²⁴²	1 kopa 15 grošů	
„Oujezdská Louka“	3 kopy	
„Pod Humny Machalovskejmy“	2 kopy 30 grošů	
„Šadlice louka jedna blíž Kostelce“ ²⁴³	12 kop	1 skopec
„Ves Hlavno Kostelní Palouky“	2 kopy 51 grošů	
Celkem	142 kop 8 grošů 7 denárů	1 skopec

Tabulka 9 – platy z luk

238 Vesnice Přívory leží nedaleko od Všetat v okrese Mělník, výpis z knihy urbární z roku 1669 ji dělí na Přívory malé dolejší a na Přívory hořejší.

239 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Různé výpisy z pramenných materiálů sbírkové povahy se vztahem k dějinám kapituly sign. III – B li, inv. č. 440, karta 70, výpis z pozemkových knih Stará Boleslav – Dřísy a jmenný rejstřík pozemkové knihy Brandýs 1650–1701. Výpis z knihy urbární 1669, s. 27.

240 Tamtéž, s. 28.

241 Ve výpise je poznámka „Panská Pod Humny z ní nic“ – finanční částky a poddané ale uvádí.

242 Ve výpise je poznámka „z ní nic“, ale také jako v případě louky Pod Humny finanční částky i poddané uvádí.

243 Výpis uvádí poznámku, že louka je nyní panská.

Plat na slepicích. Staroboleslavští poddaní nemusí a nikdy nemuseli odvádět kapitulnímu děkanství žádné slepice. Místo toho mají robotní povinnost pánům děkanům odvážet seno z louky na půdu a úrodu z pole do stodoly. Mimo jednoho dne roboty mají tuto činnost placenou.²⁴⁴ To se nevztahuje na poddané z dalších obcí, ti povinnost odvádět slepice úroční mají.

	Slepice kusů/ročně
Sušno	11
Sedlec	12
Kostelní Hlavno	28
Popovice	60
Celkem kusů slepic	111

Tabulka 10 – slepice

Plat na vejcích. Staroboleslavští poddaní kapitulní i císařští dávají vejce na zelený čtvrtek, podle svých možností a podle své vlastní vůle.

	Vejce ročně
Brandýský zámek	3 kopy ²⁴⁵
Stará Boleslav	podle vlastního uvážení ²⁴⁶
Kostelní Hlavno	1 kopa ²⁴⁷
Celkem	4 kopy (240 kusů)

Tabulka 11 – vejce

Plat na sýrech. Stará Boleslav, Lhota, Křenek odevzdávali sýry jedenkrát v roce na svátek svaté Trojice, protože tyto farní vesnice náležejí ke kostelu Panny Marie ve Staré Boleslavi.

244 „[...] jak od klizení luk i ode žní krom jednoho dne roboty páni děkanové platí.” – SOA v Praze, fond Kolegiátní kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Různé výpisy z pramenných materiálů sbírkové povahy se vztahem k dějinám kapituly sign. III – B li, inv.č. 440, karton 70, výpis z pozemkových knih Stará Boleslav – Dřísy a jmenný rejstřík pozemkové knihy Brandýs 1650–1701. Výpis z knihy urbární 1669, s. 35.

245 „[...] pakli by se vejce nedávaly tehdy se za ně z důchodu peníze dávají tak, jak který rok vejce platějí lacinějš nebo dražeji.” – Tamtéž, s. 38.

246 „[...] jeden každý podle možnosti a dobré vůle své.” – Tamtéž, s. 38.

247 „[...] třikrát do roka po 20 kusích” – Tamtéž, s. 39.

	Počet sýrů jednou za rok
Brandýský zámek	9 ²⁴⁸
Stará Boleslav	1
Lhota	1
Křenek	1
Celkem	12

Tabulka 12 – sýry

Plat na třetinách. Poddaní z vesnic uvedených v tabulce mají povinnost odvádět děkanství třetinu úrody, kterou sklídí (je jedno, co zasejí).

Popovice		Kostelní Hlavno			
	Kusů rolí	Odevzdává úrody		Kusů rolí ²⁴⁹	Odevzdává úrody
	5 kop záhonů ²⁵⁰	třetinu	Heřman		třetinu
			Dusil		třetinu
			Hrubeš		třetinu
			Vrba		třetinu

Tabulka 13 – na třetinách²⁵¹

Platy z lesů. „U Starý Boleslavi jsou tři kusy lesův, jeden slůje[!] V Blatech dubovej, osikovej, smíšenej, hned mezi lukami ležící, spolu s všemi porostlinamy okolo luk před i za cestou. Druhý les jest za zahrádkami borovej slove[!] Vokrouhlík, tak meze jeho sami v sobě ukazují. Třetí kus lesa slove[!] U Křížku, dubovej, smíšenej, docházející strouhy jedna, která jej od císařských lesův dělí.”²⁵²

248 „Ze zámku brandejskýho dává se devět sejrův[!] velikých místo časeací[!] z vesnic z Oujezda a Vestce od císaře Rudolfa, toho jména druhého, od děkanství vykoupných a k forštů připojených.” – SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Různé výpisy z pramenných materiálů sbírkové povahy se vztahem k dějinám kapituly sign. III – B li, inv. č. 440, karton 70, výpis z pozemkových knih Stará Boleslav – Dřísy a jmenný rejstřík pozemkové knihy Brandýs 1650–1701. Výpis z knihy urbární 1669, s. 39.

249 „V Kostelním Hlavně jsou rolí jenž slovou[!] panská a drží je jeden víc, než druhej osoby tyto.” – Tamtéž, s. 40.

250 „U vsi Popovicích na třetinách jest pět kop zahonův horních rolí a slovou[!] panská, kterážto rolí když se od kohokoliv z poddaných neb jiných držitelův obývají, z osité a užitku jeho jakýmkoliv by obilím osita[!] byla pánům děkanům třetina se z povinnosti z týchž rolí dává. Taková rolí jakž staří pamětníci vysvědčují kostelu svatého Václava do Staré Boleslavi náležeti mají.” – Tamtéž, s. 40.

251 „Kterýžto rolí, když se koliv[!] jakýmkoliv obilím osívají třetina od dočtěných[!] držitelův dává a dávati se má, více neb méně, jak kdy kterež rok mnoho neb víc sytejch jest.” – Tamtéž, s. 41.

252 Tamtéž, s. 41–42.

	Na svatého Jiří	Na svatého Havla	Celkem za rok
Sušno	3 kopy	3 kopy	6 kop
Dřísy ²⁵³			
Kostelní Hlavno ²⁵⁴			
Celkem	3 kopy	3 kopy	6 kop

Tabulka 14 – platy z lesů

	Kopy	Groše ²⁵⁵	Denáry
Úroky	92	18	
Komorní platy	140	44	4
Platy z rolí	12	50	
Platy z luk	142	8	7
Platy z lesů	6		
Celkem za rok²⁵⁶	393	60	11

Tabulka 15 – finanční částky pro děkanství (kapitulu) celkem²⁵⁷

„Poznamenání důchodův probošství staroboleslavskému patřících, kterýžto důchod záleží[!]”²⁵⁸ „1. Na platech z rolí, 2. Na platech z luk, 3. Na slepicích a vajec, 4. Na lesích.”²⁵⁹

Platy z rolí se platily jednou ročně na svatého Havla (stejně jako byly odváděny děkanství).

Nedomice			Ovčáry		
	Kusů rolí	Odevzdává úrody		Kusů rolí	Odevzdává úrody
Juliana Kartunková	5	třetinu	Jakub Vařenej	2	třetinu
Jíra Tatiček	2	třetinu	Kateřina Urbánková	3	třetinu
Václav Urbánek	2	třetinu	Šťastnej	1	třetinu
Jan Strejček	2	třetinu	Jan Špaček	5	třetinu
Jan Slina	3	třetinu			

Tabulka 16 – platy z rolí

Platy z luk: „Platí se u Boleslavě[!] na luka a lesy proboštský.”²⁶⁰

253 „Má toliko svý porostliny a lesy, jim Ehotot[!] slůji[!], z nich však pánu nic neplatějí.”

254 „Těž svý malý porostlinky a lesy mají, však z nich žádnému nic neplatí ani nedávají.”

255 Částka je uvedena v groších míšeňských.

256 Po přičtení úroků, ze kterých byly odečteny dva grunty a jedna chalupa ve vsi Dřísy, které byly kapitule darovány až v roce 1674, by stav byl 392 kop 15 grošů 11 denárů.

257 V některých případech mohla být místo naturální dávky odvedena peněžní částka. Dále je třeba také přihlídnout k tomu, že finanční částka z nějakého důvodu nemusela být odvedena.

258 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Různé výpisy z pramenných materiálů sbírkové povahy se vztahem k dějinám kapituly sign. III – B li, inv. č. 440, karta 70, výpis z pozemkových knih Stará Boleslav – Dřísy a jmenný rejstřík pozemkové knihy Brandýs 1650–1701. Výpis z knihy urbánní 1669, s. 44.

259 Tamtéž, s. 44.

260 Tamtéž, s. 48.

	Suma	Naturálie
Nedomice	1 kopa 15 grošů	4 vozy sena + 3 vozy otavy
Dřísy	nejasná držba louky ²⁶¹	
Ovčáry	1 kopa 40 grošů	
Celkem	2 kopy 55 grošů	4 vozy sena + 3 vozy otavy

Tabulka 17 – platy z luk

Slepice a vejce. Jedna část poddaných ze vsi Dřís odevzdává slepice a vejce na Vánoce a druhá na Velikonoce. Na svatého Havla odvádí slepice a vejce ti poddaní, co je dávají na Vánoce.

Dřísy	Slepice	Vejce
Na Vánoce	8	40
Na Velikonoce	9	45
Na svatého Havla	8	40
Celkem za rok²⁶²	25	125

Tabulka 18 – slepice a vejce

Lesy. „[...] kus háje náleží panu proboštovi staroboleslavskému blíž vsi Dřís jenž sluje[!] Čečemini, druhej kus lesa náleží panu proboštovi naproti vsi Toušeni.”²⁶³

Úroky. Šlo o úroky z gruntů a chalup. Cizopanští poddaní odváděli finanční prostředky kapitule. Proboštské grunty jimi byly osazeny pro nedostatek vlastních poddaných.

261 „[...] u Dřís louka proboštská, z ní samy panu proboštovi seno brávali a berou. Kovář ji má a nedá nic.” – SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Různé výpisy z pramenných materiálů sbírkové povahy se vztahem k dějinám kapituly sign. III – B li, inv. č. 440, karton 70, výpis z pozemkových knih Stará Boleslav – Dřísy a jmenný rejstřík pozemkové knihy Brandýs 1650–1701. Výpis z knihy urbární 1669, s. 48.

262 Ve výpise je na Vánoce a na Velikonoce uveden počet 19 slepic a 95 vajec, ale tento stav nesouhlasí s počtem při přepočítání na jednotlivé poddané a jednotlivé položky. Nesrovnalosti vznikly pozdější aktualizací výpisu, kdy došlo i ke změně počtu poddaných a tím ke změně počtu naturálních dávek. V tabulce je uveden přepočítaný stav na jednotlivé poddané a položky.

263 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Různé výpisy z pramenných materiálů sbírkové povahy se vztahem k dějinám kapituly sign. III – B li, inv. č. 440, karton 70, výpis z pozemkových knih Stará Boleslav – Dřísy a jmenný rejstřík pozemkové knihy Brandýs 1650–1701. Výpis z knihy urbární 1669, s. 51.

	Poddaní probošta	Suma	Slepice	Vejce
Postřižín	2	2 kopy 50 grošů		
„Znoušice“ ²⁶⁴	2	12 kop	70	
Veltrusy	4	1 kopa 29 grošů	48	160
Celkem		16 kop 19 grošů	118	160
	Poddaní cizopanští	Suma		
Postřižín	1	8 grošů		
„Dolánek“ ²⁶⁵	2	24 grošů		
Větrušice	2	23 grošů		
„Hrádku nad Podjouhy“ ²⁶⁶	1	36 kop		
Celkem		36 kop 55 grošů		

Tabulka 19 – úroky

	Kopy	Groše ²⁶⁷
Platy z luk	2	55
Úroky poddaní probošta	16	19
Úroky poddaní cizopanští	36	55
Celkem	56	9

Tabulka 20 – finanční částky pro proboštví celkem²⁶⁸

Staroboleslavskému proboštovi dále náleželo k proboštskému úřadu celkem 405 záhonů rolí. Výpis popisuje lokality s jejich hranicemi. Údaje jsou podloženy výpověďmi pamětníků.

5.6 Gruntovní knihy

Gruntovní knihy zachycují průběh toho, kdo na kapitulním gruntě či chalupě hospodařil a jaké platby dotýčný odváděl. Také jsou v nich uvedeny smlouvy, které uzavřela kapitula s poddaným, změny majitelů (vždy se souhlasem kapituly) a jak dědic gruntu vyplácel ostatní dědice.

²⁶⁴ Jedná o ves Zlončice nedaleko od Postřižína v okrese Praha–východ.

²⁶⁵ Ves „Dolánek“ by mohla být dnešní vesnice Dolínky u Odolené Vody v okrese Praha–východ nebo ves Dolánky ve stejném okrese nedaleko od vesnice Zlončice. – SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Různé výpisy z pramenných materiálů sbírkové povahy se vztahem k dějinám kapituly sign. III – B li, inv. č. 440, karton 70, výpis z pozemkových knih Stará Boleslav – Dřísy a jmenný rejstřík pozemkové knihy Brandýs 1650–1701. Výpis z knihy urbární 1669, s. 53.

²⁶⁶ Vesnice „Hrádku nad Podjouhy“ se nedá identifikovat. – Tamtéž, s. 54.

²⁶⁷ Částka je uvedena v groších míšeňských.

²⁶⁸ I v tomto případě je třeba přihlídnout k tomu, že výsledná částka je pouze orientační, protože od všech poddaných jistě finanční prostředky nebyly zaplacený.

	Grunt	Rok prvního zápisu	Rok v dalších zápisech	Poznámka	Folium
Stará Boleslav	1	1620			1
	2	1624			17
	3	1635			31
	4	1635			46
	5	není	1641		61
	6	není	1641		74
	7	není	1727		83
	8	1628			93
	9	není	1638		108
	10	1637			118
	11	1621			124
	12	1625			130
	13	1628			141
	14	není	1654		153
	15			úplně chybí rok	165
	16	není	1635		175
	17	1631			187
	18	1633			197
	19	1632			209
	20	1627			221
	21	1634			236
	22	1634			248
	23	1632			259
	24	není	1686		273
	25			úplně chybí rok	501
	26	1635			510
Popovice	1	1624			289
	2	není			313
	3	1633			339
	4	1616			363
	5	není	1653		377
	6	1618			392
Mstětice	1	1620			408
Poddání staroboleslavského probošta ²⁶⁹					

269 „Kniha purgkrechní[!] pana probošta staroboleslavského po nešťastném pádu kralovství českého jako i dotčeného proboštví[!] staroboleslavského vyplundrování, a zkažení, založena, létha páně 1635. 3. Decembris.” – SOA v Praze, fond Kolegiátní kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Knihy vlastní správy in temporalibus a in spiritualibus sign. II – A 2, inv. č. 25, Kniha zápisů, smluv a vejrunků týkajících se pozemkového majetku kapituly v obvodech: městy Stará Boleslav a vsi Popovice, Zlončice (Znoječice), Veltrusy, Mstětice, Postřížín 1620–1802, folium 429.

Postřižín	1	1629			430
	2	není	1657		442
Zlončice	1			úplně chybí rok	452
	2	není	1671		462
Veltrusy	1	není	1647		472
	2	není	1652		482
	3	není	1651		492

Tabulka 21 – gruntovní kniha Stará Boleslav, Popovice, Zlončice (Znoječice), Veltrusy, Mstětice, Postřižín²⁷⁰

	Grunt	Rok prvního zápisu	Rok v dalších zápisech	Poznámka	Folium
Sušno	1	není	1662	chybí folium 1	2
	2	1621			21
	3	není	1637		41
	4	1635			60
	5	není	1648		80
	6	1623			100
	7	1627			120
	8	1627			140
	9	není	1692		160
	10	není	1640		180
	11				úplně chybí rok
Sedlec	1	1627			200
Kostelní Hlavno	1	1618			220
	2	není	1660		240
	3	není	1642		252
	4	není	1652		272
	5	1628			292
	6	není	1642		312
	7	není	1642		332
	8	1627			352

Tabulka 22 – gruntovní kniha Sušno, Sedlec, Kostelní Hlavno²⁷¹

²⁷⁰ SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Knihy vlastní správy in temporalibus a in spiritualibus sign. II – A 2, inv. č. 25, kniha je uložena samostatně – není v kartonu, Kniha zápisů, smluv a vejrunků týkajících se pozemkového majetku kapituly v obvodech: městys Stará Boleslav a vsi Popovice, Zlončice (Znoječice), Veltrusy, Mstětice, Postřižín 1620–1802. Před rokem 1620 byly grundy a chalupy pravděpodobně zapsány v podobných knihách. U některých poddaných není u prvního zápisu uveden rok, v tabulce jsou proto zařazeny pod rok druhého zápisu.

²⁷¹ SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Knihy vlastní správy in temporalibus a in spiritualibus sign. II – A 2, inv. č. 26, kniha je uložena samostatně – není v kartonu, Kniha zápisů, smluv a vejrunků týkajících se pozemkového majetku kapituly v obvodech: vsi Sušno, Sedlec, Kostelní Hlavno, (jmenný rejstřík) 1618–1781, (na listech protilehlé strany ke hřbetu knihy je uvedena číslice 1796).

	Grunt	Rok prvního zápisu	Rok v dalších zápisech	Poznámka	Folium
Dřísy	1	1635			1
	2	1620			16
	3	1634			31
	4	není	1674		41
	5	1635			47
	6	1630			59
	7	1674			68
	8	1629			72
	9	1623			84
	10	1635			96
	11	1620			108
	12	1627			120
	13	1627			134
	14	1635			146
	15	1632			156
	16	1635			166
	17	1635			176
	18			úplně chybí rok	184
	19	není	1690		196
	20	není	1653		204
	21	není	1653		216
	22	1628			224
	23	1652			232
	24	1674			238
	25 ²⁷²	1683			244
Byšice	1	1630			249

Tabulka 23 – výpis z gruntovní knihy Dřísy a Byšice²⁷³

5.7 Srovnání berní ruly s výpisem z urbáře z roku 1669 a gruntovními knihami

²⁷² Čepkův grunt uvádí jen výpis z gruntovní knihy – ve výpise z knihy urbární z roku 1669 není uveden.

²⁷³ SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Různé výpisy z pramenných materiálů sbírkové povahy se vztahem k dějinám kapituly sign. III – B li, inv. č. 440, karta 70, výpis z pozemkových knih Stará Boleslav – Dřísy a jmenný rejstřík pozemkové knihy Brandýs 1650–1701. Výpis (nejedná se o pozemkové knihy, ale o knihy gruntovní) je napsán v německém jazyce a byl pořízen ze všech tří gruntovních knih (první gruntovní kniha Stará Boleslav, Popovice, Zlončice (Znoječice), Veltrusy, Mstětice, Postřižín; nedochovaná druhá kniha Dřísy a Byšice; třetí kniha Sušno, Sedlec, Kostelní Hlavno).

Obec	Berní rula 1654 ²⁷⁴	Výpis z urbáře 1669 ²⁷⁵	Gruntovní knihy ²⁷⁶
Stará Boleslav	22 ²⁷⁷	25	26
Popovice	5	6	6
Mstětice	1	1	1
Sušno	14 ²⁷⁸	11	11
Sedlec	1	1	1
Kostelní Hlavno	7	8	8
Dřísy	21 ²⁷⁹	24	25
Byšice	1	1	1

Tabulka 24 – srovnání počtu gruntů berní ruly s výpisem z urbáře 1669 a s gruntovními knihami – statek staroboleslavského probošta (kapitulní statek)

Obec	Berní rula 1654	Výpis z urbáře 1669 ²⁸⁰	Gruntovní knihy
Postřižín	3	2 + (1)	2
Zlončice	2	2	2
Veltrusy	3	4	3
Mstětice	1	–	–

Tabulka 25 – srovnání berní ruly s výpisem z urbáře 1669 a s gruntovními knihami – části vsí staroboleslavského probošta (plynul z nich plat proboštovi)

5.8 Soupis lidu z roku 1668

Soupis lidu: Sušno, Sedlec, Kostelní Hlavno, Dřísy, Stará Boleslav, Popovice, Postřižín, Veltrusy, rok 1668. „Léta páně. 1668 dne 20 febe. poznamenání lidí a dětí otcův svých i sirotkův, na statků[!] a gruntech k proboství[!] a k děkanství k Staré Boleslavi přináležejících.“²⁸¹ Podle soupisu se nedá určit počet gruntů ani statků. Například zápis ze vsi Dřísy popisuje rodinu Daniela Nedorosta a Ludmily s jejich dvěma dětmi. „Daniel Nedorost s Lidmilou manželkou svou děti jejich Kateřina 5 Alexander 2 zůstávají při otci.“²⁸² U dětí je uveden jejich věk a to zdali zůstávají při otci, případně pokud jde o sirotky, že zůstávají u matky nebo byli propuštěni. V berní rule, urbáři a gruntovních knihách nejsou uvedeni všichni rodinní příslušníci. Tento nedostatek doplňoval soupis lidu.

274 Sečtení dohromady sedláci, chalupníci a zahradníci.

275 Z výpisu kapitulního urbáře z roku 1669 byly do tabulky zařazeny pouze grunty (platicí i neplaticí úroky) z těch vsí, které současně uvádí berní rula. Nezařazeny vsi Dolánek, Větrušice a „Hrádku nad Podjouhy“.

276 V tabulce jsou uvedeny grunty, které celkem uvádí gruntovní knihy.

277 Berní rula pravděpodobně neuvádí tři staroboleslavské kapitulní poddané usazené na císařských gruntech uvedených v opisu urbáře z roku 1651.

278 Berní rula ve vsi Sušno uvádí o tři grunty více než výpis urbáře z roku 1669 a gruntovní kniha.

279 Chybí dva grunty a jedna chalupa, které kapitula získala až v roce 1674 a grunt z 1683.

280 V závorce uveden poddaný jiné vrchnosti.

281 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Úřední knihy přenesené působnosti sign. II – B1, inv. č. 134, Soupis lidu: Sušno, Sedlec, Kostelní Hlavno, Dřísy, Stará Boleslav, Popovice, Postřižín, Veltrusy rok 1668, s. 1.

282 Tamtéž, s. 10.

	Počet úplných rodin ²⁸³	Muži	Ženy	Děti do 18 let ²⁸⁴
Sušno ²⁸⁵	9	13	13	36 ²⁸⁶
Sedlec	2	4	4 ²⁸⁷	11
Kostelní Hlavno	6	10	10	16
Dřísy	16	17 ²⁸⁸	18	33
Popovice	1	2	1	2
Postřižín	3	3	4	11
Veltrusy	8	8	10	19
Celkem	45	57	60	128

Tabulka 26 – soupis lidu rok 1668²⁸⁹

Staroboleslavská kapitula měla celkem na svých statcích (bez Staré Boleslavi, Byšic, Zlončic, Mstětic) v roce 1668 45 úplných rodin, 57 dospělých mužů, 60 dospělých žen a 128 dětí do 18 let.

5.9 Závěť hraběte Vratislava z Mitrovic

Pro chod hospodářství staroboleslavské kapituly byly velmi důležité peněžní prostředky odkázané zůstaviteli v testamentech. Závěť hraběte Vratislava z Mitrovic jasně dokazuje, že bohatí šlechtici odkazovali ve svých testamentech finanční prostředky pro kostely, kde za ně měly být konány zádušní mše. Jedním z mnoha byl i chrám Panny Marie ve Staré Boleslavi. Mše se nekonalý jen v kostele, kde byla rodinná hrobka, ale na více místech. Testament také dokládá, že nešlo o malé bezvýznamné částky, ale o poměrně vysoké sumy, které mohly na delší čas zajistit chod celého společenství, případně posloužit k rekonstrukci kostela.

„V kvaternu černým druhým olivové barvy léta 1660 v outerý před památkou narození blahoslavené Panny Marie to jest 7 Septembris den 14. Jiří hrabě Vratislav Mitrovic a na Protivíně kšaftu je v kderemžto[!] kšaftu mezi nacházejí, legáty tolikéž i tyto mi že doložený odkazy se nachazejí jakž následují víceji nařizují aby ode dne smrti mé v roce pořád zběhlém páterům k matce boží Sněžné stopadesáte zlatých. Páterům hybernům stopadesáte zlatých obojím v Novém Městu pražském. Páterům svatého Jakuba sto padesáte zlatých v Starém Městě pražském. Páterům kapucínům v městě horním Budějovicích Českých stopadesáte zlatých. Do kostela matičky boží nad Příbramí stopadesáte zlatých. Do Boleslavě[!] též

283 Uvedeny i bezdětné rodiny.

284 U některých dětí je uvedeno jen jméno, údaj o věku chybí.

285 „Janek Mařenín podruh a Mařena žena jeho ti nejsou poddaní [...]” – ti nepřipočítání ke kapitulním poddaným v Sušně.

286 „Jana Pelikána děti, bejvával šafářem v Popovicích” – soupis lidu neuvádí počet dětí, připočteny dvě.

287 „Anna dcera po [...] Matějovi Dlouhým 24 zůstává na gruntech v Starý Boleslavi” – připočtena k ženám v Sedlci.

288 „Daniel Stehlík sirotek [...] na vojně zůstává” – nepřipočítán.

289 Stará Boleslav v soupisu lidu není obsažena, rovněž chybí Byšice, Zlončice a Mstětic.

matičce boží stopadesáte zlatých. Do kostela nad Pasovem podobně rodičky boží stopadesáte zlatých. A pannám do kláštera krumlovského tři sta zlatých bez odpornosti zaplatila stum však toho znamenitým a bezpečným opatřením, aby ta jmenovaná místa mše svaté a modlitby vroucné záduší mou milou vykonati povinni byli[...]"²⁹⁰

5.10 Soupis darů pro kostel Panny Marie

Soupis darů pro kostel Panny Marie ve Staré Boleslavi v letech 1651 až 1658.²⁹¹

„Poznamenání všelijakejch darovanejch věcí k kostelu přeblahoslavené Panny Marie zde v Staré Boleslavi.“²⁹² Ze soupisu je patrné, že peněžní prostředky dárci darovali minimálně. U menších finančních částek mohlo být dárcovství anonymní. Zajímavá je rozmanitost darovaných předmětů i pestrost dárců. Z darů převládají liturgické tkaniny a prsteny. Dárci byli patrně z celé země, nechybí ani císař s císařovnou, katolická vyšší i nižší šlechta, úředníci a bohatí měšťané.

290 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Svatých Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Různé výpisy z pramenných materiálů sbírkové povahy se vztahem k dějinám kapituly, sign. III – B li, inv. č. 440, karton 70, Testamenty a kondicily se zbožnými odkazy kostelu Panny Marie a svatého Václava (jmenný rozpis s registry chronologicky řazenými): Testament hraběte Jiřího Vratislava z Mitrovic z roku 1660.

291 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Sv. Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Kapitulní správa in spiritualibus sign. IV – A 3, karton 184, inv. č. 1212, Soupis darů pro kostel Panny Marie.

292 SOA v Praze, fond Kolegiální kapitula Sv. Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945, Kapitulní správa in spiritualibus sign. IV – A 3, karton 184, inv. č. 1212, Soupis darů pro kostel Panny Marie, s. 1.

Datum	Dar	Dárce	293
19. ledna	Prsten	pan Kalisius	b)
16. února	Za prodanou svatováclavskou monstranci přijato 266 zlatých rýnských ²⁹⁴		i)
16. února	„Přijaty Wrtlowský peníze 250“ zlatých rýnských		i)
25. března	Klenot	paní hraběnka Truksasová	g)
18. dubna	Sukni z které byl udělán pluvial	paní z Petinku	a)
25. dubna	Stříbrný obrázek virginis doloros	neznámý dárce	h)
30. dubna	Prsten	M. Václav Kolezava	b)
27. června	„Medaj zlatej z dvouma cornu copij s jedním rubínem a dvěma perlami“ ²⁹⁵	pan nejmilostivější Přichovskej	g)
27. června	Stříbrné jablko pižmové	paní Karolidesová	g)
5. srpna	Prstýnek s diamantem	paní Anna Chrisilda Valdthauserů	b)
14. září	Antependium s různými bílými květy	pan Tirela	a)
14. září	Pěkné okrouhlé perly na niti	paní hraběnka z Dračínova	f)
17. září	Kalich stříbrný s patinou	pan sekretář Karel s paní Kateřinou Platejskovou	d)
17. září	Šátek	pan sekretář Karel s paní Kateřinou Platejskovou	a)
23. září	Halspant ²⁹⁶	paní Drdová Čabeliczká	f)
11. října	Stříbrný pohřbení obraz Krista	pan Hans Fridrich Hiebert	h)
14. října	„Antependium casulam avelum z modrej tikity s stříbrnejma flinderly krumplovaný“	pan Ferdinand Robenhaut	a)

Tabulka 27 – soupis darů pro kostel Panny Marie v roce 1651

293 Rozdělení předmětů pro graf: a) látky, tkaniny a kůže, b) prsteny, c) předměty ve tvaru částí lidského těla, d) kalichy a jiné nádoby, e) křížky, f) řetízky, náhrdelníky, náramky, g) různé klenoty a drahokamy, h) obrázky, i) finanční dary a služby, j) lampy, k) relikviáře, l) nezařaditelné předměty.

294 Nejasná souvislost, pravděpodobně se jednalo o dar z dřívější doby, který byl prodán.

295 Zlatý medailónek se dvěma rohy, jedním rubínem a dvěma perlami.

296 Náhrdelník – germanismus.

Datum	Dar	Dárce	
1. ledna	Zlaté srdce	kníže Jan Vladislav Radimil	c)
2. ledna	Pár stříbrných nožiček	paní hraběnka Vřesovcová	c)
3. dubna	Kalich se dvěma ampulkami a šálkem ve stříbře	pan Dobiáš Kalcher	d)
17. května	Zlatý ormpant ²⁹⁷	paní hraběnka Berková	f)
17. května	Velum červené	hraběnka z Martinic	a)
17. května	Stříbrné zuby	hraběnka z Martinic	c)
17. května	Prstýnek	nejasný dárc ²⁹⁸	b)
23. května	Velum modrý	paní z Kolovrat ²⁹⁹	a)
23. května	Prstýnek	slečna z Opersdorffu	b)

Tabulka 28 – soupis darů pro kostel Panny Marie v roce 1652

Datum	Dar	Dárce	
2. července	Prsten	panna Barbora Hrtmanová	b)
2. července	Jeden koflík ³⁰⁰	paní hraběnka z Drolkenštejna	d)
2. července	Stříbrnou lampu	paní hraběnka z Drolkenštejna	j)
13. července	Stříbrné a pozlacené konvičky se šálkem	pan Martin Paradis	d)
27. července	Safírový prsten	pan Jan Jiřík Lepr	b)
27. července	„Tirkel“	pan Jan Jiřík Lepr	l)
17. srpna	Stříbrný pozlacený kalich	pan Jan Linhardt z Firstenfeldu	d)
17. srpna	Stříbrnou lampu	pan Jan Václav Kleploch	j)
17. srpna	Černé reliquiarium	pan Jiřík Mar. Hriše z Muldaušrunku	k)
8. září	Prsten se smaragdem ³⁰¹	paní Mařanová	b)
11. listopadu	Obětoval 150 zlatých rýnských „z kterýžto pluvial bílej učiněn.“ ³⁰²	pan hejtman Valešovskej	i)
11. listopadu	Stříbrný kalich	paní hraběnka Černínová	d)

Tabulka 29 – soupis darů pro kostel Panny Marie v roce 1653

297 Náramek – germanismus.

298 „Item prstýnek jeden objetován.“

299 Soupis uvádí paní z „Kollovratova“.

300 Uveden pravděpodobný text, v soupisu písař napsal „knofflík“.

301 „[...] Prsten s šmarakem [...]“

302 Z textu vyplývá, že pan hejtman poskytl finanční částku, za kterou byl pořízen pluvial.

Datum	Dar	Dárce	
29. dubna	Bílé antependium vyšívané	její milost paní nejmilostivější purkraběnka z Martinic	a)
1. května	Prsten s diamanty	pan Štrauch	b)
1. května	Safir pálený	paní Drolšová	g)
1. května	Stříbrný Agnus Dei ³⁰³	pan převor Karteuský od Nemičného	g)
7. května	Prsten se smaragdem ³⁰⁴	paní Hetberová	b)
22. května	Stříbrné pozlacené konvičky se šálkem – celé ukřižování Krista	jeho milost císařská z Řezna odeslati ráčila	d)
8. června	Prsten z dvěma holoubátky	paní Talačková	b)
18. června	Sábor s perlami	hraběnka Slavatová	g)
2. července	Zlatý halspant ³⁰⁵	paní z Kolovrat	f)
2. července	Řetěz	paní z Kolovrat	f)
2. července	Agnus Dei ³⁰⁶ vykládaný stříbrem	paní Kropová	g)
20. srpna	Křížek se čtyřmi kameny a třemi perlami	paní z Půchamu ³⁰⁷	e)
20. srpna	Dvě ucha ³⁰⁸ , pár stříbrných očí	nejasný dárce	c)
20. srpna	Jeden ubrus	nejasný dárce	a)
24. srpna	Stříbrné srdce	paní Berková	c)
24. srpna	Pár očí	paní Berková	c)
24. srpna	Křížek s granáty	paní Gerštoffová	e)
24. srpna	Velum vyšívané	paní Ullebailová	a)
24. srpna	Zlatý řetěz s křížkem	z Vlašina kšaftu pana děkana	f)
24. srpna	Kalich	pan Rašín	d)
24. srpna	Antependium a osm podušek na oltář	pan hrabě Defuors ³⁰⁹	a)
24. srpna	Kalich	pan Echeadt z Fürstenfeld	d)
26. srpna	Dvě smaltovaná holoubátka se dvěma diamanty	její milost paní z Kolovrat manželka jeho milosti pana präsidenta komory české	g)
13. září	Šest purificatori	paní Vendlingerová	a)
15. září	Zlatý řetízek	její milost paní Judita Helena Alžběta z Kzičvi rozená z Varty	f)
26. září	Červený ornát k svátku svatého Václava	jeho milost pan nejmilostivější písař místo pana Freisleben	a)
15. listopadu	Prsten s láným granátem	její milost paní Slavatová z Košumbergka	b)
10. prosince	Prstýnek	panna Partová	b)
27. prosince	Damaškovou casuli a albu	pražský novoměstský primas pan	a)

303 Stříbrný Beránek Boží.

304 „[...] Prsten s šmarakem [...]”

305 Náhrdelník – germanismus.

306 Beránek Boží.

307 Pravděpodobně paní z Puchheimu.

308 Darovaný předmět nečitelný – inkoustová kaňka, napsán pravděpodobný text.

309 Desfours – jméno písař přepsal, jak jej slyšel.

		Miker	
31. prosince	Prstýnek s třemi srdci	pan hejtman Franc de Hungariae	b)

Tabulka 30 – soupis darů pro kostel Panny Marie v roce 1654

Datum	Dar	Dárce	
5. dubna	Dva zlaté prsteny	jeho milost pan Vratislav ze Šternbergka a její milost paní	b)
5. dubna	Prstýnek	jedna slečna která byla s Vratislavem ze Šternbergka	b)
2. července	Dva smaltované prsteny	její milost paní Truksasová rozená Šliková	b)
13. srpna	Velum	paní Eusebia Zárubová	a)
15. srpna	Velum a pallu ³¹⁰	paní Mařenka Pirchhomová z Jindřichova Hradce	a)
22. srpna	Červený ornát se žlutými květy k svatému Václavu	pan Brikči z Nového Města pražského	a)
8. září	Vyšívání palium na ciborium	její milost paní kněžna z Sasů rozená z Lobkovic	a)
8. září	Vyšívání felčach	jeho milost pan hrabě z Bubna	a)
18. září	Červený smaltovaný prsten s diamantem	její milost paní ze Žerotína rozená z Opersdorffu	b)
26. září	Stříbrný obraz	pan Franc Miseron	h)
19. října	Prstýnek s diamantem	paní Drdová Ploksteinová rozená Lukavská	b)
19. října	Prstýnek bez kamínku	sestra paní Drdové	b)
19. října	Prstýnek s rubínem	nejasný dárce	b)
21. listopadu	Pěkný klenot s mnohými diamanty	její milost paní ze Žerotína	g)

Tabulka 31 – soupis darů pro kostel Panny Marie v roce 1655

310 Palium.

Datum	Dar	Dárce	
10. ledna	Prstýnek s rubíny	mladý pán z Pryseče	b)
13. února	Tři stříbrné obrazy na černém aksamitu	jeho milost pan hrabě Černín	h)
19. dubna	Dva malé aurumpontky ³¹¹	paní z Kůrovska	f)
27. dubna	Smaltovaný prstýnek s diamantem	neznámý dárce	b)
22. června	Červený ornát	paní Kateřina Sedleczká rozená Kokořová	a)
2. července	„Jeden hels pano z perel“ ³¹²	její milost paní Šporková	f)
2. července	Malý zlatý obrázek svaté Kateřiny	její milost paní z Felsu	h)
8. července	Červený felčach a velum	její milost paní Šporková	a)
11. července	Křišťálový křížek	jeho milost pan hrabě „Mar.“ ³¹³ Albrecht Defuor ³¹⁴	e)
15. července	Velké vyšívané velum	její milost paní z Kolovrat ho přivezla z Moravy od své sestry její milosti paní hraběnky ze Žerotína	a)
25. července	Zlatý řetízek	paní Manherbová rozená Lamzevilová	f)
6. srpna	Dvě smaltované ručičky s jednou perlou	neznámý dárce	c)
15. srpna	Stříbrné prsy	neznámý dárce	c)
20. srpna	Prstýnek na kterém je kříž z granátů	paní Dorota Křepiczka	b)
22. srpna	Růži vykládanou kamínky	její milost paní Vernírová	g)
18. září	Stříbrem vyšívaná modrá sukně	její milost císařovna Eleorora	a)
26. září	Stříbrný kříž	jeho milost císařská	e)
3. října	Stříbrné pozlacené srdce	pan Jan Zirola	c)
5. října	Zlatý prstýnek se jménem Ježíš	její milost paní ze Žerotína rozená z Opersdorffu a paní Svarová	b)
6. října	Trojanskou pratensy na několik tisíc	paní z Diten	l)
7. října	Pozlacený klenotek se smaragdy ³¹⁵	její milost panna slečna Slavatová	g)
8. října	Stříbrnou růži	její milost paní hraběnka Truksasová	g)
15. října	Ubrus a dvě roucha malovaný	paní Nostvička na Kaunuvě	a)
15. října	Smaltovaný prstýnek	jedna panna	b)
29. října	Fialové kožené antipendium	její milost paní Lukovská rozená Lukovečká	a)
12. listopadu	Zlatý křížek s jednou perlou	paní Venlingerová	e)

Tabulka 32 – soupis darů pro kostel Panny Marie v roce 1656

311 Náramky – germanismus.

312 Náhrdelník – germanismus.

313 Nejasná zkratka.

314 Desfours – jméno písař přepsal, jak jej slyšel.

315 „[...] šmarakami [...]”

Datum	Dar	Dárce	
7. ledna	Stříbrné srdíčko	paní Angelina de Lamottová	c)
23. ledna	Tabernaculum ³¹⁶	jeho excelence pan pan nejmilostivější purkrabí	l)
29. ledna	Osm loket stříbrného dominu svatému Václavu na antependium ³¹⁷	pan Freijslebn	a)
31. ledna	Dvacet loket hedvábného „tzejku“	jeho excelence pan pan nejmilostivější purkrabí	a)
6. února	Reliquiorum k svatému Václavu	jeho excelence pan pan nejmilostivější purkrabí	k)
14. dubna	Pozlacení stříbrného obrazu od pána Hanibala	jeho excelence pan pan nejmilostivější purkrabí	i)
7. května	Křišťálový křížek	pan Alexander Burgunion Barnabita	e)
12. května	Prstýnek modře smaltovaný	panna Anna Hanstová	b)
18. května	„Zlatý M. a Střelou s šípem“	její milost paní hraběnka z Valdštejna rozená z Rotexlu	g)
18. května	Prstýnek s jednou perlou	neznámá paní	b)
27. června	Dva pentliky s perlami, rubíny a diamanty	její milost paní Šporková	g)
27. června	Křížek se šesti rubíny a sedmi perlami	její milost paní Šporková	e)
12. července	Klenot s perlami	její milost paní Anna Helena hraběnka z Dobře vdova	g)
21. července	Pozlacený kalich	jeho milost pan Karel hrabě z Valdštejna	d)
5. srpna	Prsten Panně Marii	jeho milost pan hrabě Košatecký z Kolovrat a paní hraběnka	b)
19. srpna	Červené aksamitové antependium	paní Popačonová	a)
22. srpna	Antependium z červeného atlasu	její milost paní Šporková	a)
29. srpna	Armpanty ³¹⁸	pání PP. Dominikani místo paní Liticzké	f)
30. srpna	Stříbrné prsy	paní Šindherová	c)
13. září	Červený „zlatohlavový“ ornát	její milost kněžna z Šasů	a)
23. listopadu ³¹⁹	Smaltovaný prsten	paní hraběnka mladá z Náchoda	b)
1. prosince	Stříbrné pozlacené konvičky k svatému Václavu ³²⁰	její milost paní Přemyslová ³²¹ ze Žerotína	d)

Tabulka 33 – soupis darů pro kostel Panny Marie v roce 1657

316 Sanktuarium neboli eucharistický svatostánek – Evermod Gejza ŠIDLOVSKÝ, *Svět liturgie. Slovník základní církevní terminologie*, Praha 1991, s. 39.

317 Zřejmě do kostela svatého Václava.

318 Náramky – germanismus.

319 V pramenu je napsáno „gbris“ psacím písmem – písař, když dokument přepisoval z předlohy, zaměnil číslici 9 za malé písmeno g.

320 Patrně dar do kostela svatého Václava.

321 Uveden pravděpodobný přepis, písař napsal „Přimislová“.

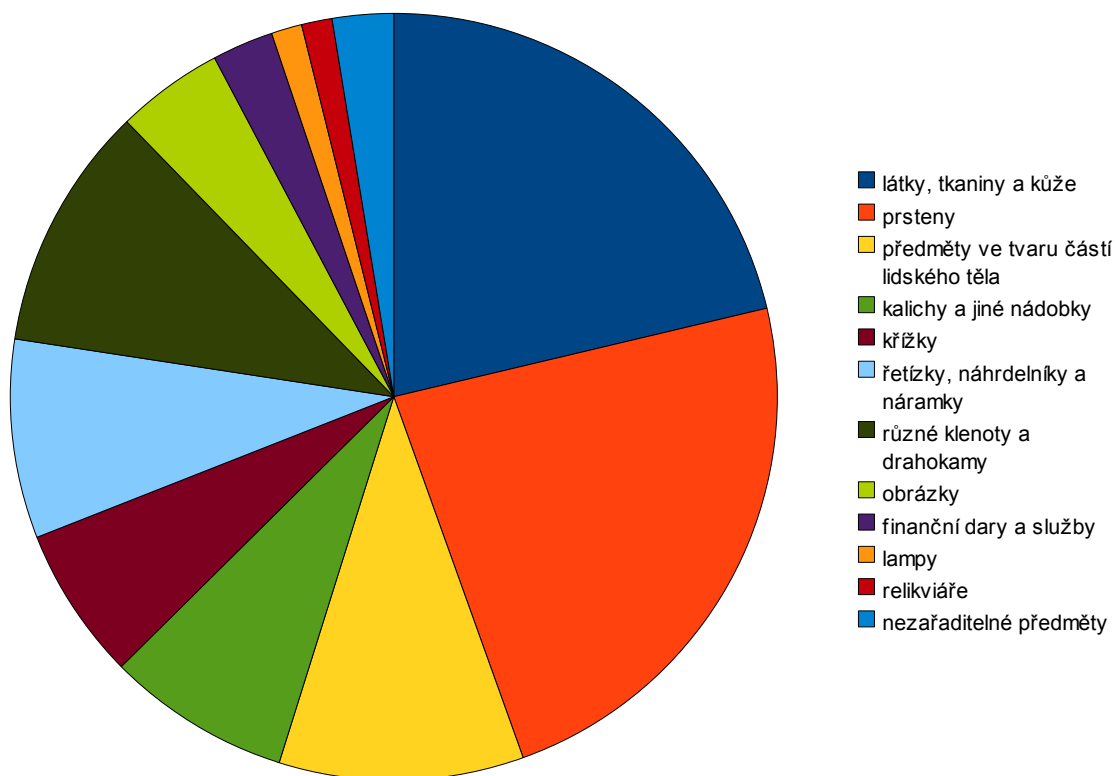
Datum	Dar	Dárce	
24. února	Zlatý zoubek	neznámý dárce	c)
15. března	Zlatý křížek s granáty	panna Dorota Veronika Meskni z Luticz	e)
15. března	Prsten s diamanty se srdíčkem	panna Dorota Veronika Meskni z Luticz	b)
26. března	Stříbrný pozlacený Agnus Dei ³²²	její milost paní stará Košátecká	g)
12. května	Zlatý prstýnek	její milost kněžna z Lichtenštejna	b)
13. května	Prstýnek s diamantem a dvěma rubíny	její excelence paní hraběnka Lamboyová	b)
27. května	Velké stříbrné prsy	paní vdova Laipová	c)
27. května	Obraz přeblahoslavené Panny Marie pod sklem	pan Krystl malíř	h)
23. června	Malý halspant ³²³ s červenými srdéčky	paní Venrdová vdova	f)
1. července	Červená zlatohlavová sukně, z které byl udělán pluvial	její milost paní ze Žerotína	a)
1. července	Stříbrné ucho	nejasný dárce	c)
5. července	Rouškový šátek	paní Borovanská	a)
12. července	Zlatou jehlu se safírem	jeho milost pan hrabě z Opersdorffu z Klokoiva	g)
15. července	Kotlíček stříbrný na svěcenou vodu	paní Runová	d)
24. července	Stříbrný obrázek	paní Průkeřová	h)
11. srpna	Pár stříbrných očí	neznámý dárce	c)
19. srpna	Zlatý řetízek	pan Freisleben	f)
8. září	Ornát ke svému antipendiu které darovala před tím	její milost paní hraběnka Defurová ³²⁴	a)
8. září	Smaltovaný prstýnek s rubínem	paní Alsterlová	b)
8. září	Prstýnek s granátem	neznámý dárce	b)
8. září	Prstýnek se srdcem a sedmi malými diamanty	neznámý dárce	b)
8. září	Stříbrné srdíčko	neznámý dárce	c)
21. září	Španělský křížek	její milost paní Gerstorřová	e)
21. září	Ubrus do kostela svatého Václava	paní Kateřina Sedleczká	a)

Tabulka 34 – soupis darů pro kostel Panny Marie v roce 1658

322 Beránek Boží.

323 Náhrdelník – germanismus.

324 Desfoursová – jméno písař přepsal, jak jej slyšel.

Graf 1 – dary pro poutní chrám Panny Marie

6. Exkurz: Příbram

6.1 Historie Příbrami a Svaté Hory

Jistou paralelu k poutnímu místu ve Staré Boleslavi lze spatřovat na Svaté Hoře u Příbrami. Příbram na rozdíl od Staré Boleslavi byla městem horním. Archeologickým výzkumem je těžba rud na Příbramsku bezpečně doložena až ve 12. či 13. století. Dalšími nezanedbatelnými komoditami, které se na Příbramsku kromě stříbra těžily, bylo zlato a železná ruda. První písemný pramen, který dokládá těžbu rud v tomto regionu, je ze začátku 14. století.³²⁵

Díky příznivé politické a ekonomické situaci, která nastala v českém státě hlavně za vlády Karla IV. ve 14. století, se Příbram dostala do majetku pražského arcibiskupství. Arnošt z Pardubic přestavěl původní dřevěnou tvrz na menší kamenný hrad, který několikrát navštívil. Zasloužil se rovněž o dobudování příbramských palisádových hradeb.³²⁶ V té době Příbram po ekonomické stránce prosperovala velmi dobře. Mimo hornických a hutnických odborníků se ve městě dařilo také nejrozličnějším řemeslníkům, řezníkům, pekařům a hospodským. Za arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Házmburka v roce 1406 byla Příbrami udělena městská práva.³²⁷

V průběhu husitských válek se příbramské měšťanstvo přiklonilo k husitské revoluci. Konrád z Vechty ze strachu o svůj majetek Příbram dokonce zastavil. Po jeho smrti se stal dle zástavního práva majitelem panovník, který využíval město dále jako zástavu pro své věřitele. Mezi léty 1418 až 1520 vinou 14 nových majitelů došlo k celkovému úpadku městské obce.³²⁸ Například v roce 1491 byla Příbram vysouzena Křištofem z Guttenšteina. Díky své svárlivé povaze byl však odsouzen k smrti a k propadnutí majetku. Právo k městu získal na nějaký čas král Vladislav II. Jagellonský, který ho v roce 1513 opět zastavil Pešíkům z Komárova.³²⁹

Zlom nastává po roce 1526, protože na český trůn dosedl Ferdinand I. Habsburský. Tento panovník potřeboval velké množství finančních prostředků jak na válku s Turky, tak i na budování silného mnohonárodnostního státu. Daňovým zatížením byla sice postižena hlavně města, ale na druhou stranu se habsburský vládce snažil podporovat jejich hospodářský rozvoj. V Příbrami byl přijat jáchymovský horní řád a výrazně podporováno privilegii měšťanstvo proti šlechtě. I přes tato opatření se situace města zlepšila jen částečně. Nakonec z důvodu dalších sporů bylo panství poslední majitelce Kateřině z Lokšan odebráno. Za císaře Rudolfa II. v roce 1579 došlo k povýšení Příbrami na královské horní město, ale paradoxně v

325 Josef VELFL, *Příbram v průběhu staletí*, Příbram 2003, s. 15–16.

326 Tamtéž, s. 18–19.

327 Tamtéž, s. 22–23.

328 Tamtéž, s. 25–26.

329 František HOLAS, *Dějiny poutního místa mariánského Svaté Hory u Příbramě*, Semily 1930, s. 18–19.

té době byla vyčerpána povrchová ložiska stříbrné rudy. Pro hlubinnou těžbu bylo potřeba větší množství peněžních prostředků, kterých se však nedostávalo.³³⁰

Od druhé poloviny 16. století se v Příbrami začalo ve větší míře dařit zemědělství, řemeslnické výrobě a obchodní činnosti. Do popředí vstoupila těžba železné rudy, po které začala být větší poptávka. Hospodářský rozmach však ukončil počínající válečný konflikt.

Na začátku třicetileté války se Příbram přidala k odbojným stavům, kteří ji v roce 1620 neočekávaně vyplenili. Po bitvě na Bílé hoře měl být Příbrami zkonfiskován všechen majetek, ale měšťanstvo raději přešlo na katolickou víru. Tímto krokem získalo město milost a byla mu navracena všechna dřívější práva, která se ale týkala jen katolického obyvatelstva. Častý pobyt císařských vojsk město velmi trápil, proto velká část populace odešla a ukrývala se v lesích. Jejich majetek uchvátili vojáci jako kořist. V roce 1626 Valdštejnovi žoldnéři část Příbrami vypálili. V létě 1639 museli měšťané zaplatit Švédům výpalné ve výši 700 dukátů. Záhy po nich vyplenila město opět císařská armáda. Těsně před koncem války Příbram vyloupili a částečně vypálili zase Švédové. Po válce se město nacházelo v troskách.³³¹

Mariánský kult na Svaté Hoře u Příbrami je spjat podobně jako ve Staré Boleslavi se soškou. Jde o zhruba půl metru vysokou sošku s ušlechtilým výrazem, která je neuměle vyřezána ze dřeva hrušně. Zobrazuje Madonu, která v náručí drží Ježíška. Hlavičky obou jsou ozdobeny korunkami. Panna Marie je oblečena v modrém plášti se zlatým lemem a červené zlatem lemované sukni. Jezulátko je zobrazeno nahé.³³²

V rámci rekatolizace byla postavena v Březnici roku 1637 jezuitská kolej. U jejího zrodu stál nejvyšší písař českého království Přibík Jeníšek z Újezda. Od čtyřicátých let 17. století začalo proudit na Svatou Horu velké množství poutníků a mezi nimi také i šlechticů. Děkan z Příbrami pro svou pracovní vytíženost nemohl pravidelně docházet do svatohorské kaple, proto tato činnost byla svěřena příslušníkům Tovaryšstva Ježíšova z Březnice. Několikahodinová cesta, kterou museli tam i zpět vykonat, je velmi unavovala. Místní šlechta se rozhodla, že požádá císaře o přidělení jezuitů přímo na Svatou Horu. Dne 10. května 1646 podali místní šlechtici společně s okolními rody žádost k císaři. Příbramští měšťané s děkanem byli proti a celá záležitost se začala protahovat. Císař zahájil vyšetřování, při kterém neobjevil nic, co by bránilo odevzdání kaple na Svaté Hoře u Příbrami Tovaryšstvu Ježíšovu. K předání došlo dne 24. srpna 1647.³³³ Tento akt se odehrál na svátek svatého Bartoloměje za přítomnosti královských hejtmanů Adama Vratislava z Mitrovic a Vladislava Clumčanského z

330 J. VELFL, *Příbram v průběhu staletí*, s. 31–33.

331 Tamtéž, s. 35–39.

332 F. HOLAS, *Dějiny poutního místa mariánského Svaté Hory*, s. 45–48.

333 František HOLAS, *Sto kapítolek z dějin Svaté Hory, mariánského poutního místa u Příbramě*, Příbram 1947², s. 23–26.

Přestavlk. Přítomen byl rovněž zástupce arcibiskupa Vavřinec Ratzinger a příbramský děkan Vojtěch Klinkovič. Za stranu jezuitskou se zúčastnili představený březnické koleje Jiří Pfefferkorn se čtyřmi řádovými kněžími. Nechybělo také velké množství přihlížejících ze strany měšťanstva.³³⁴

Od té doby docházeli jezuité každý den na Svatou Horu a dokonce pomáhali příbramskému děkanovi v chrámu svatého Jakuba. Rytíř Jan Václav Častolár z Dlouhé Vsi jim 9. března 1648 za 200 zlatých rýnských koupil v Příbrami dům. Na sklonku třicetileté války, když do Čech vtrhli Švédové, musela být milostná soška ukryta. S ostatními cennostmi ji skryli příslušníci Tovaryšstva ve staré duté lípě v lesích za Obecnicí. Dokonce tam pro uprchlíky, kteří opustili své domovy, sloužili mše. K navrácení sošky na její původní místo došlo až po podepsání vestfálského míru. Od 21. listopadu 1648 začaly být na Svaté Hoře opět pořádány mše.³³⁵

Za moru v roce 1649 se konalo velké procesí z Březnice. Z vděčnosti, že se epidemie vyhnula Příbrami, dorazilo do svatohorské kaple mnoho šlechticů i obyčejného lidu. Společně vzdali dík za záchranu svých životů. Šlechta nechala vybudovat podél cesty 16 kaplí, u každé se poutníci na chvíli pozastavili.³³⁶

6.2 Padesátá a šedesátá léta 17. století v Příbrami a na Svaté Hoře

Po uklidnění situace v roce 1652 se jezuité rozhodli, že nechají svatohorskou sošku namalovat. Její obrázky měly posloužit ke zvýšení slávy Svaté Hory a přilákat větší počet poutníků. Neměli však dostatek finančních prostředků na cestu, proto se do Prahy vypravili pěšky. Díky jednomu sedlákovi, který je svezl na voze, dorazili do města už 10. června 1652. Tam nechali mariánskou sošku vystavit v Klementinu na oltáři svatého Ignáce. Když to Pražané zjistili, začali do chrámu přicházet, aby ji uctili a obdarovali. Poté ji Kardinál Harrach nechal dopravit do Lorety na Hradčanech, kde odsloužil mši. Mezitím umělci pracovali na obrazu. Po jeho dokončení byla slavně navrácena na Svatou Horu. Procesí vypravil nejvyšší hofmistr českého království Kryštof z Lobkovic. Soška byla vezena na voze, který byl ozdoben květinami a tažen šesti bělouši. Kočár doprovázeli až do setmění lidé z Prahy. Do Příbrami mariánské sousoší dorazilo velmi pozdě. Děkan Vojtěch Klinkovič je musel na noc uložit v kostele, a až ráno mohlo být přemístěno do kaple na Svatou Horu.³³⁷ Poté se začaly rozšiřovat mezi lidmi rytiny Panny Marie ze Svaté Hory, jejichž autorem byl pravděpodobně

334 F. HOLAS, *Dějiny poutního místa mariánského Svaté Hory*, s. 115.

335 F. HOLAS, *Sto kapitolek z dějin Svaté Hory*, s. 26–28.

336 Tamtéž, s. 28–29.

337 Tamtéž, s. 29–30.

Jan Kryštof Smíšek.³³⁸

Co nejvíce trápilo jezuity, byl malý prostor ve svatohorské kapli, do které se vešel jen omezený počet příchozích. Z tohoto důvodu nechali u východní stěny kaple postavit menší venkovní oltář a před ním konali bohoslužby. Zpovídali v přístřešku u jižní strany kaple, který byl také vybudován za jejich přispění. Nevyhovovalo rovněž uložení svaté sošky (ta stála na oltáři bez zajištění) a nejsvětějších svátostí. Pro ně nechali zřídít ve zdi dva železné stánky.³³⁹ Na severní straně postavilo Tovařystvo v roce 1653 dřevěnou zvonici, do které nechalo zavěsit dva zvony. Třetí zvon byl pořízen v roce 1658. Peníze na něj odkázal ve své závěti poustevník Jan Havránek. V roce 1661 věnovala paní Lidmila Dvořická rozená hraběnka Šliková do zvonice lampu.³⁴⁰

V červenci 1653 navštívil Svatou Horu profesor Daniel Krupský a kancléř Roderich Arriagy z pražské univerzity se 62 studenty filozofie. Ještě než došli k cíli, přišel jim naproti příbramský děkan a obyvatelé Příbrami. U svatohorské kaple je přivítal superior Jiří Pošmurný proslovem v latinském jazyce. Studenti darovali kapli velké množství darů a červenou hedvábnou tabuli se svými jmény. Večer po mši si zazpívali litanii loretskou. Následujícího dne vyslechli kázání svého profesora a dvanáct mší. Na počest úspěšného dokončení tříletého kurzu ve škole a boje s nemocí nechal Krupský zhotovit mědiryt svatohorské sošky. Její obrázky, kterých bylo tisíce, rozdával lidem. Tímto způsobem úspěšně šířil mariánský kult.³⁴¹

V červnu roku 1654 zavítal do Příbrami arcibiskup Arnošt Vojtěch z Harrachu. Ubytován byl u pana Františka Müklera. Ráno 27. června se za zvuku zvonů vydal pěšky na Svatou Horu. Po příchodu byl před kaplí slavnostně uvítán a uveden dovnitř. Před rodičkou Boží se pomodlil, uctil ji a vyzpovídal se. Rovněž tam odsloužil mši a přislíbil potvrzení zázraků. Na oběd odjel do jezuitské koleje v Březnici.³⁴²

V roce 1655 nechal Bernard Ignác z Martinic vybudovat ve svatohorské kapli nový hlavní oltář. Na jeho zhotovení se podílel sochař Hansgirk a malíř Eliáš z Prahy. Pořízen byl za 400 zlatých rýnských, což byla tehdy poměrně vysoká finanční částka (dům na náměstí tehdy stál 200 zlatých).³⁴³

Jak začalo přibývat poutníků na Svaté Hoře, bylo třeba získat i větší místo a kapli rozšířit. Ta původní měla být z úcty zachována. Roku 1659 byl požádán architekt Karel Rulago a Benjamin Šlagere, aby k tomuto účelu vypracovali plány. Pražský lékař Jan Karel

338 F. HOLAS, *Dějiny poutního místa mariánského Svaté Hory*, s. 138.

339 F. HOLAS, *Sto kapítolek z dějin Svaté Hory*, s. 30–31.

340 F. HOLAS, *Dějiny poutního místa mariánského Svaté Hory*, s. 182–183.

341 Tamtéž, s. 138–139.

342 Tamtéž, s. 139.

343 F. HOLAS, *Sto kapítolek z dějin Svaté Hory*, s. 31–32.

Kirchmayer z Rychvic daroval jezuitům finanční hotovost, za kterou Tovaryšstvo odkoupilo pozemek, kde se nacházela Mariánská studna. O další parcely nutné ke stavbě požádali jejich vlastníka Příbramskou obec. Jednalo se hlavně o ty v těsném okolí kaple, bez kterých by se nemohla stavba uskutečnit. Příbramští je postoupili, až když zakročila královská komora. Jezuité se museli však zavázat, že na nich nebudou stavět domy, ve kterých by provozovali hospody, případně v nich prováděli obchodní činnost. K předání pozemků došlo 20. června 1662, ale to již na nich probíhaly stavební práce.³⁴⁴ Od severní strany byla zbudována nová kaple Františka Xaverského. Na jižní straně postavili kapli svatého Ignáce. Na východní a na západní straně nechali mecenáši postavit po třech otevřených kaplích. První z východní strany byla zasvěcena svatému Janu Evangelistovi, druhá Navštívení Panny Marie a třetí svatému Jozefu.³⁴⁵ Na straně západní první byla zasvěcena Nanebevzetí a korunování Panny Marie, prostřední Navštívení Panny Marie, třetí svaté Alžbětě. Později byly některé z kaplí přejmenovány. Okolo kaplí byly postaveny horní ambity s kamennou balustrádou.³⁴⁶ Dolní ambity se začaly budovat v roce 1661. Západní část dokončili v roce 1667. Součástí dolních ambitů jsou čtyři nárožní kaple: plzeňská, březnická, mníšecká a pražská (ta byla dokončena až v roce 1701).³⁴⁷ Před hlavní (pražskou) bránou byl v roce 1661 od Jaroslava z Dobřše postaven mariánský sloup.³⁴⁸

Pro jezuitu bylo velmi náročné každý den docházet z Příbrami do svatohorské kaple, proto si nechali přímo na Svaté Hoře postavit prozatímní jednopatrovou dřevěnou rezidenci, ve které začali přebývat již od roku 1664. Tyto prostory jim však nevyhovovaly, a proto měli v plánu časem si postavit rezidenci zděnou. Základní kámen položili 16. září 1662, ale stavba byla dokončena až v roce 1699. Z důvodu špatného přístupu na Svatou Horu nechali jezuité vybudovat nekryté dřevěné schody (dokončeny pravděpodobně před rokem 1658). Takto upravená cesta byla na vhodných místech opatřena sedadly, které měly sloužit k odpočinku poutníků.³⁴⁹

Začátkem šedesátých let hrozilo Čechám turecké nebezpečí. Vznikla panika a všechny cenné věci ze Svaté Hory byly 9. září 1663 převezeny do Prahy. Patrně válečné události z doby třicetileté války naučily jezuitu obezřetnosti. Sice již v roce 1664 byli Turci Montecucolim v bitvě u svatého Gotharda poraženi a zjednáno příměří, ale poklad včetně svaté sošky zůstal až do května 1665 v Praze.³⁵⁰ Válečné nebezpečí a absence matky boží na

344 F. HOLAS, *Sto kapitolek z dějin Svaté Hory*, s. 32–33.

345 F. HOLAS, *Dějiny poutního místa mariánského Svaté Hory*, s. 193.

346 F. HOLAS, *Sto kapitolek z dějin Svaté Hory*, s. 34.

347 Tamtéž, s. 36–37.

348 Tamtéž, s. 38.

349 Tamtéž, s. 39–40.

350 F. HOLAS, *Dějiny poutního místa mariánského Svaté Hory*, s. 144–145.

Svaté Hoře mělo za následek i menší počet poutníků. Od roku 1662 až do 1665 nepřekročil jejich počet padesát tisíc ročně. Po uklidnění situace v roce 1666 jich dorazilo do svatohorské kaple již 58579.³⁵¹

Přítomnost Tovaryšstva Ježíšova vedla k povznesení Svaté Hory. Zasloužili se o rozšíření chrámu i o zvýšení počtu poutníků. Početné poutě znamenaly pro město Příbram mnoho výhod. Při pracích na svatohorském chrámu našli uplatnění řemeslníci a tím získali stálou obživu. Příliv poutníků zajistil odbyť potravinářským živnostem, jako byli řezníci, pekaři, cukráři a perníkáři. Velký příjem měli hostinští z prodeje piva, jídla a za poskytnutí noclehu. Nemalý příjem získali rovněž živnosti a prodejci růženců, modlitebních knížek či svíček. Zchudlé město, které zasáhla velmi citelně třicetiletá válka, začalo vzkvétat.³⁵²

Jezuité se dne 20. června 1662 zavázali (to potvrdil dne 26. září 1666 i provinciál Daniel Krupský), že nebudou na pozemcích, které koupí nebo dostanou jako dar, stavět domy a zřizovat v nich krčmy či obchody. Tuto zásadu důrazně dodržovali. Obyvatelé Příbrami si zase měli vystačit s obchodováním ve městě (případně na cestě) a neměli konat trh na Svaté Hoře, protože hluk by poutníky rušil. Časem toto pravidlo začali porušovat hlavně pekaři, kteří přímo na Svaté Hoře prodávali o svátcích a nedělích pečivo, to bylo ve městě v těchto dnech zakázáno. Jezuité si ale s takovými lidmi věděli rady, zabavili jim zboží a podělili jim chudé ve špitále.³⁵³

Stejně jako ve Staré Boleslavi byly i na Svaté Hoře pořízeny seznamy darů a dárců. Velké množství tvořily dary bohoslužebné (kalichy, roucha, lampy). Jiné zdokonalovaly stavbu, případně výzdobu. Šlo hlavně o malířské nebo štukatérské práce. Nebylo výjimkou, že dárce věnovali části staveb (dveře, okna, dlažbu). Finanční částky byly poskytnuty za určitým účelem – na dostavbu chrámu, jeho rozšíření či na výživu kněží. Mnoho dárců darovalo prsteny, náramky, řetízky, různé šperky z drahých kovů a drahokamy. Z vděčnosti za uzdravení darovali lidé napodobeniny lidského těla jakožto dary votivního charakteru, za něž svatí otcové nakupovali pozemky nebo jimi zdobili chrám.³⁵⁴

Počet poutníků se rok od roku znásoboval. Při procesí v roce 1651 jich dorazilo na Svatou Horu pouze 1821, ale začátkem šedesátých let v roce 1660 navštívilo svatohorskou kapli už 53708 katolických věřících a v roce 1669 dokonce 86632.³⁵⁵

351 Tabulka 35.

352 F. HOLAS, *Dějiny poutního místa mariánského Svaté Hory*, s. 159.

353 Tamtéž, s. 160.

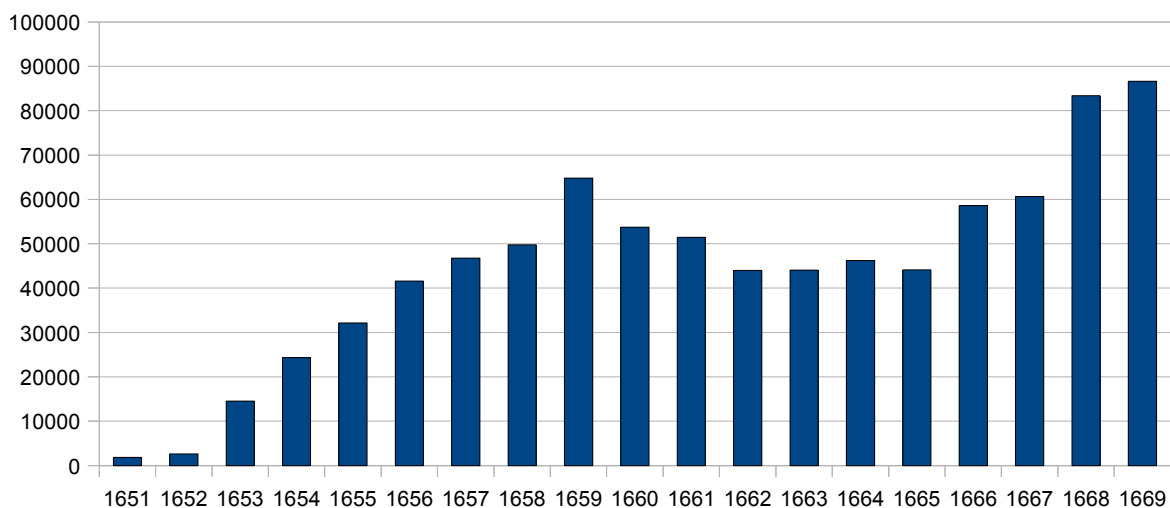
354 Tamtéž, s. 308.

355 Tamtéž, s. 290. Celé období padesátých a šedesátých let je uvedeno v tabulce číslo 35.

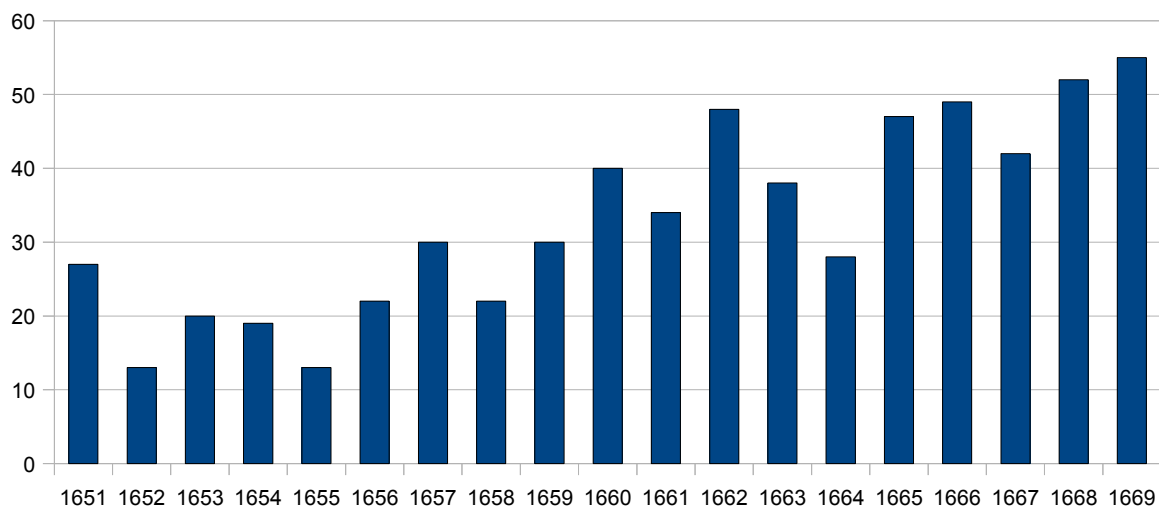
Rok	Procesí	Poutníci
1651	27	1821
1652	13	2620
1653	20	14543
1654	19	24350
1655	13	32165
1656	22	41591
1657	30	46767
1658	22	49785
1659	30	64774
1660	40	53708
1661	34	51468
1662	48	43966
1663	38	44062
1664	28	46217
1665	47	44121
1666	49	58579
1667	42	60647
1668	52	83389
1669	55	86632

Tabulka 35 – počet procesí a poutníků na Svatou Horu u Příbrami v letech 1651–1669³⁵⁶

³⁵⁶ F. HOLAS, *Dějiny poutního místa mariánského Svaté Hory*, s. 290.

Graf 2 – počty poutníků na Svatou Horu u Příbrami v letech 1651 až 1669

Graf 3 – počty procesí na Svatou Horu u Příbrami v letech 1651 až 1669

7. Závěrečné shrnutí

Události třicetileté války i poválečná krize se velkou měrou dotkly Staré Boleslavi. Zájem nepřátelských armád byl dán významnou strategickou polohou města, u kterého se nacházel most přes Labe. Začátkem třicátých let to byli Sasové a jejich koncem zase Švédové. Generál Banner, který se v Boleslavi roku 1639 opevnil, srovnal celé předměstí se zemí. Při jeho odchodu vyhořela i ta část města, která předtím byla relativně v pořádku. Veškerý majetek staroboleslavské kapituly se nacházel v troskách včetně celého statku a kostelů (okolní vsi na tom nebyly lépe). Obyvatelstvo, které muselo městečko narychlo opustit, se po uklidnění situace vrátilo zpět a začalo s jeho obnovou. Silnou osobností byl na konci třicetileté války a po ní (do roku 1663) kapitulní děkan a probošt Rudolf Roder z Feldburku. V roce 1646 se stal kapitulním děkanem a lze ho považovat za obnovitele kostelů a celé kapituly se všemi statky. Na něm spočívala celá tíha tohoto nelehkého úkolu.

Poválečná krize postihla všechny české země včetně Staré Boleslavi a okolí. Je to patrné ze žádosti kapitulního probošta Rudolfa Roderera z roku 1656 o poskytnutí deputátu zvěře z císařských lesů. V kapitulních lesích po třicetileté válce žádná zvěř nebyla. Souviselo to s krizí, která postihla opravdu všechny oblasti poválečného hospodářství včetně toho lesního.

V rámci rekatolizace začínají být po skončení třicetileté války masově pořádány v českých zemích pouti. Výjimkou v tomto směru není ani Stará Boleslav (jak je shora uvedeno, poutníci proudili do chrámu Panny Marie již před třicetiletou válkou). Soupis darů pro kostel Panny Marie z let 1651 až 1658 dokládá, že do Staré Boleslavi přicházeli i bohatí poutníci, kteří mohli obětovat poměrně cenné předměty. Cennosti kanovníci zčásti jistě zpeněžili a pořídili do kostela potřebné vybavení či utržené peníze využili na opravy budovy. Takto získané finanční prostředky přispěly k oživení hospodářského růstu ve Staré Boleslavi. Nejvíce bylo darováno prstenů a liturgických tkanin. Není vyloučeno, že v kostele byla kasička na drobné finanční dary, které nebyly nikde evidovány.

Důležití pro chod hospodářství ale byli i ti poutníci, kteří tak movití nebyli, protože mohli zase odkoupit od řemeslníků jejich výrobky. Příznivý dopad měl jejich příliv také na potravinářské živnosti, jako byli pekaři, cukráři a řezníci. Sedláci mohli na trhu prodat přebytky z živočišné i rostlinné výroby.

Z pivního sporu, který vedlo brandýské panství se staroboleslavskou kapitulou vyplývá, že se piva v kapitulních hospodách o poutích vytočilo hodně. Pokud by tomu tak nebylo a poutníci do Staré Boleslavi nechodili, tak by brandýskému hejtmanovi bylo jedno, jaké pivo se v kapitulních hospodách šenkuje. Jak sílil mariánský kult, tak přibývalo i těch, kteří hledali po namáhavém procesí z Prahy a okolních měst občerstvení v kapitulních hospodách. Na

poutnicích v tomto směru vydělávali všichni od výrobce až po hospodského.

Tovaryšstvo Ježíšovo bylo důležité pro Starou Boleslav jako organizátor poutí z Prahy a okolních měst. V kostele Panny Marie spolupůsobilo při zpovědích společně s kapitulou. Kázání si prováděli staroboleslavští kanovníci sami a pokud by toho nevyužili, jezuité je měli zastoupit. V šedesátých letech 17. století trvale sídlil ve Staré Boleslavi superior a dva řádoví kněží z řad Tovaryšstva. Praha se nacházela v bezprostřední blízkosti Boleslavi. Patrně z tohoto důvodu neměl jezuitský řád potřebu mít u poutního chrámu Panny Marie ve Staré Boleslavi větší počet členů. Druhým důvodem byly jistě i finanční prostředky.

Pro Starou Boleslav nejsou v padesátých a šedesátých letech 17. století zachovány počty poutníků, kteří se účastnili procesí. Evidence pravděpodobně nebyla kapitulou vedena, zřejmě proto, protože kapitula působila ve Staré Boleslavi po staletí a nemusela dokládat svou činnost. Svatá Hora u Příbrami byla jezuitům předána pod správu před koncem třicetileté války (v roce 1646). Tovaryšstvo jakožto řád v českých zemích poměrně nový musel vykazovat své aktivity a vést podrobnou evidenci poutníků, kteří navštívili svatohorskou kapli. Je také možné, že se počty staroboleslavských poutníků v tomto období prostě nedochovaly. Svatá Hora u Příbrami je poutní místo, které se svými parametry z velké části shoduje se Starou Boleslaví. Komparací bylo zjištěno, že šlo o desetitisíce katolických věřících ročně. Až na několik roků od začátku do poloviny šedesátých let 17. století neklesl jejich počet pod padesát tisíc ročně (pokles pravděpodobně způsobily přesuny armád v důsledku tureckého nebezpečí).

Podle historičky Marie–Elizabeth Ducreux byly poutě do Staré Boleslavi nejefektivnější v letech 1660 až 1690.³⁵⁷ Je jasné, že poválečná krize se v českých zemích nevyvíjela všude stejně. Byla místa válkou vcelku nezasažená a naopak jinde to bylo velmi zlé. I když byla Stará Boleslav zasažena velmi citelně, tak příliv poutníků krizi v šedesátých letech 17. století minimálně značně mírnil a její důsledky vrchnost ani poddaní nemuseli výrazně pocítit. Jednoznačné zlepšení lze spatřovat ve druhé polovině šedesátých let 17. století. Důsledky poutí neměly dopad jen na statek staroboleslavské kapituly, ale na celé okolí.

Jak dokládá berní rula, gruntovní knihy a výpis urbánní z roku 1669, kapitulní příjmy byly rozděleny na dvě části. Z té první fungovala kapitula jako taková a druhá byla osobním platem probošta. Podle berní ruly není kapitula stoprocentním vlastníkem Staré Boleslavi ani dalších městysů a vesnic. Vlastní pouze jejich díl (ve Staré Boleslavi je to zhruba třipětinový podíl, druhý díl spadá pod brandýské panství). Stejně je to i u dalších vsí; druhý, případně i další díl vlastní jiná vrchnost. Po srovnání s dvěma dochovanými gruntovními knihami a

357 M.–E. DUCREUX, *Symbolický rozměr poutě*, s. 586.

výpisem z knihy gruntovní Dřísy a Byšice nezachycuje výpis z urbáře z roku 1669 aktuální stav, do kterého se hlásí, ale stav již aktualizovaný, mladší, vztahující se pravděpodobně k roku 1699. Výsledek je třeba brát jako přibližný, protože není úplně jasné, co všechno do aktualizace bylo zahrnuto. Posloupnost gruntů, které výpis z roku 1669 uvádí, je shodná se záznamy v gruntovních knihách.

Při porovnání s brandýským panstvím byl kapitulní statek v padesátých a šedesátých letech 17. století poměrně malý. Podle Berní ruly, výpisu z kapitulního urbáře z roku 1669 a gruntovních knih patřily kapitule a proboštovi díly jedenácti vsí a městysů. Berní rula udává celkovou výměru orné kapitulní půdy i se statkem probošta 2523 strychů (756,9 hektaru).³⁵⁸ Výpis z kapitulního urbáře z roku 1669 uvádí celkem 83³⁵⁹ kapitulních gruntů a chalup, z tohoto počtu 9 gruntů a chalup připadalo proboštovi. Co se týká poddaných, tak kapitulní soupis lidu z roku 1668 (pro vsi Sušno, Sedlec, Kostelní Hlavno, Dřísy, Popovice, Postřižín a Veltrusy)³⁶⁰ celkem uvádí 45 celých rodin, 57 mužů, 60 žen, 128 dětí do 18 let včetně sirotků. Podle výpisu z urbáře z roku 1669 měla samotná kapitula ročně finanční příjem 392 kop 15 grošů míšeňských,³⁶¹ k tomu proboštův peněžní důchod činil 56 kop 9 grošů míšeňských.

Ceny v roce 1667: slepice – 4,3 groše míšeňského (5 krejcarů); husa – 12,9 až 14,6 groše míšeňského (15 až 17 krejcarů); kopa vajec (60 kusů)³⁶² – 12,9 groše míšeňského (15 krejcarů); loket (0,6 metru)³⁶³ plátna na pytle – 3 groše míšeňské (3,5 krejcaru); sáh (1,8 metru)³⁶⁴ dříví – 12 grošů míšeňských (14 krejcarů); korec (pražský nebo český se rovnal 93 litrům)³⁶⁵ žita – 1 kopa grošů míšeňských (1 zlatý 10 krejcarů).³⁶⁶

358 Jeden strych neboli korec se rovnal 0,3 hektaru. – Miloš CHVOJKA – Jiří SKÁLA, *Malý slovník jednotek měření*, Praha 1982, s. 135.

359 Stav uveden bez dvou gruntů a jedné chalupy ve vsi Dřísy, které byly darovány kapitule až v roce 1674.

360 Chybí údaje ze Staré Boleslavi, Mstětic, Byšic a Zlončic.

361 Z peněžní částky byly odpočteny úroky ze vsi Dřísy (za zmíněné dva grunty a jednu chalupu).

362 Miloš CHVOJKA – Jiří SKÁLA, *Malý slovník jednotek měření*, Praha 1982, s. 134.

363 Tamtéž, s. 149.

364 Tamtéž, s. 207.

365 Tamtéž, s. 135.

366 Emanuela NOHEJLOVÁ – PRÁTOVÁ, *Krátký přehled českého mincovnictví a tabulky cen a mezd*, Opava 1964, tabulka číslo 10. – Tabulka číslo 10 neuvádí groše míšeňské, ale krejcaru. Převod byl proveden pomocí koeficientu, který byl spočítán následujícím způsobem: ve výpisu z kapitulního urbáře z roku 1669 je na straně 9 u vsi Kostelní Hlavno uveden přepočtený počet úroků, částka 7 kop 24 grošů míšeňských se rovná 8 zlatých 38 krejcarů. To je 444 grošů a 518 krejcarů (jedna kopa grošů míšeňských se rovná 60 grošů a jeden zlatý se rovná 60 krejcarů). Vydělením 444 grošů 518 krejcaru (444 / 518) byl získán koeficient 0,8571428571428571. Tímto koeficientem násobeny krejcaru v tabulce číslo 10 v knize Emanuela NOHEJLOVÁ – PRÁTOVÁ, *Krátký přehled českého mincovnictví a tabulky cen a mezd*, Opava 1964. Výsledek v groších míšeňských zaokrouhlen na jedno desetinné místo u slepice, husy a kopy vajec. U loktu plátna na pytle, sáhu dříví a korce žita vyšel výsledek beze zbytku. Koncem šedesátých let 17. století se 1 kopa grošů míšeňských přesně rovnala 1 zlatému a 10 krejcarům.

	Slepice (kusy)	Vejce (kopy)	Žito (korce)
Kapitula	5473	1824	392
Probošt	783	261	56

Tabulka 36 – co si kapitula a probošt mohli koupit za získané finanční prostředky

Za předpokladu, že by byl dodržen ideální stav a kapitula i probošt by získali všechny finanční částky a naturální dávky uvedené ve výpise z kapitulního urbáře, mohly by bez větších problémů uživit koncem šedesátých let 17. století probošta, děkana a několik kanovníků.

Prameny – Státní oblastní archiv Praha – Chodovec³⁶⁷

Gruntovní kniha Sušno, Sedlec, Kostelní Hlavno 1618–1781, sign. II – A 2, inv. č. 26

Gruntovní kniha Stará Boleslav, Popovice, Zlončice (Znoječice), Veltrusy, Mstětice, Postřižín 1620–1802, sign. II – A 2, inv. č. 25

Výpis z gruntovních knih: 1. Stará Boleslav, Popovice, Zlončice (Znoječice), Veltrusy, Mstětice, Postřižín; 2. Dřísy, Byšice; 3. Sušno, Sedlec, Kostelní Hlavno, sign. III – B li, inv. č. 440, karton 70

Urbář brandýský z roku 1651, inv. č. 5931

Opis částí urbáře brandýského z roku 1651, sign. III – B li, inv. č. 440, karton 70

Soupis darů pro kostel Panny Marie z let 1651 až 1658, sign. IV – A 3, inv. č. 1212, karton 184

Výpovědi poddaných panství Brandýs a poddaných kapitulních, o hospodách na kapitulních statcích a propinačním právu z roku 1652, sign. III – B 1g, inv. č. 438, karton 62

Žádost kapitulního probošta Rudolfa Roderera o poskytnutí deputátu (zvěře) z lesů brandýského panství jeho milosti císařské z roku 1656, sign. III – B li, inv. č. 440, karton 71

Testament hraběte Jiřího Vratislava z Mitrovic z roku 1660, sign. III – B li, inv. č. 440, karton 70

Soupis lidu Sušno, Sedlec, Kostelní Hlavno, Dřísy, Popovice, Postřižín, Veltrusy rok 1668, sign. II – B1, inv. č. 134

Výpis z kapitulní knihy urbánní 1669, sign. III – B li, inv. č. 440, karton 70

Prameny vydané

Marie BLÁHOVÁ (edd.), *Zakládací listina staroboleslavské kapituly, Pamětní tisk k 950. výročí první písemné zmínky o Břeclavi*, Břeclav 1996

Karel DOSKOČIL, *Berní rula 2, Popis Čech rok 1654*, Praha 1953

Karel HRDINA – Marie BLÁHOVÁ (edd.), *Kosmova kronika česká*, Praha 1975

³⁶⁷ Názvy pramenů jsou upraveny podle toho, co skutečně obsahují, názvy z inventáře jsou uvedeny v poznámkách.

Inventární knihy

Jan ROUBÍČEK, *Kolegiální kapitula sv. Kosmy a Damiana ve Staré Boleslavi 1564–1945 – inventář*, sign. I60, Praha 1968

Staré tisky

Bohuslav BALBÍN, *Epitome historica rerum Bohemicarum seu historia Boleslaviensis*, Praha 1677

Jan Ignác DLOUHOVESKÝ, *Ager Benedictionis, 2. díl Zdoroslaviček*, Praha 1670

Tomáš Jan PEŠINA z Čechorodu, *Phosphorus Septicornis*, Praha 1673

Literatura – přehledová

Miloš CHVOJKA – Jiří SKÁLA, *Malý slovník jednotek měření*, Praha 1982

Barbara KRZEMIENSKA, *Břetislav I. Čechy a střední Evropa v první polovině XI. století*, Praha 1999

Emanuela NOHEJLOVÁ – PRÁTOVÁ, *Krátký přehled českého mincovnictví a tabulky cen a mezd*, Opava 1964

Antonín PODLAHA – Eduard ŠITTLER, *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. století. XV, Politický okres Karlínský*, Praha 1901

Evermod Gejza ŠIDLOVSKÝ, *Svět liturgie. Slovník základní církevní terminologie*, Praha 1991

Ivan ŠŤOVÍČEK – kolektiv autorů, *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*, Praha 2002

Josef ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí (1034–1198)*, Praha 1997

Literatura – monografie a specializované studie

Zdeněk BOHÁČ, *Vývoj diecézní organizace českých zemí*, in: Zdeňka Hledíková (edd.), *Traditio et cultus miscellanea historica Bohemica. Miloslao Vlk, archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata*, Praha 1993

Ivana BOHÁČOVÁ, *Mediaevalia archaeologica 5. Stará Boleslav. Přemyslovský hrad v raném středověku*, Praha 2003

Josef Mikuláš BOLESLAVSKÝ, *Památky staroboleslavské*, Praha 1875

Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harachu (1598–1667)*

- a protireformace v Čechách*, Praha 2008
- Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 1995
- Ivana ČORNEJOVÁ, *Jezuitský řád v Čechách v době Balbínově*, in: Zuzana Pokorná – Martin Svatoš (edd.), *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách*, sborník z konference Památníku národního písemnictví, Praha 1992
- Ivana ČORNEJOVÁ – Jiří KAŠE – Jiří MIKULEC – Vít VLNAS, *Velké dějiny zemí koruny české*, Praha – Litomyšl 2008
- Marie – Elizabeth DUCREUX, *Symbolický rozměr poutě do Staré Boleslavi*, ČČH 95 1997
- Josef EMLER, *Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české*, Praha 1876
- Karel GUTH, *Praha, Budeč a Boleslav, Svatováclavský sborník*, Praha 1934
- František HOLAS, *Dějiny poutního místa mariánského Svaté Hory u Příbramě*, Semily 1930
- František HOLAS, *Sto kapitol z dějin Svaté Hory, mariánského poutního místa u Příbramě*, Příbram 1947²
- Josef Prokop HORČICE, *Popsání nejstarožitnějšího kollegiálního chrámu v Čechách pod jménem svatých Kosmy a Damiána*, Praha 1845
- Julius KOŠNÁŘ, *Stará Boleslav a její památky*, Praha 1905
- Jan P. KUČERA – Jiří RAK, *Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře*, Praha 1983
- Jaroslav MACEK, *950 let litoměřické kapituly*, Kostelní Vydří 2007
- Eduard MAUR, *Československé dějiny 1648–1781*, Praha 1983
- Eduard MAUR, *Český komorní velkostatek v 17. století*, Praha 1976
- Eduard MAUR, *Obyvatelstvo českých zemí v raném novověku třicetiletá válka*, in: Ludmila Fialová – Pavla Horská – Milan Kučera – Eduard Maur – Jiří Musil – Milan Stloukal, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998
- Eduard MAUR, *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku*, in: Eduard Maur – Josef Grulich (edd.), *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*, Praha 2006
- Eduard MAUR, *Problémy farní organizace pobělohorských Čech*, in: Zdeňka Hledíková (edd.), *Traditio et cultus miscellanea historica Bohemica. Miloslao Vlk, archiepiscopo Pragensi ab eius collegis amicisque ad annum sexagesimum dedicata*, Praha 1993
- Eduard MAUR, *Pobělohorské poddanské poměry a Bohuslav Balbín*, in: Zuzana Pokorná – Martin Svatoš (edd.), *Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách*, sborník z konference Památníku národního písemnictví, Praha 1992
- Eduard MAUR, *Zemědělská výroba na pobělohorském komorním velkostatku v Čechách*, Praha 1990
- Karin PÁTROVÁ, *Stará Boleslav a její místo v českých církevních dějinách, Sv. Václav –*

- kapitula – paládium*, Brandýs nad Labem 2009
- Karin PÁTROVÁ, *Prebendy nejstarších kolegiálních kapitul do sklonku 14. století (Stará Boleslav, Litoměřice, Vyšehrad)*, ČČH 106, 2008
- Jan PAULY, *Stará Boleslav průvodce po nejstarším poutním místě čs. republiky*, Praha 1923
- Josef PEKAŘ, *Knihy o Kosti, Kus české historie, Díl prvý*, Praha 1935²
- Justin Václav PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres I.*, Brandýs nad Labem 2008²
- Justin Václav PRÁŠEK, *Brandejs nad Labem, Město, panství i okres III.*, Brandýs nad Labem 2007²
- Justin Václav PRÁŠEK, *Okres Brandejsský nad Labem*, Praha 1875
- Jan ROYT, *Obraz a kult v Čechách 17. a 18. století*, Praha 1999
- Jan ROYT, *Stará Boleslav a paládium země České*, in: Jan Royt – Dana Stehlíková – Petr Štěpánek, *Poutě do Staré Boleslavi*, Katalog výstavy, Brandýs nad Labem 1995
- Václav RYNEŠ, *Paládium země české. Kapitola z českých dějin náboženských*, Praha 1948
- František SRDÍNKO, *Stará Boleslav nejstarší poutní místo v Čechách*, Praha 1903
- Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin 530–935*, Praha 1997
- Josef VELFL, *Příbram v průběhu staletí*, Příbram 2003
- Jan Křtitel VOTKA, *Památky staroboleslavské, čili, Prvotní vývoj a význam úcty svatováclavské v Čechách*, Praha 1879
- Miroslav ZEDNÍČEK, *Kodex kanonického práva, Úřední znění textu a překlad do češtiny*, Praha 1994